

Tartalom

LXV. ÉVFOLYAM, 6. SZÁM

2011. JÚNIUS

POLLÁGH PÉTER: Nem adok koronát; Gyanakvó kék	3
ÁCS MARGIT: Történet egy elegáns kutyáról	7
KISS BENEDEK: Girbe-gurba utak; Hallgatni a hallgatást	21
TANDORI DEZSŐ: Külső. Repedés	24
PODMANICZKY SZILÁRD: Sí	28
ORCSIK ROLAND: Darázfészkek; Újrahasznosítás; Veszett	31
TURI TÍMEA: A bökkenő; Beszélni; Csak a plezír; Ennek a szépségnek; Szüntelen féltékeny; A napokban elbújó; Vinter pavilon	33
SZÁNTÓ T. GÁBOR: Válság	37
SZABÓ RÓBERT CSABA: A Színjátszókör-rejtély (Apagyilkosságok)	46
„Nemet kell mondani, nemet, nemet...” (Domonkos Istvánnal Gáspár György és Kollár Árpád beszélget)	54
TŐZSÉR ÁRPÁD: „Pán Kolega” a lét zebráján (Naplójegyzetek 1999-ből)	61

TANULMÁNY

FRIED ISTVÁN: A magyar történelem – cseh szemszögből .	74
--	----

KRITIKA

FEKETE J. JÓZSEF: Túlnőnek magukon (Pollágh Péter: A cigarettás)	85
GAJDÓ ÁGNES: „...a múlt nem múlt el” (Szabó Magda-album)	89

BOD PÉTER: Film, színház és az ügynöki munka (Gervai András: Fedőneve: „szocializmus” [Művészek, ügynökök, titkosszolgák])	93
--	----

M Ű V É S Z E T

SZUROMI PÁL: Kör-kép (A kortárs képzőművészet Szege- den)	97
---	----

Következő számunk tartalmából a belső borítón

ILLUSZTRÁCIÓ

SINKÓ JÁNOS alkotásai a címlapon (Metamorfózis) és a 92. oldalon
ARANYI SÁNDOR alkotásai az 5. és a 6. oldalon
PATAKI FERENC alkotásai a 22. és a 23. oldalon
FRITZ MIHÁLY alkotásai a 26. és a 27. oldalon
SÁNDOR EDIT alkotásai a 44. és a 45. oldalon
HENN LÁSZLÓ ANDRÁS alkotásai az 52. és az 53. oldalon
SZEKERES FERENC alkotásai a 72. és a 73. oldalon
KISS FERENC alkotásai a 87. és a 88. oldalon

POLLÁGH PÉTER

Nem adok koronát

Elkezdtem követni egy lakást.

*Kés volt nálam, kész voltam
levágni bárkit,
aki elárul, az árnyékomat is.*

*Ha fáj rajtam a ruha, azt is
levágom, de ettől még
nem bolondulok bele
senkibe, aki együtt tépi velem;
tanúnak én nem adok koronát,
egy tanút elfelejtek,
aztán csodálkozom,
ha a fényképembe szúrnak.*

*Hányszor éreztem:
más kezét varrták a csuklómra,
hány ilyen kezet levágtam.*

*Elkezdtem követni,
tudtam, hogyan kell,
sokan követtek már.*

*Ott volt a zsebemben
a képzelgés
két levágott keze,*

*s már marhára beláttam
az ablakon,
ami mögött azt mondtad
(a túlzás macskanyelvén),*

*hogy a vér antik kölni;
és megharaptál.*

*Hogy mit mondtál,
persze csak képzelgés.
Verset írni túlzás.*

*Régen könnyen léptem át,
és soha nem hittem,
hogy csak egy határ van,
csak egy világ.*

*Leestem az ágyról,
lecsúsztam akármiről:
nem érdekelt,
milyennek látszom, tetszett,
ha fáj, ha elharaptunk bármit;
nem is értem, miért kíméltem
magam aztán annyi időn át,
mint egy szerelmes nippet,
ami csak belül öregszik.*

Gyanakvó kék

*Végre örök kimenőt kapott.
Nyugdíjba ment a régi tiszta.
Ír vér festette fehér pofával,
ünnepelőben tette le a fegyvert:
szakszerűen csatolta le,
ahogy egy szíjat is kell.
Aztán mint vinyettát, tette rám
a nevét Pollágh százados:
vigyem én a néma H-t.
Vörös név fehér végét:
volt már soké, és sokért*

*nem adnám, mint egy marlborót,
egy metonímiát.
Ilyen ékszert még nem hordtam,
nem vagyok katonaviselt.
Olyan a H, mint egy csat,
simán látom benne a szemem,
gyanakvó kék, nem akarja
már a másét, tiszta apám.*

ARANYI SÁNDOR: TURISTA

ARANYI SÁNDOR: ÜZENET

ÁCS MARGIT

Történet egy elegáns kutyáról

Az autóbusz csuklója melletti kettős ülést választotta a kutyaarcú lány, ahol kissé nagyobb a tér, és egy korlát szegélyezi a forgó részt az ülés felől. Ez a kettős ülés háttal fordul a menetiránynak, furcsa, hogy a még teljesen üres kocsiban a lány ide telepedett a kutyájával. Az állat mellső lábait eligazgatja a védőkorlát mögött, hátsó lábait az ülés alá taszigálja, és elbarikádozza a fekvő testet a hátizsákjával. Na igen: a kutya szempontjából tényleg ez a legjobb hely a buszban. Kicsit lazít a pórázon. Hátradől, fejét oldalt fordítja, mozdulatlanul és közönyösen mered a semmibe, éppen úgy, ahogyan lábánál a kutya. Még legalább tíz perc van indulásig.

Nem szólt az állathoz, gondoskodó mozdulataiban nem volt gyengédség, nem pislantott körbe gazdi-büszkeséggel, hogy bezsebelje a tetszést. Nem az övé a kutya – gondoltam –, bár annak rendje és módja szerint hasonlítanak egymásra. Átlósan velük szemben, én is a csuklónál, de baloldalt, az első egyes ülésen ültem. Sokat ért, hogy nem nyomakodhatott mellém sem olcsó kókuszos testápolótól illatozó asszonyosság, sem dohányfüsttel elkeveredett sört kipárolgó, csatagosra izzadt kövérember. Ez az ülés úgyszólván körpanorámás, viszonylag levegős, mindenesetre nem kell közvetlenül belélegezni a más szájából kilehelt levegőt. Kimondottan e viszonylagos függetlenség és higiéné megszerzéséért villamosozom két megállónyit ide, a végállomásra, pedig a híd után is felszállhatnék, de ott már jó, ha ülőhelyet kap az ember. A sörszagot, sajnos, így sem úszom meg teljesen, jobb oldalt, szinte velem egy sorban ott szusszantgat a forrása. Beszélgethethetnékje van, de a busz egyelőre majdnem üres, a lánnyal meg velem hiába próbál kontaktust létesíteni.

A lány nem olyan, mint aki megképződik előttünk, amikor kimondjuk: lány. Semmi üde, puha, cicás nincs benne. Már nem is annyira fiatal. Inkább csak azért nevezem lánynak, mert teljesen ellentétes mindazzal, ami asszonyosnak számít. Vékony, inas, hegyes arcú, keserű. Hasonlít a vele utazó ír szetterre, kétségtelenül, hosszú az orra, közel ülő, sötét szeme van, de a kutya mérhetetlenül szebb, jelentékenyebb lény nála. A kutya ápolt, erős testű, arisztokratikus, a lány kopott, csúnya, soványsága egyszerűen csak soványság. Sokat lehet állatok között, mert valóban van a viselkedésében valami kutyaszerű. Tartása nyugodt, de

* Részlet a *Kontárok ideje* című, a Helikon Kiadónál az Ünnepi Könyvhétre megjelenő kötetből.

feszés. A fejét együtt mozdítja a szemével. Gyors, szakaszos mozdulat. Szemhéja félig leeresztve, mintha szundítana, de a szembogara éber. Ha a kutya moccan egyet a lábánál, megfeszül, de kivár, ahogy kivár az állat, míg kiderül a másik szándéka. Csak az ember reagál azonnal mindenre. Lehajol, vizsgálgat valamit a kutya körmén. Az mintha észre se venné. A lány se szól hozzá, meg se paskolja, felegyenesedik, zárkózottan újra az ablak felé fordítja keskeny arcát. A kutyák tudják így megszüntetni jelenlétüket valahol.

Kutyafarm – merül fel bennem. – Utazásból hazatérő tulajdonos, akinek most leszállítják a megőrzött ebet. Ilyesmi lehet a háttérben.

Nem rajongok a házi kedvencekért. Nem értem, hogyan lehetséges, hogy ugyanazok, akik mártírként viselték a szülői rabságot a gyereknevelés éveiben, s akik „Jaj, neee!” felkiáltással fogadják a hírt, hogy egy barát vagy rokon bejelentkezett estére, zokszó nélkül viszik pisiltetni a kutyát, és mondanak le a macskájuk miatt a nyaralásról. Legszívesebben odaszólnék a lakásukból néha egyszerre kicsődülő szomszédjaimnak, akiket lefelé vonszolnak a lépcsőn a felizgult ebek, hogy nem inkább egymással kéne sétálni menniük? Még egy sörre vagy fagyalatra is beülhetnének valahová, az nem lenne jobb nekik?

Jó üzlet lehet most kutya-menhelyet fenntartani.

Nyilván van nekik olyan berácsozott furgonjuk is, amivel szállítani szokták az állatokat, csak most talán elromlott. Esetleg karambolozott. Vagy kerékbilincset raktak rá, és ezt az ír szettert még ma muszáj hazajuttatni.

Mindenüknek kutyaszaga van, a furgonnak, a ruhájuknak, a hajuknak. A tenyésztés a házasságuk elején még hobbynak látszott, amivel hál' Istennek pénz is lehet keresni. Soha nem lett volna meg a Ladájuk, ha nem tenyésztenek kutyákat. Azaz ez a mondat helyesen úgy hangzik: soha nem lett volna meg Vilmos Ladája, ha Vilmos nem tenyészt kutyákat. Mert magának a lánynak semmi köze nem volt az egészhez. Akkor még dolga sem sok, bár az, ami mégis, annál terheesebb. Vilmos gyakran őt küldte el a nagyker raktárba húsért. Egy nagy, kerek bevásárlótáskával ment, negyven kilónál is többet kellett hazavinnie. Ezzel a negyven kilóval járműre szállni, aluljárón átkelni – hát, nem könnyű. És a szaga! Minden húsnak van szaga ilyen mennyiségben, de ennek nem egyszerűen hús szaga volt, ezt az árut már nem lehetett volna az üzletbe kiszállítani, sőt, többnyire visszáru volt, azért adták annyira olcsón, hogy jatt járt érte a raktárosnak. Az emberek a járműveken megbámulták, nyilván a szag miatt, és ő akkor még szégyellős volt, érzékeny, fiatal. Most bezzeg már nem tud szégyent érezni. Annyi keserves dolgot megélt, hogy az mindenre feljogosítja. Kinyalhatják, ha valami nem tetszik. Mindig a düh segített hazaráncigálni a kerek tászkát, a düh, hogy Vilmos ezt teszi vele, az ő apja még a szatyrot is kivette az anyja kezéből, pedig aztán elváltak, ez meg igavonó baromnak használja a feleségét. De végül mégis szinte kielégülten roskadt le otthon: majdnem boldoggá tette, hogy nyilvánvaló

oka és joga van szidni a mocsok gazembert. Aztán meglett a Lada, és kevesebbet kellett cipekednie.

Vilmos legfőbb ambíciója, hogy szuper hímnek tartsák, olyanak, mint amilyenek az akciófilmekben vannak. Alig süt ki tavasszal a nap, már ujjatlan pólóban vagy atlétatrikóban táncoltatja lazára engedett karizmait, és persze bakancsot visel ilyenkor is, a bakancs nyáron se kerül le a lábáról. A csuklóján széles bőrszíj, télen meg csupasz testre húzza a pulóvert. Szóval dögös srác. Tetszik a nőknek. Neki is tetszett, az az igazság. Pedig szájalmasan átlátszóak ezek a kis trükkök, voltaképpen inkább gyanakodni kéne az efféle fazonokra, vajon miért bizonygatják a nyilvánvalót, hogy farkuk van. Na és? De sajnos a hülye tyúkoknál bejön. Nála is bejött, azonban gondolni se mert rá, hogy megkaphatja ezt a jó srácot. A barátnője pasija volt Vilmos, ő csak harmadikként járt velük ide-oda. A barátnője épp olyan dögös volt nőben, amilyen Vilmos fiúban, kicsit olyanok voltak együtt, mintha nem lennének igaziak, s valami filmplakátról vagy CD-borítóról jöttek volna le. Látványnak mindenesetre volt bennük valami túl jó, máskülönben folyton marakodtak, minden apróság miatt egymásnak ugrottak, ezért is hurcolászták őt magukkal, hogy ne fulladjon minden péntek és szombat este abba a vitába, hogy hova menjenek, vagy abba, hogy a filmen az a manus, aki a szakadékba hajtott a kocsival, az apja volt-e a mexikói lánynak, vagy csak egy rokona. „Ez egy csódtömeg, ez soha nem viszi semmire” – mondta elég gyakran a barátnője Vilmosról, és végül külföldön vállalt munkát. Egy ideig még tartották a kapcsolatot, de hirtelen eltűnt. Azt hitték, lánykereskedők prédája lett, s valami egzotikus országban szex-rabszolgaként végezte, de Vilmos egy régi osztálytársa, aki már jóval a rendszerváltozás előtt kiment, és német újságokat olvas, az érettségi találkozáson elmondta Vilmosnak, hogy a csaj nagyon súlyosan megsérült, egy tartományi főember okozta a balesetet, ezért írtak róla az újságok. Maradandó a sérülése, beperelte az illetőt, és most a kártérítésből egy kis német faluban, mozgáskorlátozottak számára létesített otthonban él. „Álomkarrier” – vigyorodott el fél szájjal Vilmos, nem titkolva, hogy ő, a „csódtömeg” kárörömet érez a szépreményű hölgy koppanása miatt. De ezzel akaratlanul felfedte, amit viszont titkolt: hogy mély sebet ütött rajta annak idején ez az ügy.

Neki meg az a gondolata támadt, hogy nagyobb szerencse talán nem is érhetne volna a barátnőjét, mint hogy megszabadulhatott a siker démonától, amely egész életében hajszolta, igájába fogta, gyötörte. A belső kényszer, hogy jól kamatoztassa szépségét, hogy vigye valamire, hogy kihozza az életből, amit lehet, minden boldogságtól megfosztotta. Ő maga nem ismerte ezt a vad ambíciót, nem hallotta a szirénhangot, hiszen csúnya volt, vesztésnek született, csak a barátnője idegbajos görcsölését látta közelről, és nap mint nap elszörnyedt tőle, végül szinte örülni kezdett saját esélytelenségének. Most szegény fel lett mentve minden nagyot akarás alól, s talán örülni tud annak, ami megmaradt neki az életből. A könnyörtelen és sok-sok megaláztatással járó hajszából révbe ért, és ráadásul a létbiztonsá-

ga érdekében nem kellett alávetnie magát egy ilyen-olyan házasság erőszaktevé-
lének sem. Talán nem is olyan nagy ár mindezért egy megbénult végtag. Persze,
tudta eközben, hogy épp így lehetséges a barátnőjét a magányosság és reményte-
lenség kínjai között elképzelnie, csakhogy először a nyugalom és a rendezettség
érzete támadt fel benne, ki tudja, miért.

Amikor a barátnője elhagyta, Vilmosnak a szeme se rebbent. Azt a rövid kis
nevetést eresztette meg akkor is, amit szűken mért válasza és célratörő kérdései
után szokott kibocsátani. Ezek a kis mondatok, vagy inkább szólások, mint pél-
dával: „Fárasztasz, öreg!”, „Át kell ezt még gondolni”, „Ha te mondd!”, „Ez
csúcs!” – az égvilágon semmit se jelentettek, de az utánuk küldött kis nevetéstől
az emberek zavarba jöttek. Jól ki volt ez találva, mint az atlétatrikó a bakancsal.
Egyébként Vilmos még azzal is tisztában van, hogy ujjatlan trikóban hanyagul
kell tartania magát, a duzmaszkodás konditerembe való, s még ott is röhejes,
csak a lágyan domborodó izmok szexisek. Fene érti, honnan tud ilyesmit. Min-
denkinek fölébe tudott kerekedni, pláne régebben, azon a majd száz évvel ezelőtt,
gyenge minőségű téglából, sőt, esetenként vályogból épült, szoba-konyhás-
verandás telepen, amit kertvárosnak, sőt, villanegyednek hívnak, amióta kétfelől
is panel-monstrumok szegélyezik. Az egyik karéj a centrum felől, a másik már
a főváros közigazgatási határán. Vilmos a százéves, salétromos falú „villából” osz-
totta az ész és adta el a kiskutyáit a környező hasonló, kiskertes családi házakba,
aztán pedig a lakótelepek szórakozóhelyein megismert „ügyfeleknek” is. Akkor
már egészen kommandósra vette a figurát, s Viliből Billyvé avanszált. Az az iga-
zság, hogy ő ezen jókat mosolygott, idegesíteni csak később kezdte. Nem félt
Vilmostól, merthogy keresztüllátott rajta. Mintha bármit is hatalmában tartana
az ember azzal, hogy felismeri és megbocsátja! Jól átverte magát a saját nagy
eszével. Ugyanis a „nem szép, de nagyon okos lány” szerepében tetszelgett akko-
riban. Később, amikor a felesége lett, még jobban igyekezett Vilmos rámenőssé-
gét, készségét az emberek manipulálására jó színben látni. Neki is érdeke volt,
hogy a párja üzletei bejöjjenek, hogy respektálják az ügyfelek, de ennél is többről
volt szó: rettenetesen hinni akart ebben az emberben, ezért képes volt az erő és
a hozzáértés jelének elkönyvelni Vilmos felülkerekedését másokon, akármilyen
ócska fogással érte is el. Szolidáris volt a bunkóságaival is. Visszagondolva erre –
elég kínos.

Amikor a kárörvendezésből kiderült sebzettsége, kicsit megszánta Vilmost,
mert kezdetben még nagyon hullámoztak benne az érzelmek, és a felhabzó gyűlö-
let jól megfért a szerelem törmelékeivel. Hol ez, hol az töltötte el, akkor épp
gyöngédség támadt fel benne, és viccelődéssel akarta kisegíteni Vilmost a kelle-
metlen emlékek közül. Ő nem tudott hízelegni, mindig ugratással kedveskedett
Vilmosnak is, másnak is. „Hát nem egy álomkarrier, az tuti, ennél még az is jobb
lett volna, ha feleségül megy hozzád.” Azt várta, hogy Vilmos erre olyasmit vála-
szol: „Na, szép kis összehasonlítás, miért, olyan rossz velem?!” Nagyjából erre a

reakcióra lehetett számítani. A férfi azonban szárazon és szokatlanul komolyan azt mondta: „Nem fenyegette az a veszély, hogy elveszem. Csak egyetlen szoba volt az övé az anyja panellakásában.” A rövid nevetés ezúttal elmaradt.

Hát igen. Ő csúnya, de egy háromszobás családi ház felét örökölte, elég nagy telekkel a ház mögött. Valamilyik unokatestvére volt a másik örökös, pénzt akart, a ház nem kellett neki, Vilmos elég hamar ki tudta fizetni. A kutya-üzlet akkoriban nagyon jól ment, kellett a tágasabb hely. Minden világos. Először észre se vette, hogy Vilmos cinikus mondata tulajdonképpen kivágta nála a biztosítékot. Nem volt újság, hogy határtalanul anyagias, s az sem, hogy hiányzik belőle a tapintat, zavartalanul megaláz bárkit bármikor, főleg őt. És valójában a lelke mélyén kezdettől ott sunyított a rosszézés, hogy a házért vette el őt Vilmos, de nem volt hajlandó szavakba foglalni, egyszerűen nem volt hajlandó tudni, amit tudott. Tehát tulajdonképpen semmi különös nem történt, amikor Vilmos nyersen kimondta az igazságot, abban a pillanatban ő maga is ezt hitte. De egyszer csak észrevette, hogy hisztériásan retteg a teherbeeséstől, pedig korábban vágyott gyerekekre. Nincs az a jó családból való hajadon, aki akkora pánikba esett volna a havibaj egy-két napos késésétől, mint ő. Minden lehető módon védekezett, ez állt élete középpontjában: csak gyerek ne! Egyszer egy magas lázzal járó influenza miatt kimaradt egy ciklusa – félőrülten vészelt át azokat a heteket. Rémálmok kínozták. Menekült volna a szeretkezések elől, de persze csak ritkán sikerült megfelelő ürügyet találni, és akár egy fájdalmas fogfúrást, amelyen túl kell esni, úgy túrta el Vilmos üzekedését az ő testével. Éppen a nőgyógyászati rendelőben ücsörgött, amikor ráébredt, hogy nem a gyerekszüléstől fél, miért is félne attól egy harminc felé járó, normális nő, attól fél, hogy Vilmostól hordjon ki gyereket. Valószínűleg azért állt össze benne az igazság, mert elnézegette a párokat, sok nő elkísérteti magát a férjével vagy a barátjával a nőgyógyászhoz, őt pedig általában kicsit megviseli mások idillje. A felismerés nem javított semmit az állapotán, a rettegés és a házastársi dugások gyötrelme nem múlt el.

Vilmostal a szex sohasem volt egészen felhőtlen boldogság, akkor sem, amikor még felajzottan vonzódott hozzá. Mindig ott kísértettek közöttük a kutyák, s ezáltal valami enyhe aberrációt érzett Vilmos kanosságában. Pedig ismeretségük elején őt is felizgatta, amikor Vilmos az első kutyája, egy rövidlábú, nagyfejű keverék dicsőséges gatzetteit mesélgette, kamaszos, komiszkodó büszkeséggel, mintha a saját férfiúi ügyességére vallana mindez. Később is szívesen előhozakodott ezekkel a sztorikkal, és persze figyelmen kívül hagyta, hogy e gatzetteknek mint tenyésztő ő sem örülne már. Ezt még kedvesnek lehetett találni, s ő is jókedvű évődéssel fogadta ölébe Vilmost, amikor magukra maradtak a sztorizás után. Aztán rájött, hogy Vilmos felcukkolva jön haza, amikor a kutyái pázrottak, s mihelyt lehet, rámászik, mindig hátulról. Őt ez lehervasztotta. Egy nő azt szereti, ha az ő teste, az ő illata kelt vágyat a férfiban, gumimenyasszonynak lenni élő testben nem a legjobb. Utálkozott ilyenkor Vilmostól, de volt, hogy az undor dü-

hődt gyönyörbe hajszolta, úgy kefélt, mintha verekedne – Vilmos meglehetősen díjazta ezeket az eseteket. Ő viszont elundorodott magától is, és nem könnyen talált vissza szokásos egyensúlyához. Ilyen dolgokról senki sem beszél, csak a pszichológusának, ha netán van neki, egyszer mégis kibukott belőle a dolog egy idősebb kolléganőjével való fecserészésben. Az asszony orvos-feleség, sokat tud a betegségekről, meg egyáltalán: nagyon ismeri az életet. „Ugyan már – mondta –, mit gondolsz, miért néznek az emberek pornó-filmeket? Nincs ebben semmi. Édes egy pofa vagy, kicsim, azt hittem, csak a mesékben vannak ilyen tiszta lelkű királykisasszonyok.” Ő mégis viszolygott, ha Vilmoson túlságosan megérezte a kutyákat, s aztán ez irtózássá erősödött, amikor félni kezdett a megfogástól.

Nem volt ez egyszerű. Vilmos ugyanis gyereket akart. Nem sürgetőzött, de távlati terveiben gyakran felmerült a poronty, aki majd ide vagy oda fog iskolába járni, Vilmos haverjánál fog lovagolni, és öröklí a kutyafarmot. Fiúval kalkulált, persze, egy ilyen macsó mi mást akarna, mint „kis tököst”, de e tekintetben igazi meglepetéssel szolgált. Egy szomszédjuk náluk várta, hogy felhívják a kórházból, ahol szült a felesége, a környéken kevés telefonos ház volt, a nyilvános állomás meg mindig rossz, megkérte Vilmost, hogy megadhassa a számukat, és hozott egy karton sört. Ő kintről hallotta, hogy arról beszélnek, vajon fiú lesz-e vagy lány, és a szomszéd azt mondta: minden férfi inkább srácot szeretne elsőre, Vilmos meg leintette: marhaság, neki mindegy, jó lenne egy kislány is. Hát bizony, ettől elég pocskul kezdte érezni magát, rászakadt a büntudat. Pedig ha a számtalan megaláztatást nézzük, amiben része volt, Vilmos gonoszságát, joga van védeni magát az elszakíthatatlan kötelék ellen, amit a közös gyerek jelentene. Csak hát mindenkinek joga van ahhoz, hogy gyereke legyen, Vilmosnak is. Ki dönthetné el, hogy melyikük joga az erősebb?

Akkor kellett volna elválni, kilépni az egészből. Még abban a házban laktak, amelyet ő örökölt, nem szorult volna bizonyításra, hogy legalább a fele őt illeti. Azért kaphatott volna egy rendes kis lakást. A jelenlegi helyzet nagyon hátrányos rá nézve. Az új tanya, amit Vilmos a régi ház árából vett, a vállalkozása telepelyeként lett bejegyezve. Ez már nem számít közös szerzeménynek. Ő hülye fejű az eladáskor úgy írta alá a papírokat, hogy nem szabott feltételeket. Nem ért a jogi dolgokhoz, és nem volt, aki tanácsot adjon neki. Vilmost meg, úgy látszik, kiköcsöztették, hogy ne váltsa át bétére, maradjon egyéni vállalkozó, mert akkor nem kell őt bevenni tulajdonosként semmibe. Persze az is lehet, hogy nem szorult ügyvédi segítségre, neki magának volt ennyi esze, a konkra mindig ráveti magát. Amit egy válás során most kiválszhatna Vilmosból, már nem elég arra, hogy fedelet kerítsen a feje fölé, talán csak egy albérlet letétjét fizethetné ki belőle. De hát miből tartana fenn albérletet?

Kár, hogy a ház eladása éppen az ő megzavarodottsága idejére esett, mert akkor a szokottnál is mulyább volt. Végére is ki ő: egy kis szövetkezetnél dolgozott az érettségi óta, és annyit tud, amennyit a szakközépiskolában kettős könyvelés-

ból a fejébe vertek. Ez pedig nem sok. Hogy mennyire kevés, éppen az új viszonyok között derült ki. Szinte egyik napról a másikra bizonytalanná vált a szövetkezet fennmaradása, és ő rémülten mérte föl, hogy a munkaerőpiacon mint könyvelő szinte semmit sem ér. Nem versenyképes, márpedig a versenyképesség a legeslegfőbb követelmény lett minden tekintetben, versenyképes, piacképes – ezek most a bűvigék. Kiderült, hogy minimum egy számítógép-kezelői tanfolyamot el kéne végeznie, hogy elhelyezkedhessen a szakmájában. De hát nem is szereti a szakmáját, igazán nincs rajta különösebb szeretni való. Ha már újra iskola-padba ülne, inkább olyasmibe kéne belevágni, amihez kedve is van – ötlött fel benne. De hát mi lenne az? Elment az esze, hogy ilyesmin rágódik, amikor egyelőre semmi gond a szövetkezetnél az állásával? Nincs épp elég baja a házasságával? – így nyugtatgatta magát az elején, épp akkor, amikor még fordíthatott volna a sorsán, csak elhatározásra kellett volna jutnia. Utólag jól látszik: a válástól, illetve az elköltözéstől azért riadt vissza, mert megfélemlítette munkahelye kétséges jövője, s az új állásokhoz, a létbiztonsághoz szükséges lépéseket meg azért nem volt képes megtenni, mert depressziós volt a rossz házassága miatt. Így kerrek a világ. Igen, teljesen valószerűtlen, hogy abban a szétesett állapotában, amelyben ott ült a nőgyógyászati rendelőben, hirtelen nekiálljon ügyvédet keresni, albérletet, megszerezze mindehhez a pénzt, s közben beiratkozzon egy számítógép-kezelői tanfolyamra, s végezze továbbra is kenyérkereső munkáját a szövetkezetben. Talán még annak is örülhet, hogy épp ésszel tudott szembe nézni az igazsággal, amely ott rászakadt. Azzal, hogy mindennél jobban iszonyodik és retteg Vilmostól, a házasságának vége. Frissen, vidáman rögtön megszervezni egy új életet? Ez abszurd. Erre az az elgyötört, zavarodott nő, aki ő akkoriban volt, nem lett volna képes.

Mégis megpróbálta előhozni a válás ügyét. Mert ha Vilmos is akarta volna, akkor lehetséges lett volna véghezvinni. Kérlete, hogy váljanak el, nem illenek össze, mindketten boldogtalanok tulajdonképpen. Még arról is biztosította, hogy a házból nem kéne elmennie, nem akarja tönkretenni a vállalkozást, a kutyafarm működhethet tovább, neki elég volna egy kicsi lakás akárhol, Vilmos azonban nem vette komolyan. „Tudom, mi bajod – mondta foghegyről –, utálsz a kutyákat. De hát azokból élünk. És elég jól, ha nem tévedek. Te jó dolgokban már azt se tudod, mit beszélsz!” – és nyomatékosan lezárta az ügyet. Ő még nem adta föl, újra előhozta a legfőbb érvet, hogy egyikük sem boldog ebben a házasságban, de akkor Vilmos már ráördított, és elrohant hazulról. Nyakig merült az ingatlanügyekbe, már le is előlegezte a tanyát. Se nem látott, se nem hallott, annyira meg akarta szerezni. Ő ma sem tudja elképzelni, hogy bárhogy is el lehetett volna téríteni a szándékától. Ha netán rámenősebben lép fel, akkor se lehetett volna megállítani ezt az embert. Persze, akkor még őbelőle is hiányzott valami ahhoz, hogy teljes erővel és könyörtelenül küzdjön meg Vilmostal. Meghártrált. Nemcsak a depressziójában kell keresni a magyarázatot, az is számít, hogy Vilmos neki végül is a

párja, és egy asszony valahogy nem tudja eléggé akarni a párja vesztét. Késsel leszúrni dührohamban, azt igen, de hogy mindent rádöntsön, amit egy évtized alatt létrehozott, azt nem. Meg hát mit tehet arról az a szerencsétlen férfi, hogy olyan, amilyen? Ő nem szereti ezért meg azért, de más ugyanazokért a tulajdonságokért szeretné. Más a kutyákat is szereti.

Igaz ez? Ilyen szívós a szeretet még egy rossz házasságban is? Van benne valami, hiszen tényleg csak meg akar tőle szabadulni most is, ártani nem akar Vilmosnak. Persze, a fene tudja, hogy a maradék szeretet diktálja-e vajon a nagyvonalúságot és a kíméletet, vagy a hiúság: én nem vagyok olyan rohadt, szívtelen, önző, mint te, én nem fosztalak ki, íme, én milyen jó vagyok. Igen, kár volna tagadni, az ő hiú gőgje is belejátszott abba, hogy nem borította fel erőszakosan Vilmos terveit, inkább letett a válásról, de semmit sem számítottak volna a megfontolások, a maradék szeretet, a belátás, ha nem fél annyira a munkanélküliségtől és az utcára kerüléstől. Akkor nem nyugodott volna bele Vilmos flegma válaszába, s fütyült volna rá, mennyi kárt okoz neki. Hiszen mihelyt jobban alakultak a kilátásai, tudatosan és módszeresen végezte a szükséges előkészületeket, hogy elhagyja Vilmost, akár válási papírok nélkül is.

Egyébként azok, akik szeretik a kutyákat, valószínűleg nem tudják elképzelni, milyen egy kutyamenhely. Még Vilmos se tudta. Sok kártérítést kifizetett, míg megtanulta. Alighanem most már ő sem rajong a kutyákért. A tanyán történt ez a változás, amelyért rögeszmésen küzdött, s aztán valahogy nem váltotta be a reményeit. Durva és cinikus volt mindig, de most már mindezek mellé fáradt is lett. Ő a tanyára költözés után élete legrosszabb időszakát élte meg. Halálosan kimerítették a korai kelések, onnan bejárni a szövetkezetbe, és csúcsforgalomban vissza, majd otthon a rengeteg tennivaló minden erejét elszívta. Az állásához mégis ragaszkodott, Vilmos hiába morgott minden áldott nap, hogy eléggé megterheli a kasszáját egy alkalmazott fizetése is, pedig két állandó munkaerő kéne, és örültség, hogy ő azért a pár forintért utazgat az állítólagos munkahelyére. No persze, annyit is fizetnek, amennyi munka folyik ott, kávészünet, ebédszünet, cigarettaszünet, Vilmos nem kétli, hogy munka címén a városban flangálni jobb, mint robotolni a tanyán, de amíg a kölcsönt nem törlesztik, neki is itthon lenne a helye. Csak hát a munka nem smakkol a kishölgynek, viszont a pénz, az smakkol, naná. Ő ezt következetesen elengedte a füle mellett, de azért állandósult benne a stressz Vilmos elégedetlensége miatt. A rövidre szabott éjszakákat se tudta átaludni, vagyis kimerültsége a legveszélyesebb fázisba jutott. Álmatlanságnak nevezik, amikor valaki rosszul alszik, de bárcsak szó szerint az volna, álmatlanság. Ő sajnos álmodott, szinte állandóan, és nagyon intenzív álmokat. Némelyik olyan borzalmas volt, hogy sebhely maradt utána – hol is? A tudatában? De hát nem ott történnek meg az emberrel az álmok, a tudattalan agy, ami álmodik. Hát akkor ott maradtak sebhelyek. Valahol ott. Az még hagyján, amikor álmában arra ébredt, hogy túlesett a szülésein, és ezen csodálkozott, még gondolta is: „De hi-

szen mindig bevettem a pirulát!”, ugyanakkor nem ijedt meg, sőt, szinte örülni kezdett, és kíváncsian maga alá nézett, és egy kutyaalom nyüzsgött a lepedőn a nyirkos hasa alatt, meztelen, vaksi, apró kutyák, akár az egerek vagy a férgek. Ez az álom is szörnyű, de még a szelídebbek közül való, el lehet mesélni. Az igazi rémálmaira visszagondolni sem merészel.

A hivatalból hazatérve sokat dolgozott a farmon is, de nem annyit, hogy ne lett volna nélkülözhető, ha az alkalmazott némi pluszpénzért túlórázik. Ezért tulajdonképpen érthetetlen volt, miért ragaszkodik Vilmos ehhez a házassághoz, amikor már anyagi érdek se fűzte hozzá. Mint nőt nem szerette, nem is sokra becsülte, mindig kellenetlenül mutatta be a barátainak. Mindenkinek a kóbor numeráival dicsekedett – sok a magányos női ügyfél –, a főztje aligha tartja fogva, a depressziós nők nem főznek jól. Egyszerűen megmagyarázhatatlan, miért nem enged el egy ilyen lepusztult feleséget. De akkor már nem törte a fejét rajta. Életének ezen a mélypontján elszállt belőle a düh. „Talán nem is gyűlölöm Vilmost, csak unom. Elfásultam” – mondta magában, azonban nem fásultság volt benne, hanem rideg közöny. A bántások nyomán a fájdalom nem szivárgott szét a tikkadt, fás lélek üregeiben, mint addig, hanem visszapattant róla, akár a yuppik kedvenc sportjában a falról a labda. Meg lehetett fogni és szemügyre venni: ez az, ami annyira bánt? Ettől a kis vacaktól szenvedek? Sokszor nézegette Vilmost is: nem alkoholistát, nem bűnözőt, nem veri agyba-főbe, ha ezt tenné, bírósághoz fordulhatna, és egyszerűbb lenne megszabadulni tőle. Ez csak egy szerencsétlen érzelmi fogyatékos, kezelhetőné magát, ha tudná, hogy beteg.

És akkor bekövetkezett a fordulat: ráébredt, hogy hatalmas erő van ebben a közönyben, és ő élvezte a saját erejét.

A felbátorodásába belejátszott, hogy a szövetkezetben megtalálták a megoldást a fennmaradásra, két kft-re bomlott a kisüzem, más-más profillal, s órá mindkettőnél igényt tartottak. A pánik elült, kiderült, hogy a szövetkezet eltűnhet a földről anélkül is, hogy bárkinek haja szála görbülne. Annyi más dolog is megváltozott a világban, amitől kezdetben mindenki rettegett, s az élet pedig megy tovább. Neki ez tetszeni kezdett. Körülötte a kollégák azon rágódtak, miért X meg Y lesz a főnök, és röhej, hogy szellemi apportként viszik bele a kft-be azt a baromi nagy tudásukat, na hiszen, tőkeerős vállalkozásnak ígérkezik ez ilyen pompás apportokkal – ő is nevetett ezen, de nem háborgott a többiekkel, kellemes várakozás töltötte el, valami felszabadultságféle. És már nem azt látta képtelenségnek, hogy egy méregdrága albérleti szobában túrja az idők végezetéig a főbérleti cirkuszolását (Vilmosé helyett), hanem azt, hogy az élete a lakhatástól függjön. Végül is az ember élni jött a világra, nem lakni – szinte felvidult a gondolatól, szerette magát, hogy ilyeneket tud kigondolni.

Ebben az időben még a hormonjai is rendben voltak. Megnézett magának egy-egy pasit, s rájött, szó sincs arról, hogy ő fából volna. Voltak napok, amikor bármelyik épkezláb férfival szívesen kefélt volna egyet, de Vilmost ilyen napok

estéjén is, ha tehette, elutasította. Ezt persze elég szörnyűnek találta, hogy akár az ördöggel is, csak a saját férjével nem, és sajnálta magát emiatt, de sajnálta kisé Vilmost is, enyhe büntudattal. Az irodaépület ablakából egy iskolaudvarra lehetett látni, kiszúrt magának egy testnevelő tanárt, aki homlokpánttal vagy apró vászonkendővel szorította le hosszú haját, ezzel aztán egészen indiánná vált napégette bőrével – a vakációt talán tengernél töltötte. Puha futóléptekkel követte a játékot kosarazás vagy foci alkalmával, a nyakában lógó sípot sohasem használta, tapssal állította le a meccset, a bemelegítő gimnasztikát is laza, inkább csak jelzett mozdulatokkal vezényelte, kedves, nyugodt fiúnak látszott, sokatmondó jel volt, hogy a diákok is körülvették óra után, nem rohantak el öltözni. Gátlástalanul ábrándozott erről a fickóról egész ősszel, kész regényt élt meg vele a járműveken való hosszú utazásai alatt, s szinte kótyagosan ért haza. Néha olyan zavart érzett Vilmostal szemben, mintha valóságos randevúról jött volna. Egyszer, amikor egy idősebb, szemlátomást értelmiségi férfi a HÉV-en kikezdett vele, és ő szokás szerint „Foglalt vagyok” közléssel háritotta el az illetőt, rájött, hogy nem Vilmosra gondolt ekkor, hanem a képzeletbeli viszonyra a tornatanárral. Az értelmiségi pasas semmiképpen sem kellett volna neki a csapott, vékonycsontú vállával, hájas kis pocakjával, és idegenkedése a nem férfias testtől hirtelen rávilágított, hogy a tornatanár voltaképpen csak Vilmos jobb kiadása. Mosolygott ezen, de a felismerés kicsit ki is józanította.

Csak napok választották el attól, hogy szedje a cuccát, beadja a válókeresetet. Betört egy korai hideg, befagytak a tócsák az udvaron. Ételt vitt a kutyáknak, épp kevesebben voltak, holtsezon, nyaralások után, karácsony és síturák előtt, de Vilmos aznap reggel hozott egy pitbullt, elvállalta a kiképzését, és ez az elkényeztetett szobavéreb valahogy kiszabadult a ketrecből, rejtély, hogyan történhetett. Őt még nem ismerte, de az sem számított volna, ha már ismeri, mert eléggé idegbajos állat volt, később kiderült, hogy Vilmosnak se sikerült sokat fegyelmezni rajta. Talán öt lépésnyire volt tőle, amikor észrevette a rámeredő szörnyeteget. A kutya nekirugaszkodott tigris-izmaival. Tudta, hogy megfordulnia semmiképpen sem szabad, tovább kell mennie, lépett is, de megcsúszott, elvágódott. Szerencsére a pitbull a szétrepülő húscsapatokra vetette magát és nem órá. Felállni nem tudott, azóta se derült ki, Vilmos hogyan került elő, mert kiáltásra sem emlékszik. De lehet, hogy estében sikoltott. Sajnos az ott parkoló utánfutó nyelére esett, több helyen eltört a medencecsontja, s valamiért a kulcs- és vállcsontja is – hogy azt miben üthette meg?

Százszor is megbánta, hogy félvállról vette barátnője szerencsétlenségének hírére. Nem tudta akkor, mit jelent mozgástól megfosztva és fájdalmak között élni. Honnan tudta volna, mindaddig tökéletesen rendelkezett a teste felett. Igazi fájdalmas betegsége se volt, a fogfájás rémes, de semmi más, csak fájdalom, köze sincs ahhoz az állapothoz, amikor hetek telnek el teljes kiszolgáltatottságban, s nemcsak a törött csontok fájnak, hanem a műtéti sebek is, s végül a fekvéstől az

egész test. Teljesen Vilmosra volt utalva, hogy bevigye a kórházba, hogy hazavigye a kórházból, hogy otthon etesse, kitámogassa a WC-re, segítsen lemosdani. Szerencsére ágytálazásra csak a kórházban volt szükség, otthon, akármilyen keserves volt, a járókerettel kivonszolta magát, belehalt volna, ha Vilmosnak még az is kijut. Bár hát Vilmos a kutyázás során sok gusztustalansághoz hozzászokott, ám az mégis más. Tulajdonképpen rendes volt ebben a betegápoló szerepben. Azt nem lehet mondani, hogy gyengéd is lett volna, de a beteg kutyákat sem ajnározta soha, csak rendesen tisztogatta őket, és odaadta nekik a gyógyszereket. Borzasztóan nyomasztotta, hogy épp akkor tesz a férfire ennyi külön terhet, amikor el akarja hagyni. Nehéz szívvel fogadta el a segítséget, de nem tehetett mást. Az anyja Nyíregyházára ment férjhez, nagyon körülményes lett volna őt összeszegecselt-összevarrt állapotban odaszállítani, az apja meg annyira tartott új élettársától, hogy komoly drámaként élte meg lánya születésnapjait is, amikor ki kellett alkudnia az asszonykától az ajándéokra valót. Természetesen ő boldogan lemondott volna az amúgy is használhatatlan ajándékokról, de az apja kényszeres természet, ragaszkodott a születésnap ceremóniához, holott csaknem belebetegedett. Az aztán végképpen elképzelhetetlen, hogy elő merete volna terjeszteni a lánya huzamos, és náluk történő ápolásának ötletét. Jobb volt az apját meg se kérdezni, mert vége-hossza nem lett volna a mentegetőzésnek. Kissé könnyebb lett a lelkiismerete, amikor felismerte, hogy Vilmos voltaképpen rutinszerűen jár el: ezúttal is ápolja a tanya egyik beteg jószágát, ahogy szokta, most történetesen a feleségét, még hálára sem tart igényt, hiszen csupán a birtokában lévő dolgok, azaz lények értékmegőrzésén fáradozik, és elég neki, ha jó ütemben gyógyulnak. Igyekezett is gyógyulni, de lassan ment. Az egyik helyen rosszul forrt össze a medencecsont, újabb és újabb műtétekre volt szükség. Ezeket a visszaeséseket saját ügyetlenségeként élte meg, röstellte magát a betegség elhúzódása miatt, s azzal próbált javítani a kínos helyzeten, hogy kérni nem kért Vilmostól semmit. Megette, megitta, amit adott, de nem voltak kívánságai. Pedig már unalmában is ráéhezt egy-egy finomságra, ám tudta, hogy ha efféle kívánságokkal állna elő, átlépné a határt, amely közte és Vilmos között eredendően megvan. Talán épp azért nem komiszkodott vele ágyhoz kötöttsége alatt, mert nem is adott rá az égvilágon semmi okot. Még a vécézést is visszatartotta addig, amíg Vilmos ráért kikísérni őt a fürdőszobába. Néha ezt rettentő keserves volt kívárni. Vilmos pedig valószínűleg észre se vette, hogy mennyire minimalizálja a betegágy körüli tenni-valókat. Ő viszont épp a tudatos visszafogottságban mérte fel, hogy teljességgel tehetetlen, mindenben rá van utalva a férfira, és elborzadt, hogy mi lenne vele, ha egyedül élne.

Mire lábra állt, nem volt hol dolgozzon. A szövetkezet átalakulása végbement, mindkét kft egy cégnek adta ki a könyvelést, ez volt ésszerű, sokkal drágább lett volna külön státuszt fenntartani arra a munkára. Lórúgás. Nesze neked, független, új élet! Munkanélküli segélyen? Hetente elzarándokolt a munkaközvetítőbe.

Milyen végzettsége van? Nyelvvizsga? Tud komputeren dolgozni? Hát így nehéz lesz, kedvesem. Inkább a hirdetéseket nézze, fiatal nőknek sokféle lehetőség van. – Vilmos életében először jószágos, megértő hangot használ. Sajnálkozik. Aztán mindig elmondja, hogy egy kutyafarmon senkinek sem kell unatkozni, a bevétel mellett eddig se volt szükségük az ő kis fizetésére, hagyja a francba az egészséget, majd egyszer, amikor nem is várja, adódik valami álláslehetőség. Vilmos tehát a jó férj szerepében domborít, pedig nyilván ő is tudja, hogy a házasságuknak vége, de erről konokul hallgat. Még dührohamaiban sem mond ki erről semmit. Csak a megszokott paneleket vagdossa a fejéhez, hogy jó dolgában nem tudja, mit csinál, soppingolni, azt igen, dolgozni nem, a pénz, az persze jól jön, hogy lehet valaki ennyire ügyetlen, direkt csinálja, mert utálja a kutyákat, csakhogy az az ő baja, itt nincs érzékenykedés, itt üzlet van. Soha még célzás sem arra, hogy ha nem tetszik, le is út, fel is út, vagy hogy kiteszi a szűrét, pedig néha majd szét-durran a dühtől, és ocsmányul káromkodik, leginkább olyan esetben, amikor ő valamelyik kényes kutya etetése körül követ el hibát. Furcsa, hogy ennyire vigyáz a nyelvére, nehogy ő rávághassa: „Jó, akkor pakolok.” Vajon Vilmos még mindig képesnek tartja őt arra, hogy elmenjen? És hosszú évek óta a megválaszolatlan kérdés: miért tart ettől ennyire? Mi az, amihez ragaszkodik?

Mostanában jócskán megszolgálja a kenyerét. Ezért aztán nincs módja munka után járni, tanfolyamok dolgában tájékozódni, hogy melyiket is volna érdemes elvégeznie. Ha megy valahova, meg kell beszélnie Vilmostal, mint valami főnökkel, tulajdonképpen el kell kéredzkednie. Rázárult a farm kapuja. Segédmunkás. Mi mást lehetne mondani, ha foglalkozásáról kérdeznék? Egy ilyen óriásian nagy fejnek, amilyen Vilmos, szorgos segédmunkása. Udvarosa. Személyzete. Vilmos elégedett lehet vele, jó munkaerő, megbízható, sokkal megbízhatóbb, mint bármelyik alkalmazott volt eddig. És így élnek majd kettecskén, míg világ a világ.

Egy csak a turisták által használt feltételes megállónál sebtében, kapkodva leszáll. Két falu összeérő határánál van a megálló, az országúttól öt-hat kilométerre kezdődő hegyléc felé kanyarog innen egy szekérnyom, a falvak első házai is körülbelül ekkora távolságra vannak. Teljesen néptelen a vidék. Még az országútnál áll a kutyával, erősen fogja a pórázt – ostobaság, hiszen azt akarja, hogy a kutya vesszen el, tűnjön el egy bozótban, ne kerüljön többé elő. Miért ne lehetne ő mamlasz, kétkelkező, hiszen Vilmos eddig is ezt olvasta a fejére, hát most valóban az lesz: elveszít egy értékes kutyát. Kurva nagy lesz a kártérítés. Nem lehet többé ilyen munkát rábízni. Majd másban is elég ügyetlen lesz, hogy semmire se lehessen használni. A saját hiúságának köszönheti, hogy kihasználta és megnyomorította. Ő akarta mindenáron bizonyítani Vilmosnak, hogy bár nem született szépnek és ügyesnek, az életben mindent meg tud csinálni, amit kell. Ezért volt fontos, hogy állása legyen, hogy megoldja a rábízott feladatokat, igen, két balkézrel is. Nemcsak fölöslegesen törte magát, hanem egyenesen hibázott

ezzel az eszement szorgalmassággal. Buta cseléd, naná, hogy nem becsülik semmire. Hát jó, akkor most a buta cseléd sajátosan fogja beadni felmondását.

A kutya tanácstalanul álldogál mellette, majd leül. A pórázt leveszi róla: „Menj innen!” Meg se moccan. Hoppá, a szájkosarat rajta felejtette. Hát persze, egy szobakutyának is van annyi esze, hogy szájkosárral nem megy világga. Ahogy lekerül róla, megelevenedik, egy lepkét próbál elkapni, de nem távolodik el, aztán ráun a lepkevadászatra, visszatelepszik a lába mellé, mintha ő is várná a következő autóbust. „Menjél!” – húz rá kicsit a pórázzal, és a lábszárával is megböki. A kutya feltápáskodik, és eléáll: néz rá várakozóan. Keres egy vaskosabb gallyat, messze hajítja. A kutya nekiered, beront a kukoricásba, zörgeti a leveleket, dolgavégezetlen jön vissza, a fadarab, úgy látszik, fennakadt valamin. A menetrend szerint negyven perc múlva jön a következő járat. Neki meg kell érkeznie az eredeti úti céljához, a kisvárosba, s ott kell bejelentenie a kutya eltűnését, hiszen egy zárt autóbusból nem veszhetne el. Tehát van negyven perce, hogy eltávolítsa. Futva elindul a hegyvonulat felé vezető szekérúton, a kutya kocog mellette. A hátizsák zötykölődik az oldalán, hamar kifullad, a törés óta a forgója is érzékeny. Menj! Eridj! – görcsösen mutogat a közeli erdő felé, taszigálja a kutyát. Hát nem érdekel az erdő? Micsoda szar kutya vagy. Vadászni fogsz, úgy élsz majd, ahogy egy állatnak kell, erős vagy, fiatal... Ne legyél hülye! Mért nem mész? – A kutya most már eltávolodik tőle vagy tíz méterre, a lökdösést nem kedveli, s most ott várakozik, nyugodtan, egész aktivitása annyi, hogy szaglássza maga körül a gyomokat. Dehogyan él meg már ez az erdőben! Bár lehet, hogy az éhség feltámasztja majd a vadászösztönét, s talán a tudást is, hogy hogyan kell elejteni a táplálékát. Elvileg képes lenne rá, hogy életben maradjon. Csak hát a vadászok kilövik a kóbor kutyákat, ezen nincs mit szépíteni. De addig is egy gyönyörű erdőben fog élni, vadászik néhányat, azt csinálja, amire született.

Sürget az idő, nem sokára jön a busz. Összekotor egy jó marék zúzalékkövet az útról, és dobálni kezdi a kutyát. A kutya riadtan tekeregve tér ki a kövek elől, de mégsem ered futásnak, csak tekereg. Micsoda egy gyáva féreg! Teljes erővel hajigálja a köveket, és torkaszakadtából üvöltözik. „Eridj! Eridj már! Legyél szabad, és dögölj meg!” Egy nagyobbacska kővel fején trafálta, a kutya felvonított, és végre elszaladt. Ő sietve megfordul, visszaindul a megállóhoz, szaporázza lépteit, de nem fut. Bár nem nézett vissza, érezte, hogy a kutya nincs mögötte. Egyelőre.

A busszal együtt befutott a kutya is. „Kösz, nem!” – szól föl a vezetőnek, s amikor zárul az ajtó, visszanyomja az egyik szárnyat, felugrik a lépcsőre, és beletalpal a kutya pofájába. A becsapódott ajtón beráncigálja a zsák kinn maradt részét. A vezető fékez, méltatlankodva nyomná újra a gombot, ő rászól: „Nehogy kinyisd, majd hazamegy!” A vezető fiatalember, ha idős lett volna, nem biztos, hogy hallgat az ő sedre szavára.

Jegyvétel után látja, hogy a busz végében minden fej hátrafelé fordul. Valaki odaszól neki: „Kislány, a kutyája fut az autóbusz után.” Majd elfárad – mondja, és egy kis mosolyt présel ki magából. Nem néz ki az ablakon.

Elégedett magával. Először teljesen lehetetlennek látszott, hogy megszabaduljon a kutyától, aztán mégis megoldotta valahogy. Ki hitte volna, hogy a szükség még bűnözői képességeket is kihoz belőle. Az ám, a bűnjelek. Még a kezében tartja a pórázt és a szájkosarat, gyorsan a hátizsákba gyömöszöli őket. Ezeket a városba érve majd el kell tüntetni, mert az előadandó történet szerint a kutya kitépte magát a kezéből, miközben haza akarta szállítani. „Lemaradt már, de még mindig jön. Jó, erős kutya! Derék állat, kész csoda, hogy mennyire ragaszkodik a gazdájához.” – Egy idős bányászforma ember mondta ezt – ezen a környéken sok bánya volt, a rendszerváltozás után zárták be őket. A jóember átharsogta a fél buszt, hátra kell mennie, nehogy szívtelesen tartásuk, illetve hogy gyanút fogjanak. A kutya most nem látszik. Egy gépkocsioszlop torlódott fel mögöttük, annak takarásában lehet. Szar ügy. Elpusztít egy kutyát, mert rossz a házassága. Szar ügy.

Jelez, leszáll. Az útpadkáról már újra látható a kutya, nem vágta, de egyenesen és szépen üget az úttesten. Nincs is messze. Persze, azt már nem lehet meg nem történné tenni, amit tett. Csakis a kutyán múlt, hogy megvédte magát, él és virul. Ő ettől még halálra ítélte, igen, megölte ezt az állatot. Bűn. Ismerkedik a szóval. Életében először használja igazi értelmében szerint.

A lány velem szemben állánál fogva felemeli az ír szetter fejét, és egy papír zsebkendővel törölgeti a csipát a szeméből. Bensőséges, bizalmas közelség, van benne valami megható. A zsebkendőt aztán kiejti az ablakon. Honnan a csudából veszem, hogy a kutya nem az övé? Kutyafarm? Vilmos? Honnan veszek ilyeneket? Lehet, hogy férje sincs, nemhogy Vilmos! Elképesztő, hogy mi minden jut az ember eszébe. Egyébként az a feltételes megálló két falu között a turistáknak – épp most következik. Vicses lenne, ha a lány ott most leszállna. ...legyel szabad, és dögölj meg!... Ez azért egy érdekes mondat. Honnan került elő?

Az én arcomról milyen történetet olvasna le egy szemben ülő, ha úgy istenigazában megnézne? Ajjaj, mi fog még csak úgy előkerülni?

A velem szemközti ülésre kaptam a szemem. Egy korombeli házaspár ül ott, kissé magasabban a többiekénél, s ugyanúgy, mint a lány, háttal a menetiránynak. Az asszonnyal egy pillanatra találkozott a tekintetünk, és ő azonnal zavartan félrefordult. Tehát eddig engem nézett. De kit látott? Engem? Bennem a lányt? Vagy azt, ami belőle is csak úgy előkerült?

Kiveszem a táskából a rejtvényfüzetet, még csak az út felénél tartunk.

KISS BENEDEK

Girbe-gurba utak

Lopom lábamba vissza az erőt,
az Öngyógyítók Klubját választottam.
Olyan nem lesz már, mint azelőtt,
nem jár már lábnyúzó futóhomokban,
de a lakás végétől az elejéig,
botolva bár, teszi a dolgát,
mintha ezt tette vón ezer évig,
s nem ismert volna sohasem utcát,
pedig de sok úton csámborgott,
be sok balhéval találkozott,
be sokszor kocogott ablakokon,
hol pedig nem is lakott,
be sok este szakadt rá, sejtve,
nem lesz ma sem „ágynyugalom”.
Útaid Uram, rég lefektetve,
útjaimat csak én nem tudom.

Hallgatni a hallgatást

Hallgatni jó.
Ha van miről.
A mindenről
s a semmiről.

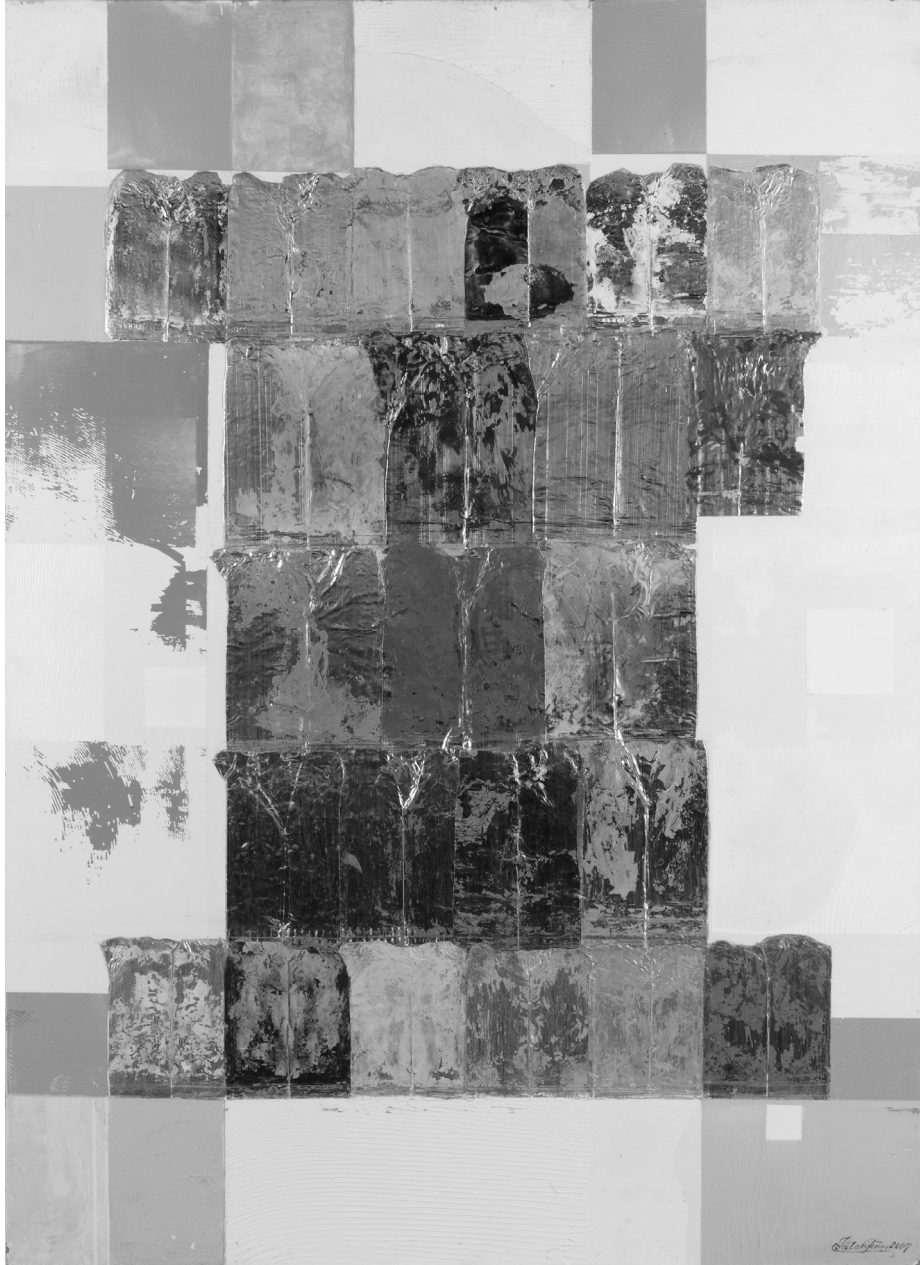
Hallgatni jó,
hogy dobog a szívem.
Hallgatni jó,
mint hinni valamiben.

*Hallgatni jó a hallgatást,
mikor az ember emészti életét.
Hallgatni világosság.
És van hallgatás, sötét.*

*Hallgatni jó.
Ha van miről.
A mindenről
s a semmiről.*

PATAKI FERENC: KASTÉLY ÉS PARK

PATAKI FERENC: ARANYKAPU

TANDORI DEZSŐ

Külső. Repedés

*Külső. Repedés.
Belső tespedés.
Külsőt, belsőt nem tartok.
Ház az ablakot.
Vissza az ajtót.
Kihajtott visszahajtott.*

*Ablak. Így reped.
Ajtó. Zár. Tesped.
Kihajtják. Csak ajtaján.
Bizonyossággal.
Ablakra. Rá vall.
Ül már mi-se-hajlatán.*

*S mint a sarlatán.
A test. Míg talán.
Tesped. Lélek lelkesül.
„Tudom már címét.
Tartalmát, ívét.
Csak módja. Az nem kerül.”*

*Minden fő módban?
Ezzel valóbban?
Küszöb határt elérve.
„Kerüljön beljebb.”
(Így szól az ihlet.)
A szent. Létek jó híve.*

*De már csak testnek.
Dől neki. Kegynek.
Mit tart? Ha nem reped meg.
Kenőcs. Tabletta.*

*Test, lélek. S béna.
Alci-Balci-Parc elegy.*

*Örök vigyázat.
Ne zuhanj kádnak.
Orral. Háttal. Bódultan.
Mert hogy alhatnál.
De lábad eljár.
Elbotlasz gatyaszárban.*

*Bár. S mit beszélnél.
Csak szádba nézzél.
Kitört fogak hült helye.
„Csend-napja van ma.
Vele fáj torka.
Ne szólj te se! Fáj füle...”*

*ÖREGANYÁD ÉL-E MÉG?
FOGA, BÜTYKE ÉP E MÉG?
SE JÁRÁSOM, SE FOGAM.
AZOM VAN, MIM ODAVAN.*

*Idő járása!
Köre állása!
„Kicsit megrázom magam”
Idézem-nóta.
Dallama-róttá.
Nézzük, napom mire van.*

*Boldog a boldogtalan!
Így jár. Rosszul. Jár.
Zuhan Tolsztojnál.
Ivan Iljics létráról.
Egykor nyaraltál.
Rég megjöttél már.
Jadrani Kirugrádból.*

*Szokatlan holmik.
S míg kitudódik.
Zuhansz. S ha óvatosan.*

*Bordatöréssel.
Vállrepedéssel.
Megúszod. Volt-valódban.*

*És ez jelen még.
De jeltelenség.
Teríti rőt szőnyegét.
Nap s nap közelebb.
Végezted-lehet.
Minden. Nagy szó. Nevetség.*

*Ám csodakeddre.
Szerdád ereszt-e?
Gatya, létra, nagy rémség.
Egzisztenciál.
Ami még kiáll.
Szó veled szegi kedvét.*

FRITZ MIHÁLY: DR. VARANNAI GYULA

FRITZ MIHÁLY: MADÁRCSERESZNYE

PODMANICZKY SZILÁRD

Sí

Anyukám eltűnt a hóban. Apu nem volt sehol. Én meg ott álltam a síléceken és lassan csúszni kezdtem lefelé. Akkor megpróbáltam kiabálni, hogy segítség, de nem jött ki hang a torkomon, mert az is be volt fagyva. Sötétedett, és úgy hallottam, hogy a fenyvesben üvöltenek a farkasok. Még jó, hogy nem vagyok félős, különben félttem volna. És akkor anyu hirtelen kiugrott a hóból, attól viszont megijedtem, és a sálamnál fogva húzott maga után, hogy le ne csússzak a völgybe. Egy kicsit majdnem megfulladtam.

Apu már bent volt az étteremben, anyu szerint hét beherovkát ivott, és olyan szaga volt, mint disznóvágáskor. Apu nem tud síelni, úgyhogy kénytelen inni helyette, de lehet is, mert annyi pénzt fizettünk, hogy nekünk itt minden ingyen van. Apu szereti a legjobban az ilyeneket, merthogy végre elengedheti magát, és nem kell a tehenekre gondolni. Anyu meg ideges, mert attól fél, hogy egyszer megáll az apu szíve, és akkor nem lesz egy jó szava se hozzánk.

Anyu szerint nekem kötelező megtanulni síelni, mert nem szeretné, ha az apámra hasonlítanék, azt mondta, majd ő férfit csinál belőlem, és olyan pasi leszek, akire a haláláig büszke lehet, a nők pedig sorba fognak állni az utcai biciklitámasztónk előtt.

Hát, én ettől egy kicsit húzódkodok, mert nem szeretem a közönséget. Néha kinézek a függöny mögött, hátha már ott állnak a nők, és akkor kell még egy kis idő, hogy elbújjak.

Az iskolai színházban is mindig föl kell lépnem, pedig soha nem értem, hogy mit szavalok. Lehet, hogy ha csak egy verset kellene elmondanom, akkor egy idő után megérteném, de így, hogy illyésgyula meg zalántibor, két hét múlva meg a petőfit keverem a petőccel. Egy jó tigrises verset azért szívesen elmondanék, de nincs olyan ünnepség az iskolában, meg a tigris nem érdekli a költőket. Úgyhogy előbb-utóbb kénytelen leszek én írni a tigrisről, hogy milyen méltóságosan sétál, és az a különös benne, ha hátrafelé megy, akkor se olyan esetlen, mint egy focista.

Mostanában templomba is kell járnom a fiúkórusba. Ezt apám miatt kérte anyu, hogy ha meghal, akkor majd én énekelek, ne kelljen külön fizetni a kántornak.

Néha, mikor a tévé előtt alszik apu, elképzelem, hogy már nem él, és neki teljesen mindegy, mi lesz a következő műsor. Pedig az elég furcsa, hogy nem láthat az ember több mesét, mondjuk, a híradóért nem kár. Van, hogy már hatkor le-

fekszik apu a tévé elé a szendvicsevel, meg se vacsorázik, úgy költi föl anyu tízkor, a szendvicset meg elteszi neki reggelire. Ebből a szempontból apu gazdaságos.

Anyu már négy éve nem cigizik bent, akkor halt meg az anyukája. Anyu folyton telefújta füsttel az ő lakását is, és bántotta a lelkiismeret, hogy ő is belevert pár koporsószőget a dohányzással. Minden évben megfogadja, hogy többet nem gyújt rá, meg is neki három napig, és akkor összetör egy tányért, vagy portörülés közben beleejti apu súlyzóját a vázába, és attól olyan ideges lesz, hogy legszívesebben az egész házra rágyújtana.

Apu már régen nem súlyozzik, azt mondja, nem akar ő már tetszeni senkinek se. Pedig anyu szerint olyan karcsú volt, mint egy nádszál, nem ilyen nagy rohadt kövér állat. El se tudja képzelni, hogy bírja el az a szegény csontváz ezt a százhusz kilót. Anyu megpróbálja látni benne azt a régi aranyos embert, de akkor úgy érzi, hogy apu egy torzszülött, és ha most kéne neki hozzámenni, akkor inkább a kútba ugrana. Apu meg biztatja, hogy na, ugorjál, ha olyan nagy szád van, fogadjunk, hogy nem mersz beleugrani. Anyu meg sír, hogy isten bizony beleugrik, apu meg nyitja neki az ajtót, gyömöszöli kifelé, hogy ugorj, hadd lássam, hallani akarom a csobbanást. Még az a szerencse, hogy a Tóni olyankor bevadul, ha valaki az anyut bántja, és leszedi az aput egy gyöngé harapással. Anyu azt mondja, hogy nálunk a kutya teremti meg a családi békét, úgylátszólag karácsonykor ő is kap mindig valami ajándékot, tavaly például másfél kiló pulykanyakat.

Eleinte nem szerettem nézni, ahogy eszik a kutyánk, de most már tudom, hogy ő is ember. Ha azt mondom neki, hogy ül, akkor leül, ha meg hívom sétálni, akkor jön. Anyu szerint annyival jobb egy ilyen állat, mert nem kell attól félni, hogy berúgik meg félrekefél. Igaz, azt mondja, az aput már nem félti, meg is érdemli, akinek ilyen férfi kell. Külön szobában alszanak, és reggel köszönnek egymásnak, de azt csak anyu kérdezi meg, hogy jól aludtál-e.

Apu minden reggel szalonnás rántottát eszik, aminek utálok a szagát, olyan, mint mikor leégeti a hajam a szárítógép. Apu azt ígéri évek óta, hogy vesz egy szagelszívót, de az utolsó pillanatban mindig elfogy a pénz, mert pálinkát kell venni. Apu nem jár kocsmába. Régen járt, de mióta beleesett a kanálisba és majdnem megfulladt, azóta inkább itthon rúgik be. Ez igazán szép tőle, mert azért ez nagy változás. A markolós barátja húzta ki az árokból, úgy kellett belőle kipumpálni a vizet, állítólag még halat is nyelt, egy ilyen kis snecit.

Anyu nem régen kapott egy nagyobb összeget, mert ő darabolta leggyorsabban a csirkét a gyárban, és megvette apunak a sírhelyet. De azt mondta, nem azért vett egyet, merthogy csak apunak, hanem azért, mert sokkal olcsóbb lesz, ha majd ő rátemetkezik. A maradék pénzből pedig vett magának néhány új ruhát, mert annyira le volt gatyásodva, hogy se esküvőre, se egy temetésre nem tudna mit fölvenni. Apu erre azt találta ki, hogy ő hamvasztatni szeretné magát, és adják el a sírhelyet, de aztán megegyeztek abban, hogy jó lesz befektetésnek.

Az ősszel még népi táncra is beíratnak, pedig tudják mind a ketten, hogy utálok táncolni, de hát éppen azért, hogy megszeressem. Úgyhogy hetente most már kétszer táncolgotok, tanulom a lépéseket, és még az ágyban is mozog a lábam. Szeretem ezt a nagyon vastag téli takarót, olyan könnyű, hogy el lehet alatta tűnni, mintha egy kis sátorban lennék, ahonnan nem kell kijönni, csak ha csörög az óra. Nekem külön órám van, anyu nem ér rá ébresztgetni. Azt mondja, meg kell tanulnom magamtól fölkelni, mert később senki nem fog simogatni, hogy Tomika, ébresztő, drága kisfiam, hanem mindent a saját meggyőződésemből kell tenni. Szerintem lehet, hogy apunak is ez hiányzik.

Egyszer már én is berúgtam, nem volt valami rossz, de teljesen kimerültem tőle, és úgy röhögtem, hogy még az apunak is jókedve lett.

Holnap megyünk vissza a faluba, és itt hagyjuk ezt a szép havas tájat. Az idén se tanultam meg rendesen síelni, de azt érzem, hogy nem is lesz nekem rá szükségem. A síkságon nem síel az ember, ide meg úgyis csak anyuékkal jövök. Ha felnőtt leszek, nem hiszem, hogy ilyen helyen laknék, apu is a szomszéd faluban született, anyukám meg el se mozdult. Ez a síelés is csak azért van, mert anyu nem tud úszni, pedig apu jobban szeretné, ha tengerre mennének el minden évben egyszer, de anyut kirázza a hideg a tengertől.

Tegnap nem tudom, mi történhetett, életemben először láttam a szüleimet csókolózni, és apu azt mondta, hogy szeretlek. Attól félek, ebből válás lesz, és majd a bíró előtt kell eldönteni, hogy melyikük az, akit jobban szeretek.

ORCSIK ROLAND

Darázsfészek

*A hegy csúcsán beton
emlékmű mered ki a földből.
Zászló a tetején,
körülötte díszkoszorúk.
Vaskorlátba kapaszkodva másztunk fel
a rozsdás lépcsőn.
A négy repedező
oszlop egyikében darázsfészek zsongott.
A szűk hasadékból
szárnyas sereg támadt elő.
A monumentum fölött
sötét zümmögéssé dagadt a raj.*

Újrahasznosítás

*Az áradás után
fűrészpor és traktornyomok
maradtak az öreg,
korhadó fák helyén.*

*Nem kezdte ki a víz
a Horthy-kocsmát:
mint vagina a kést,
fetisizálja a traumát.*

*A Sissy-kocsmá sem
mozdult el a placról.
Olcso sörtol habzik
a Monarchia-mítosz.*

*Akár a kisebesedett
talajból föltúrt férgék,
nyüzsög a partszakasz –
csomósodik a hulladék.*

Vesztett

*Szagot fogott kutyánk,
a parti fák közé vestett.
Ösztönösen osontunk
a kis fekete korcs után.*

*Hiába hívogattuk,
nem jött vissza: a név
semmit sem jelentett
tobzódó ingereinek.*

*Rozsdásbarna acél
támadt elő a sűrűből:
Hajóroncs – idegen
anyag a fák között.*

*Felmásztunk a fedélzetre:
ipari temető tárult elének.
Mint a templomromok:
minden roskadt, koszos, üres.*

*Ám a kutya morgott;
akárha lélegzett volna,
a tikkasztó hőségben
úgy pattogott a vas.*

TURI TÍMEA

A bökkenő

Vannak emberek, akik körülöttünk élnek, de nem részei a történeteinknek. Szeretjük őket, sokat vagyunk velük, de nincs közünk hozzájuk. Ellenben páran, akiket csak keveset látunk és akikkel keveset beszélünk, sőt, akiket talán nem is ismerünk, azoknak igenis van beleszólásuk abba a meghatározhatatlan valamibe, amit jobb szó híján a történetünknek nevezünk. A bökkenő csak az, hogy mindezek után számolnunk kell egy szomorú tanulság kísértésével: hogy a történetünkhöz mi magunknak nincsen közünk. És hogy voltaképpen ez lenne a mi otthonunk: a saját magunk és a történetünk közötti belakhatatlan rés.

Beszélni

Mindenki attól fél, hogy megtanul beszélni. És attól kezdve nem ő, hanem a nyelv beszél helyette. Attól félnek, hogy némák maradnak, és nem beszél helyettük semmi. Hogy megokosodnak, attól tartanak, mint a szüzesség elvesztésétől, a butaságtól pedig irtóznak, mint az ártatlan együgyűség.

Csak a plezúr

A szavak mégsem olyanok, mint a bélsár: nem tisztulsz meg, hogyha megszabadulsz tőlük. Inkább mint a lekapart heg, olyanok: megváltasz saját magad már elhalt sejtjeitől, de a kaparás nyomán felbuzog egy kicsi vér, és neked megint nagyon sok időre van szükséged, hogy a heg majd újra eltakarja. Befedje, mint a hallgatás, amit ha megszegsz, nem segít, viszont ha tovább hallgatsz, nem fogsz emlékezni semmire. A beszéd nem old meg bajt, viszont a hallgatás sem. Bár megszűnteti.

Közel a fájdalomhoz nem lehetsz más, csak néma. Viszont messze már nem látod értelmét beszélni róla. A vérző seb és az ép bőr egyaránt hallgatás. Csak a plezúr, a heg, a var képes a beszédre.

Ennek a szépségnek

Nem a test szólal meg a vágyban, nem a hús, de nem is a szellem. Voltaképpen a test is olyan, mint a történet: úgy vágysz rá, hogy nem csak neked nincsen közöd hozzá. A váagnak mindig a szépség az oka, de ennek a szépségnek nincsen köze ahhoz, aki viseli. A szépség oka nem a gondolatok tetszetősége, de nem is a test szimmetriája. Más, és nem tudod, mi, ezzel mitizálsz. Csak abban vagy biztos, hogy a szépségnek semmi köze nincs ahhoz, aki hordozza. Ezért, mint a történet, olyan.

Szüntelen féltékeny

Aki ír, az a múltnak dolgozik. Mint egy részeges pálinkafőző, várja, hogy a mindennapjai kipróbálják, kiizzadják magukból azt, ami érdemes a leírásra. Aki ír, az sóbálvány mindig, saját magáról mintázott szobor, légy, aki megkergül önnön fényétől. Aki ír, szüntelen féltékeny önmagára. Mint egy túlbuzgó karácsonyfa, magára aggatja összes díszét, mindenét őrző hajléktalan, akinek mindig az összes ruháját kell egyszerre viselnie.

A napokban elbújó

A folyamatos szerelem állapotában éppúgy nem lehet írni, mint élni. A folyamatos szerelemben írt szöveg ugyanis csak a folyamatos szerelem állapotában olvasható, amit feltételeznünk oktalanság. Olyan szöveget írni, amelynek olvasása a folyamatos szerelem jóindulatának van kiszolgáltatva, értelmetlen, mert a szerelem legtöbbször elrejtőzik a napokban, mint a halál, a szöveg pedig, ami maga hozza létre jóindulatának szerelmét, képtelenség. Nincs az a mondat, ami szerelmet ébreszthet, csak olyan, ami a napokban elbújó szerelem helyét sejteti.

Vinter pavilon

Az évszakok úgy meghatároznak minket. Az angolok azért beszélnek annyit az időjárásról, hogy megkülönböztessék magukat ettől a hatástól, és ebben a különbségben magukra leljenek. Vajon a nyár vagy a tél a mi otthonunk? Hidegben olyan nehéz csinosan öltözni, bár legalább nem kell mutogatni a testet. Júniusban még nehéz elképzelni, hogy korán is sötétedhetnek a nappalok. Északon néha felfénylik egy korcsolyapálya. Ők tudják, hogy ki kell használni a fényes időt, pedig nem is félnek az éjszakától.

SZÁNTÓ T. GÁBOR

Válság

Az év második felét Berlinben töltöttem egy ösztöndíjjal. Hosszasan készülődtem az útra. Nyelvet tanultam, szorongtam a várható egyedüllét, az idegen környezet, és az előre nem látható események miatt. Hol fogok mosni, hol vásárolok telefonkártyát, lesz-e állandó internet kapcsolat, hogyan fogom eltölteni az időm, ha nem megy az írás, mi lesz, ha nem találok meg a hangot az író társakkal – mindenben aggódtam, ami egy utazással kapcsolatban az eszembe juthatott.

Sári türelemmel viselte pánikrohamaimat.

Még januárban mondta, amikor Izraelből hívott fel, éjjel, mobiltelefonon, s másfél órán keresztül kétségbeesetten sírva, összefüggéstelenül magyarázkodott:

– Olyan ez, mintha nem is velem történt volna. Egész életemben hűséges akartam lenni... De körülöttem mindig mindenki gyászolt, és megbolondult. Nem akartam látni több szenvedést. Örülni akartam, érted? És közben tudom, hogy nem cserélhetem le az egész életem. Neked köszönhetek mindent. Azt, hogy biztattál, hogy képes leszek a doktorira, pályázzam meg az ösztöndíjat. Mindent, amit olvastam... a szeretetet... azt, hogy rálátok a saját életemre. Ugye lehet még folytatás? – kérdezte újra és újra. Amikor beletörődően azt mondtam, nyugodjon meg, lehet folytatás, hirtelen hangot váltott:

– Rájöttem. Azért akarok otthonról elmenni, mert a nagyanyám azt mondta, hogy a keretlegények gonoszabbak voltak, mint a nácik.

Mielőtt letette, ismét megkérdezte, hiszek-e neki.

Hittem neki, de később, nyáron, amikor véget ért a viszonya és visszaköltözött, nem egyszer az orra alá dörgöltem, mit tett. Fájt, ugyanakkor zavart, hogy nem tudom túltenni magam a történeteken.

Mindenesetre volt mit kompenzálnia, talán ezért is viselte türelemmel utazásom előtti hisztérikus kirohanásaimat.

Amikor megérkeztem Berlinbe, és beköltöztem az alkotóház egyik apartmanlakásába, korábbi szorongásaim nyomán olyannyira felkészültem az élményre, hogy nem maradt semmi, amitől félhettem volna. Az első hetekben nem is kellett altató. Ismerkedtem a várossal, a könyvtárral, ahova belépőjegyet biztosítottak számunkra, és írókollégáimmal, akik nem tudtak akklimatizálódni, ittak, vagy gyógyszereket írtak fel maguknak. Én élelmiszereket halmoztam fel. Kekszes

* Részlet *A cövesz elmélete és gyakorlata* című, készülő regényből.

zacskók, müzlis dobozok, konzervek sokasága töltötte meg az előszobát, a teakonyhában nem is fértek el. Egyrészt spórolni próbáltam az ennivalón, másrészt kényszeresen vásároltam. Ha valaki belépett a lakásba, azt hihette, nagyszabású vendégségre készülök, holott csak magamról gondoskodtam. A felhalmozás szöveget ütött a fejembe. Noha éreztem, hogy túlzás és fölösleges, képtelen voltam mértéket tartani.

Beiratkoztam egy nyelvtanfolyamra is. Délutánonként, az órák után, elégedetten sétáltam végig az Unter den Lindenen, az Alexanderplatztól a Brandenburgi kapuig, vagy átlósan, kis utcákon át, egészen a Potsdamer Platzig. Az első napokban megszállottan, cél nélkül csavargtam keresztül-kasul Berlinen, a Fal maradványait kutatva, át- meg átszelve az egykori határt, mint aki utólag is kéjesen lázad. Borzongtam a néhai náci állami intézmények előtt, és elégedettséget éreztem a Checkpoint Charlie melletti Fal-múzeumban, hogy együttérzésre is van okom a németekkel szemben. Nem tudtam, normális dolog-e részemről a lelkesültség, vagy csupán aránytévesztés, érzékcsalódás, netán öncsalás?

Sári az első hónap végén meglátogatott. Jó volt vele, jártuk a várost, éjszakanként Prenzlauerberg főterén, a Kollwitz Platz színes kávézóiban lógtunk, aztán szeretkeztünk. Egyik éjjel nem tudott aludni. Amikor villanyt gyújtottam, idegesen tekergetve a haját, ismét rákezdett.

– Attól félek, hogy egyszer külföldön akarok majd élni, és akkor el kell, hogy hagyjalak.

– Nem lehet, hogy inkább vágyasz erre, mint félsz tőle? – kérdeztem pikírtén, akkor már nem először. Évek óta ezen rágódott, s mindezt csak felerősítette egy éve elkezdett terápiája. Gyerekkorában túlféltették, agyonajnározták, s mégis hűvösen, szigorúan nevelték, akárcsak engem. Sosem tapasztalhatta meg saját határait, fogalma se volt róla, mit szeretne. Úgy kapaszkodott belém, akár fuldokló a kötélhágcsóba. Aztán felmászott, levegőhöz jutott, és túl akart lépni rajtam. Számot kellett vessek azzal is, hogy vágyai most támadnak fel igazán, és küzd a kíváncsiságával. Ismertem az érzést.

Esélytelennek éreztem magam, mégis, hittem abban, hogy túljutunk a távollét okozta válságon is. Elvégre ő is biztatott, hogy menjek, s nekem is szükségem volt arra, hogy távol legyek és kiderüljön: hazatérhetek akkor is, ha néhány hónapra elutazom; se én nem tűnök el, se az otthonom, se azok, akik otthon várnak. Amilyen nevetségesen hangzik, olyan mély volt a megfogalmazhatatlan bizonytalanság, mely bennem élt. Rossz imprinting, mondta az analitikusom: gyermekkori elszakadási kísérleteim ideges megtorlásának következménye. Utazzak csak el, próbáljam élvezni a távollétet, az egyedüllétet – magyarázta. Meg kell tapasztalnom ezt is, amire korábban nem volt módom.

Sári hazautazott, majd két hét múlva, és attól fogva egyre sűrűbben, e-mailjeiben és telefonon is jelezte szorongását. Úgy érzi, mondta, hogy gúzsba van kötve, az egyedüllét felerősítette elszakadási vágyait, s nem tudja, mit tegyen.

– Ezt tőlem kérded? – dühöngtem a telefonba. Aztán megint nyugtatni próbáltam.

Egyszerre akar engem és a szabadságot, magyarázta. Nekem meg az jutott eszembe: lám, nem mertem elhagyni az otthont, mert gyerekkoromban anyám aggodalma bénított, s most, amikor végre összeszedtem a bátorságom, és világgá mentem, valóban összedől a világ, legalábbis az én saját világom.

– Légy türelmes, el fog múlni. Nem mondta az analitikusod? – próbáltam nyugtatni Sárít, meg magamat.

– De, mondta.

– Már csak három hónap. Túl vagyunk a felén. Még egyszer jössz, s rá két hónapra otthon vagyok.

Az ijesztő e-mailek, telefonok azonban nem szűntek, és Sári egyre nyomatékosabban adta tudtomra, hogy szabad akar lenni, nem mintha ezer kilométerre tőle korlátozni tudtam volna szabadságában. És egy ponton vissza is adtam a szabadságát. Azt mondtam: nem bírom tovább, tegyen, amit akar, csak tegyen végre valamit, ne csak beszéljen róla.

A többiek épp megszokták új közegüket, amikor én elvesztettem a nyugalmam. Napjaimat próbáltam írással és olvasással eltölteni, de leginkább csak bók-lásztam a könyvtárban, a városban, vagy futottam esténként a Spree partjának egy nyugalmasabb szakaszán, ahol kampószerű régi lámpák hajlanak a keskeny járda fölé. Éjjelenként altatóra fanyalodtam. Tépelődésem nyomán határozott lépésre szántam el magam, még akkor is, ha tudtam, hogy esélyeim nem a legjobbak. Az oranienburgstrassei zsinagóga szomszédságában, egy ékszerboltban vásároltam egy fehérarany karikagyűrűt. Az Énekek Éneke egy sora volt beleevés-ve héberül: „Mert a szerelem erősebb, mint a halál”. Amikor megpillantottam az idézetet, elszorult a torkom. Tényleg így volna? Nem a szerelemre gondoltam, nem is arra, hogy elveszíthetem Sárít. Az jutott eszembe, hogy ha fel kell szabadítanunk gyászba fojtott ösztöneinket, akkor nincs más lehetőségem, mint üvölni telefonon Sárival, megmondani, hogy szeretem, de ki is kell rúgnom s így szabaddá tennem, hogy kitombolhassa magát, majd haza kell mennem és le kell rohannom, akár hím a nőtényt, leigázni, meghágni és elvenni feleségül. Meg kell próbálnom vele családot alapítani, amire se őt, se magamat nem tartottam alkalmasnak. Sértett voltam és dühös. A saját reménytelenségem kellett elsősorban legyőznöm, akkor is, ha tudtam, korántsem biztos a siker.

Azon a délutánon, míg zsebemben a karikagyűrűvel sétáltam berlini otthonom felé, úgy éreztem, győztem, még akkor is, ha időlegesen el kell veszítenem.

Tudtam, ha hazamegyek, döntő lépésre kell elszánnom magam. Vagy képesek vagyunk az életre szövetkezni, vagy csak a múlton, a gyerekkorunkon rágódunk, és közös gyászunk minden közös örömünk lehetőségét megfojtja.

Szakítottam vele, majd heteken át nem válaszoltam a leveleire, noha rendületlenül e-mailezett.

Három hónappal később, amikor hazaértem, megtudtam, hogy van valakije. Két héttel később nekem is volt. Megszakadt a kapcsolat, majd újabb néhány hét múlva Sári ismét e-maileket kezdett küldözgetni, amire, megvárakoztatva őt, mindig csupán néhány nap késéssel válaszoltam. Nem tagadta, hogy együtt jár valakivel, de ez egyáltalán nem zavarta abban, hogy intenzíven érdeklődjön felőlem, s újabb és újabb leveleket küldjön. Tartózkodtam a találkozótól, amíg tudtam, de levelei olyan magabiztossággal sugallták, hogy „külső körülményeink ellenére” – így nevezte barátját és barátnőmet – közünk van egymáshoz, hogy ráálltam, beszéljünk.

Ugyanúgy remegtem, mint azon a széder előtti délutánon, amikor reb Slojme próbált minket összehozni, hiába tudtam, hogy most Sári vágyik rá elsősorban, hogy találkozzunk, én inkább tartok tőle.

A Margitszigeten randevúztunk, a nagyszállónál. Sose jártunk ott együtt. Sose szántunk annyi időt sétára, hogy eljutottunk volna odáig. Ő szüntelenül tanult és kutatott, én írni próbáltam.

Tudtam, hogy Sári nem ad az ilyesmire, mégis úgy készültem, borotválkoztam, nyomtam magamra a Boss parfümöt, s vettem fel egy jobb fehér inget, mintha első randira mennék.

Három évet töltöttünk együtt.

Végig gondoltam mindazt, ami kapcsolatunkat részéről megnehezítette, s amit el kellene hárítanunk, ha újra megpróbálunk együtt élni. Felmértem azt is, mi az, amiben én engedhetek. Komolyan és higgadtan szerettem volna beszélni vele. Ő is készült a találkozásra. Drapp mikrokord miniszoknya volt rajta, világos blúzzal, és magas sarkú szandál, ami két pántból és kecsesen ívelő talp részből állt. Gyorsan közeledett, s amikor megfegyelmelve érzéseimet, visszafogottan rámosolyogtam, ő kedvesen és közvetlenül átölelte a nyakam, s két oldalról megcsókolt. Forró volt a bőre, mintha lázas lenne.

Egy padra ültünk a kora nyári délutánon, és óvatos kérdésekkel igyekeztünk féken tartani izgalmunkat és zavarunkat. Mi van a barátokkal, munkáinkkal, hogy van a család, kérdeztük egymást, én tettetett érdeklődéssel, miközben tudtuk, kerüljük a lényegét.

Kíváncsi voltam, mit akar, akar-e valamit egyáltalán, vagy csak zavarosan ömlő érzelmi hullámait ereszti rám, hogy én is fuldokoljak benne, akár csak ő. Nézttem, fürkésztem, milyen őt úgy látni, hogy van valakije, s mit érzek iránta úgy, hogy nekem is van valakim, de nem láttam egyebet, mint őt és magamat, és nem is éreztem semmi mást, mint annakidején, amikor még csak ketten voltunk.

– Beléd betegedtem – mondta nem sokkal később. – Én nem gondoltam, hogy ennyit jelentesz. Nem gondoltam, hogy bárki ennyit jelenthet... hogy ilyen fontos lehet a számomra. De be kellett lássam, tévedtem. Miután találkoztunk széderkor, nem ettem, nem aludtam és nem mentem utcára napokig. Telenyomva nyugtatóval, csak feküdtem egy lesötétített szobában, és ahogy lassan kitisz-

tult az agyam, rá kellett jöjjenek, hogy hiába próbálom tagadni magam előtt, szeretlek. Nem küzdhetek a saját érzéseim ellen, bármennyire félek is, hogy elveszít-hetlek, ha ugyan már nem veszítettelek el véglegesen. Hiányzol. Hiányoznak még a veszekedéseink is. Fejben beszélgetek veled. Tudom, hogy mit mondanál bizonyos dolgokra, és azon kapom magam, hogy már én is azt gondolom róluk. Azokat a zenéket keresem, amiket te hallgattál. Pedig tudod, hogy sosem volt türelmem a komolyzenéhez. És dzsesszt. És tényleg megnyugtat és feltölt. Eszembe se jutnak a zenerádiók, pedig tudod, mennyit ülök kocsiban. Nehéz volt melletted sok minden, de akkor se mondhatok mást, csak azt, hogy szeretlek. Fogalmam sincs, hogyan tovább, de ezt el akartam mondani, mindenképp.

Úgy beszélt, ahogy én szoktam beszélni. Nyílt érzelmekkel lerohant. Sose láttam ilyennek. Sose fogalmazta meg ilyen őszintén, mit érez.

– Talán féltékeny vagy, azért látsz mindent másként.

– Lehet. Mégis így látom. Nincs kedvem elutazni sem. Lefoglaltam már a repülőjegyeket, de úgy érzem, most itt kell lennem, a közeledben.

Féltem tőle és vonzódtam hozzá. Nemigen hittem el, hogy valóban másként lenne minden. A fél év, ami mögöttem volt, meg az előző három, minden vonzalmam ellenére eléggé megviselt ahhoz, hogy ne legyek derűlátó. Mégsem tudtam mást tenni, mint elmondani neki, mi mindenben kellene változtatnia ahhoz, hogy együtt tudjunk élni, ha és egyáltalán képesek vagyunk újrakezdeni.

Elnevette magát. – Na, mondd!

Jó volna, ha belátná, egy kapcsolatban alkalmazkodni kell a másikhoz. Ha megértené, hogy három év után kell valami jövőkép. Ha elfogadná, hogy vannak dolgok, amik fontosak nekem, és szeretném, ha nem kellene azt éreznem, hogy választanom kell közte és az életmódom között. Jó volna, mondtam végül, ha elfogadná a barátaimat, bár megértem, hogy van, akit nem kedvel, de értse meg, hogy nekem is az agyamra megy néhány barátnője. Mondtam, csak mondtam, ő meg hallgatott. Meglepett a saját határozottságom.

– Ezt jól összeszedted – mondta fanyar mosollyal az arcán, miután befejeztem, de látszott rajta, hogy meglepődött.

Azután sétáltunk, a zenélő kút mellett elnyaltunk egy fagyaltot, végül a sziget végén, a parkolóban beszálltunk a kocsijába. Az Árpád hídon hajtott Pest felé, a Váci úton jobbra, aztán a Bajcsy Zsilinszky úton a Deák tér irányába, ahol bedugult a sor. Ültünk a kocsiban, és vártam, hogy mondjon valamit.

– Miki, engem meglepett ez az egész. Hogy te ilyen határozott vagy, és hogy ilyen hirtelen... döntést vársz. Én félek, hogy nem tudok megfelelni a te elvárásaidnak. – Nézett rám, szomorú volt az arca.

Nem erre számítottam, de már késő volt. Hiába visszakoztam, rádöbbenve, hogy nem változtathatom meg alapjaiban, hiába próbáltam érvelni amellett, hogy kompromisszumokat kereshetnénk az együttéléshez, és hogy fokozatosan változtathatnánk, reménytelen volt és elkeseredett.

– Te nem engem akarsz, hanem valaki mást. Van egy kép a fejedben arról, milyennek kéne lennem, vagy milyen nőt képzelsz magad mellé, de én nem tudok másmilyen lenni, mint amilyen vagyok – mondta, azután elhallgatott. Mielőtt még megszólalhattam volna, rám nézett, és hozzátette. – És valószínűleg te sem tudnál megváltozni.

– Én csak elmondtam, mi volt rossz nekem – mentegetőztem. – Legalább mondd el te is, miben akarsz változtatni, és mi az, amit elfogadsz – sürgettem, de Sári a fejét rázta. Nem tudtam, ez mit jelent.

Be kellett mennem a kiadóba, neki a múzeumba, ahol minden nap estig dolgozott, remélve, hogy az ösztöndíja után véglegesítik. Szédelegve szálltam ki a hőségben. Úgy éreztem, átvert, beugratott, hiába mondta el őszintén az érzéseit, mégiscsak én mentem lépre. Elárultam magam, hogy akarom őt, képes lennék érte kilépni a kapcsolatomból, miközben ő csupán az érzéseiről beszélt, praktikus lépésről egy szót sem. Még egyszer kétségbeesve felhívtam, de hiába. A következő héten elutazott Dél-Amerikába, hogy a maja kultúra emlékeit tanulmányozhassa.

Tíz nap múlva írt. Higgyem el, nem játszik velem, nem akart cél nélkül felkavarni, de megijedt az elvárásaimtól. Most lesz időnk gondolkodni, s ha visszajön, beszélhetünk.

Várattam a válasszal, majd elég határozott hangú levelet írtam neki: nem igazán akar engem, csak nem tud lemondani rólam.

Én is elutaztam új barátnőmmel, majd a munkába temetkeztem. Csak ritkán váltottunk levelet. Ősszel egyre türelmetlenebbül vártam Sári jelentkezését. Azt írta, vágyik rám, de fél is, hogy én dobnám ki, ha újra kezdődne a viszonyunk.

Amikor hazaért, felhívott.

– Sokat gondolkodtam az úton. Akarsz még velem találkozni, vagy inkább nem?

– Persze – válaszoltam tettetett könnyedséggel, amit mindig hiányolt belőlem.

Az Odeon mozi kávézójában találkoztunk. Lefogyott és sápadt volt. Haza szeretett volna jönni hamarabb, de nem akarta tönkretenni az utazást. Újra terápiába jár. Egész úton azon törte a fejét, vajon elhiszem-e majd, mennyit beszélgettem velem képzeletben.

– Mit szeretnél?

– Hogy átölelj. És csókolj is meg. Ha lehet.

Megtettem. – És most? Hogyan tovább?

– Időre van szükségem, és arra hogy néha találkozz velem. És ha lehet – mondta – szeretnék felmenni hozzád, és lefeküdni veled. Hónapok óta... – elharpapta a mondatot.

– Csak a testem érdekel – viccelődtem vele.

– Vágyom rád – fúrta fejét a nyakamba.

Felmentünk hozzám, és olyan kívánczó arccal csókolt, amitől bennem is fel-támadt az addig elnyomott vágy. Izgatott, hogy szenved a hiányomtól.

– A szex se volt jó. Semmi se volt jó. Hiányoztál. Az út második felében már le se feküdtünk – suttogott.

Nem tudtam ellenállni. Nem tudtam eldönteni, erőtlen vagyok, hogy nem tudok tőle szabadulni, vagy ez a nő a sorsom, és épp abban áll az erőm, hogy kivárom a zűrzavar végét, ami benne és köztünk zajlik. Mit üzen a Jóisten ezzel a nővel? Ha nem fejtem meg e rejtvényt, magamat sem érthetem meg. Ki vagyok én, hogyha Isten közém, és a nekem rendelt nő közé a szenvedést állította, azt megkerüljem? – forgattam ki szégyentelenül a hebbeli mondatot, és tudtam, hogy ezúttal is le kell győznöm a bűntudatot, mert ki kell derülnie, folytatható-e a viszony Sárival, vagy sem.

– Hogyan tovább? – kérdeztem.

– Nem tudom – mondta. – Félek.

Azon a héten még egyszer találkoztunk. A hét végén szakítottam a barát-nőmmel. Elmondtam neki, hogy találkoztam Sárival, s hogy a kapcsolatunknak kapnia kell még egy esélyt. Sírt, de méltóságteljes volt, és a körülményekhez képest megértő. Vagy csak nem fogta fel hirtelen, hogy elhagyom.

Nem tudtam, nem akartam színlelni. Nem volt türelmem várni, mit tesz Sári, akinek aznap este bejelentettem, hogy szakítottam.

– Én nem mondtam, hogy hagyd ott – fordult hozzám a kocsiban, idegesen. – Nem tudok ígérni semmit, és nem akarom, hogy úgy érezd, becsaptalak.

Fájt a reakciója, de igyekeztem türelmes lenni. Végére is, tényleg nem ő mondta, én döntöttem így. Nem tudtam, képes leszek-e várni rá, mindazok után, ami történt, de gondoltam, cselekednem kell, hogy érezze, mennyire fontos, s hogy ezzel cselekvésre bírjam őt is.

Hetente kétszer, talán háromszor találkoztunk. Vártam, mikor jelenti be, hogy végre szakított. Volt, hogy feljött, szeretkeztünk, majd jelezte, hogy mennie kell, mert csak valami ürüggyel lépett le otthonról.

Időnként megkérdeztem, van-e valami fejlemény, de a legmesszebb akkor jutott, amikor jelezte barátjának, hogy találkozott velem.

– Ennyi? – kérdeztem.

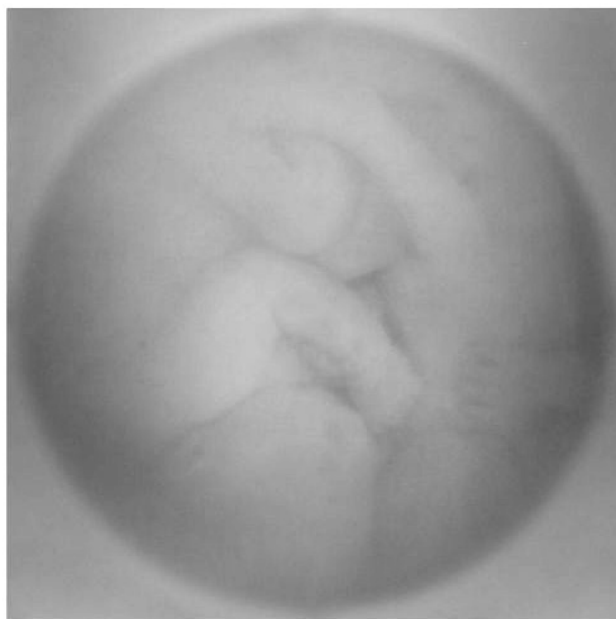
– Mondtam, hogy nem tudok ígérni semmit. Ne sürgess, azt is kértem. Tudod, hogy nem bírom, ha korlátozol. Attól begörcsölök – nézett rám szemrehányóan Sári.

– Mégis, mit kéne tegyek? Együtt éltem veled három évig, most meg a szere-tőd vagyok. Mit gondolsz, meddig lehet ezt így csinálni?

– Nem tudom – mondta kétségbeesetten. – Én mondtam, hogy ne kapkodj. Nem akarom, hogy egyedül légy. És én sem tudok most egyedül lenni.

– Nem az egyedüllétről van szó, baszd meg, hanem rólad, meg rólam! Hogy nem lehet ezt megérteni? – üvöltöttem. Összerezzen. – És mi az, hogy egyedül lenni? Nem a semmibe lépsz ki. Itt várlak.

Nagyszájú volt, járt-kelt a világban, energikusan szervezte a maga és mások életét, én meg szorongónak és bizonytalannak láttam magam mellette. Most mégis világossá vált: ő retteg szüntelen az egyedülléttől, azért is gyűjt maga köré megannyi rászorulót. Ezért kiabálta mindig, ha szemernyit is elégedetlenkedtem vele, vagy kapcsolatunkkal: hagyjuk abba, keress magadnak mást! Félt, és féltékeny volt, ezért tett úgy, mintha könnyedén túlléphetne rajtam. Most zavarodott volt és bizonytalan, mint aki nem bízhat se bennem, se magában. Nem bírt elveszíteni, ezért birtokba venni se mert. Én pedig nem tudtam, meddig viselem ezt az állapotot.

SÁNDOR EDIT: CSEND

SÁNDOR EDIT: A FA MESÉJE

SZABÓ RÓBERT CSABA

A Színjátszókör-rejtély

APAGYILKOSSÁGOK

Tekeredik a cérna a kátrányszagú szövőszéken, izzad a legények tenyere, Rác Bendő felügyeli a munkát, és délután teltével számolja a bért, sikkadás innét is, onnét is, alig telnek a nehéz percek, az örök kattogás, fonálfordulás, motollajárás, hogy alig hallani a kivégzőosztag szabad menetelését a gyárudvaron, viszik a tegnap elfogott Bajnokot, középre szorítják, gyűrűből kivonni magát hátha nem tudja. Alig tenyérenyi nap kuvikol át a vastag felhőpaplanon, nincs is abban igazság, hogy nem hallani, hogy viszik, hiszen dobog annak a szíve olyannyira, amiképp a föld sem dobbanhat nagyobb mozdulásakor. Így eshet meg, hogy Rác Bendő orra elől elsurranak a munkás legények, mire térül, senkit nem talál, csak a félnyomorék Vargát, ahogy idétlenül vigyorog masinája fölött. De akkor már nincs mit tenni, a kémények mögül előtöppanó Ignácziak tartják szóval a könnyen berezelt katonákat, szurony előre, rikkantja el sebtében a káplár, de foganatja aligha kél, aminthogy az udvar túlsó végiből kutyaftában beporoszkáló Rác Bendő kiabálását is elnyeli az udvar mélye. A dulakodásban lehullott fövegeken taposva nyomakodnak, furakodnak mind közelebb a gyűrű belsejéhez a legények, szó alig harsan, ellenállás is csak a látszatért tartatik fönn, kisvártatva a legények sorfala mögé kerül át a Bajnok, mint valami kicserélt portéka, amit visszaadni aligha kíván bárki is. Eltökélt ez a szándékuk, és azt farkasszemnézéssel ki is nyilvánítják, és míg a katonafélék leporolják egyenruhájukat és felszededegetik csákóikat, a munkások hátrébb vonulnak, szinte futólépésben válik soraikon keresztül, fordul át a hátsó fertályból a rivaldába Rác Bendő.

Ugyan, Bécikém, kiáltanak utána, te csak ne aggódjál annyikat.

Rác Bendő szerepét Horvát Béci játssza, az ő kötelessége a szövegkönyv szerint elérni, hogy végtére fal elé vonszolják a felforgatókat, s hogy a munkásügy fejéről kapkodja lefelé a minduntalan felkerülő glóriát, mint valami kalapot, mit a szemtelenek nagy röhintéssel állandóan fölpakolnak.

Mifelőlünk székre is állhat, és szélbe is pisilhet, toldják meg, mivel biztosan tudják a végkimenetelét az egész cirkusznak, és különben is, a munkásügynek győznie kell.

* Részlet a Bookart Kiadónál hamarosan megjelenő *Temetés este tízkor* c. kötetből.

Így hát Horvát Béci, alias Rác Bendő tehetetlenül szemlélheti, csendőrökről miként hull le a főveg, és azt különösen, hogy Almás Frici mekkora pofont teker le Kincses Téglának, ki lógó orral szemléli a földre röppenő sapkáját, belé tűzve az egyszer volt kunkori csendőrtollat, mert mindez azt hivatott ábrázolni, hogyan győzedelmeskedik a forradalom heve.

De azért mindenkinek elege lesz, és alig várja a kiskocsmát a gyárkapunál, hogy a fröccsöket a szakszervezeti színpad porára rálöttyinthessék, utána jöhetnek a felesek, kinek rum, kinek vodka képében mérettetve.

Jó, jó, hogy akik jelentkeznek szerepre, másfél órával hamarabb eljöhettek az üzemből, de a sok dulakodás, meg pofozkodás, akkor is, ha megmondták, játszásból kell végezni, kimerítő testileg is, lelkileg is. Meg aztán hogy lehet pofokat játszásból adni, bizony, sokszor elmérgesedik a szerep, csoda, hogy a rendező nem kapott még párat. Ezen sokat nyerítnek, és azt is megforgatják a fröccsel a szájukban, hogy Horvát Béci manapság egyre inkább különözve kíséri őket, kényszeredetten tölti az időt velük, nyakig beleéli magát a szerepbe netalán. Valóban ott ül tőlük egy asztalnyira Rác Bendő a csendőrökkel, ülnek komoran, mint akik előre ismerik a kihúzott sorsukat, hát nem jó vesztesnek lenni. A párt a Bajnok vértanúságára építette ki a helyi erejét a háború után, e nélkül nem lennék sehol, így van ez megírva kérem a szerepbe is.

Szerepelünk, vagy nem.

Na de egyáltalán ki ez a rendező, aki így tudja könyv nélkül, mi esett azon a fene nagy nyári napon, amikor mégiscsak setét borult a világra felhőszakadás képében, mint Jézus keresztrefeszítése alkalmából. Biztos a főtitkár súgta meg neki, személyesen, röhintenek bele a poharukba megint a munkások, persze, van abban igazság, hogy nem kellett volna agyonlőni a Bajnokot, s ha még egyszer lehetne, hát bizony másképp kéne alakítani a dolgok menetét, inkább a Rác Bendők félet kéne falhoz állítani, s ha a falhoz állításhoz lőszerre meg lőszarokra, és itten a csendőrök felé mutogatnak, van szükség, akkor akasztás általi halál is elképzelhető, rá is hathatnánk a rendezőre, ugyan írja bele, az akasztás sem utolsó.

Mert bizony ez a Bajnok Pista bajnak baj, dehogy bajnok lenne, nehéz hinni. Másképpen a mi vérünkben cseperedett, mondják, a munkakerülést is mívelte, hanem hogy azt pláne, hogy a többieket is eltérítse munkafelvévési szándokától, na, arra aztán fogyott el a cérna, stílszerűen eléadva. No de akkor is. Heverünk, heverünk egész napokat, meg buzdítgatunk, hogy ne menj bé a gyárba, maradj inkább otthon, szabotács, nem csoda, berágtak az elvtársak. Mire valaki közbebőffenti sörrel mázolja, nem is voltak elvtársak azok, hát éppen hogy az a lényeg, hogy az elvtársiasságért küzdöttek, és akkor jöttek Bajnok Pistáért, hogy fal elé térdepeltessék. Jöttek, nem jöttek, dolgozni kellett, mindig is kellett, és bár a bérek kicsiden repdestek, mást nem lehetett cselekedni. Küzdelem, az volt, nyerítnek, mekkora nyaklevest lekevertem Kincses Téglának, bámult maga elé bambán. Miféle küzdelem, egyszer csak nyakon csípték, oszt vitték, ha mi, ismétlem,

mi el is térítettük első ízben, az egyetlen dolog, de amikor megjelennek a gránát-dobálók a kapuban, rögvést el kell engednünk. Erre aztán beáll a kocsmacsend, szürcsölgeti mindegyik maga elől az italát, néznek át a vállakon, be a pult mögé, meg ha ajtó nyílik, arrafelé, ki ismerőse téved az ivóba, vagy mintha a gránátvetők lépnének be. Hallgatnak a szomszéd asztalok is, Rácz Bendó a csendőreivel nyakalja a rumot, dupla fejadagot isznak, aminthogy az elszenvedett pofonok is kettős mércével voltak kiosztva és kimérve, visszaütni igazából csak a második felvonás végén lehet, ha át nem írják azt is. A kivégzés, jó, az elmaradhatatlan, ki nem lehet törölni, erre épül a szerep. Mert amúgy is, egyszer mindnyájan meghalunk, nem?

A hónapokra nyúló szereppróba aztán előcsalja még jobban a fogínyeket, kétszeri alkalommal hazafelé menet, illetőleg a kocsmaudvaron is megrugdossák szerepen kívül egymást a színészek, de lemondani nem lehetséges immár semmiféleképpen az előadásról, minthogy a főtktár is meghívót kapott, januári születésnapjára meg fog jelenni a szakszervezeti nézőtéren. Persze, nem pontban születése napján, hanem eggyel korábban, adják hírül, és hogy ekként kell a készüléteket előirányozni.

De mindez csak előregondolt jövőendő, amit szokása a jelennek átrendezni, a maga kénye kedve szerint alakítani, hogy aztán a munkásverkli kellős közepén kihúzzák a fő mozgató rugóját a vonalas eszméknek, és egyszer csak arra ébredjenek, hogy a szerep már csak azért is által íródik, mert nincsen kinek többé előadni. Hogy hát meghalt, lelőtték, zajlódik a felvilágosítás, elvtársak, nekünk itt ne elvtársozzanak, kérem, és indul a ramazuri előlről, a szakszervezeti színpadon felborulnak a díszletek. Némelyek ragaszkodni akarnak az eredeti elképzeléshez, mások meg örvendvén az új idő megfordult szelének, szintén végigvinné az előadást, színhájj az egész világ, ordítják be mindenfelől, és nemcsak a Bajnok Pistát lövetné főbe, így Bendőék, hanem az egész munkásbrigádot, kik anno a harmincas években arra vetemedtek, hogy széthintették a kommunizmus drágalátos magjait közöttünk. Mag szárba szökkent, szár virágba, virág gyümölcsbe fordult, így volt, vagy sem, elvtársak, és hoppál, röpködnek újból a pofonok. Akik mindeddig Bajnok Pista mellett hadakoztak, azok továbbra sem hagyják, már csak a személyeskedés alapján sem, és tovább rugdossák egymást, a rendező meg odébb áll, immár végérvényesen, hogy a szakmai szempontoknak adja át a helyet. Örvendenek, ki-ki a maga módján, de tapsol a közönség, hol ezt, hol azt biztatva, végül egymásnak esve maguk is a nézőtéren.

Jaj, el nem árultuk, ki játszotta Bajnok Pistát, hát az a mamlasz szegény Kérész Julcsa, beszervezték még a legelején, lépne be a szerepbe, bár nő egy sem épített a legelején, és mártíromkodni sem került kedve egyiküknek sem, de mégiscsak nő a férfi társa, az esélyegyenlőséget meg kell adni. Azt is elárulták neki, hogy ha kiderül, hogy ő játssza a Bajnok Pistát, rögtön meggyúl a jelentkező a megmentő

szerepére, amin ő nagyokat vihancolt, és máris elképzelte, ahogy megmentik a golyózáporból, vasrúdcsapások közül. Fejében és lentebb, a mellkasában csak úgy fickándozott a sok izgalomból eredő apró csiklandozás, felült ő vállakra, tapadt mellkasokra, erős karokba csimpaszkodott, csak hogy ne térdepeltessék a fal elé. Verekedtek érte, gyáron kívül, szerepen belül, a kocsmában, az utcán, kivicsorgatta fogát a kíváncsi, a heves vágyak burjánzása. Kérész Julcsa, Kérész Julcsa, hadd mentünk meg, csak most, utoljára, ne vetemedj ezek martalékának jutni, bőgték, siránkozták ajtaja előtt, ki kaparászással, ki ordítózással toldva meg kérését. A gyári felkelés, mely indokolatlanul sok betört, véres koponyát eredményezett, végül is, Kérész Julcsa miatt esett, bár vonalas elvek mentén spannolták méreteresre, hogy a szentséges kommonizmus győzedelemre jusson, ha nem is rögtön azonnal, mert minden forradalmat elébb véresre kell verni.

Végül Kérész Julcsa legnagyobb hozománya a kommunizmusból a domborodó hasa lett, mutatta is, hogy né, meg van a színészkedés eredménye, nahát, ahol te forgolódtál, ott éles lőszert használtak, röhintettek rá a kocsmában, vidámak voltak, mert készen állt a privatizáció, csak éppen munka adódott kevesebb. Azért a színikört fenn kell tartani, verte az asztalt az új igazgató, hát tartsa fenn, válaszolták Horvát Béciék és Almás Friciék egyhangúlag. Kérész Julcsa pedig a kilencedik hónapban annyira kétségbeesett, hogy most már sírással folyamodott a társaság elé, hogy hát mivel az apa kiléte köztudottan ismeretlen, vállalná el mindenki csak egy kevés résszel, úgymint fizetésének tizedével, s máris kijön a gyerektartás, pelenka, pólya, ruházat. A szülészetten kérdezték, Kérész Julcsa, ki a gyermek nemzője, az apja, tisztázták, ismeretlen, de várjon, várjon, felhősödött el a kismama arca, elésorolom, Horvát, Kincses, Almás, hogy alig győzték abbahagyni véle, ennyi helyünk nincs, és mutatta, hogy csak egy sornyi rubrika áll a rendelkezésére, mire beíratta, mert a Sz.-i Cérnagyár Bajnok István Műkedvelő Színjátszóköre sem fért ki, hogy apa neve: m.t. színjátszóköre, amiben az m.t. a *mélyen tiszteltnek* felelt meg, ironikusan érte.

Az ezredforduló tájékán, másokat idézve, tajtékján, amikor Kérész Isti tízévéssé cseperedett, szülőanyja úgy vélte jónak, hogy elviszi a cérnagyár elé, ami addigra átprofilálódott, magyarázták tudományosan, tojógyárrá, szárnyas marhákat nevelő, tojásnyerő üzemmé, ami a fél országot ellátta tyúk, réce és egyéb tojásokkal, hogy a gyermek megnézhesse úgymond szülőapját, mert téged, édes fiam, a cérnagyár nemzett, akkor is, hogyha mostanság tojógyárnak is hívják, és a portás hiába tessékelté őket jó szándékkal odébb-odébb, Kérész Julcsa addig nem nyughatott, míg a kerítéssorompón át nem lóbálta a gyereket, hogy a szentséges apaföldre vajh egyszer reátegye cipellőjét, azután meg, jól van már, jól van már, heves lökdösődések következtében elhagyta a gyár tartományát, mert idegeneknek az itten való tartózkodás egyszerűen be van tiltva.

Kérész Julcsának, bár előre, készen lefutószalagozott terve nem akadt a gyerek neveltetését, azon belül is nemzőatyja megismertetését illetően, amikor az is-

kolába színházi előadásra kellett pénzt gyűjteni, hogy évharmad végén az osztály a kispórolt pénzén elmehessen Thália palotájába, nagy-nagy komolysággal figyelmeztette gyermekét, hogy a színház az neki otthoni terep, hazai pálya, és hogy pusztán az előadások által olyan földre lép, ami neki szintén apai, akár a tojógyár, és aszerint viselkedjék. A gyermek nevelése talán még mélyebb kereteket öltött volna, mondta el halálos ágyán Kérész Julcsa a nővéreinek, ha nem szól közbe a halálos ágy, a fiának pedig végső erejével egy fekete-fehér fotográfia alapján elmagyarázta a Sz.-i Cérnagyár Bajnok István Műkedvelő Színjátszó kör lényegét, a legutolsó előadott darabot, ami nem volt más tulajdonképpen, bár-hogy állítsák, mint az ő foganása. Nem volt ott forradalom, csírázó munkásosztály, vérbefojtás, csendőrök, gránátosok, kivégzés, háború, felszabadulás, rabláncra veretés, hőssé avatás és pionírkodás, és nem volt nyolcvankilenc sem, csak Kérész Isti fogantatása történt meg valóságosan, és ebbe a történelemnek nincs mit beleszólnia. Kérész Isti figyelmesen hallgatta anyja utolsó szavait, és egy piros színű filctollal följegyezte a teljes színjátszó kört ábrázoló fotó hátára a képen látható férfiak nevét, Horvát, Kincses, Almás satöbbi, azután egy külön noteszbe a szerepbéli nevüket, Rác Bendó, Percz, Vidám satöbbi, ahogy az anyja javasolta, balról jobbra, felső sor, balról jobbra, alsó sor, lassan, nyomtatott betűvel, micsoda szorgalom, micsoda igyekezet, színész lesz belőle, mondta még Kérész Julcsa, pontosan azelőtt, hogy az örökkéig tartó álomra bocsájtotta volna alá szempilláit.

A temetés, a sok intézkedés, a gyász meg a rokonok hosszú órái alaposan ki is fárasztották Kérész Isti, akinek a zsebében ott lapult a fénykép és a notesz mellett az értesítés is, hogy hétfőtől immár a gyár alkalmazottja, egyelőre kezdő fizetésen, de na, az is valamicske, és így a hétvége a hétfő reggeli munkafelvételre való összpontosításban telt, aminek az lett az eredménye, hogy egyik pillanatban még tudta, a másikban már nem, hogy a valós neveket a fotográfia hátlapjára, avagy a noteszbe írta, és viszont, de ez már nem is zavarta, mert az uzsonnakészítéssel foglalatzkodott, és különben is, első napon, amikor az ismerkedések zajlani szoktak, amúgy is sort lehet keríteni a tisztázásra.

Később a Színjátszókörejtély néven elhíresülő gyilkosságban nyomozó detektív, bizonyos Kátai felesége, Mari, másnéven Princmari, mert kedvenc szavajárása alapján, koldusokkal fekszem, hercegekkel kelek, ez neki kijárt, mert mindenki-ből valóságos királyt faragott egy éjszaka alatt nemi tudományaival, vallotta gyárüzemi főkönyvelő minőségében, hogy az újjászerveződő színjátszó kör költségeire kiutalt összegből nem játék, hanem valódi töröket vásároltak, nyilván, és ez a havi mérlegen is meglátszott, mert a vas nehezebb, mint a műanyag, nyilván. Kátai nyomozó pedig ezen a forró nyomon elindulva nem csak felesége szépnevét tudja meg, ki az a Princmari, kérdezi véletlenül, hanem az is fölsejlik benne, hogy itten valamiféle leszámolás van készülődésben, na ne, hol él maga, Csikágóban,

mondja neki a főnöke, de ő hajthatatlanul állítja, hogy a két haláleset között nem csak a gyilkosság ténye a közös pont, hanem az eltervezettség, a kiszámítottság, és hogy az előtte a sötétből lassan föltárulkozó tervnek egyelőre még csak a tartópillérei látszódnak, de jön ottan majd a többi is, nem kell aggódni, mi jön, na, mi, mondja a főnöke, na ezt fogjuk kideríteni, mert ugyan jönnie kell fogni, de nem hagyjuk jönnie, vagyis megakadályozzuk. Így terelődik aztán a gyanú a színjátszó kör újraindítását a legvehemensebben és ügybuzgón pártfogoló Kérész Istire, akinek Kátai nyomozó rutinos jó szokásaihoz híven, megvizsgálja fölmenőit, ki az a Kérész Julcsa, fényképet is szerez a föltételezhető apákról, akik közül, kettő kivételével mindahány nyugdíjaztatás előtti állapotban, s a másik kettő is csak azért nem, mert ők meg halottiban, szóval megvan az újabb kapocs, de hát ez a Kérész Isti, hát én azt nem tudom elképzelni, hogy egy törrel, nyilván, mondja a felesége, nyilván tud arról, hogy kicsodák az apjai, nyilván, birtokos és többes is, ennél a szónál ez ritka, több apja van, mondhatnánk, na nyilván, de hogy megölni őket, törrel szíven döfni, az mégis micsoda, kortyol az italából.

De Kátai nyomozó, rendületlen szívósságú akaraterejével nem eresztí, magát a sejtéséhez láncolja, a fővitorlához, ha süllyed, vele süllyedjen, keskeny horizontjába a városnak meg a gyárnak csak egy apró, bukdácsoló csolnakot ereszt belebegtetni, azt is könnyű szél által, mentő- és egyéb felszerelés nélkül, aztán az apró ladikot megcsáklyázza, befogja, s aztán a kellő pillanatban meglékeli. Ha a fiú kinyújtja kezét a felé segítőként nyúló kar után, akkor ártatlansága nyilvánul meg, de ha visszautasítja és összefont karokkal ereszkedik a mélybe, akkor tudni lehet, hogy bűnös, mert egyik fenevad nem mászik a másik fenevad barlangjába, vonja le a következtetést a helyi napilap főállású publicistája. És ő lesz az is, aki végül a Színjátszókörejtély nevet adja az ügynek, és összefoglaló riportjában nevével nevez minden szereplőt, hosszasan mutatja be az egykori, Bajnok Istvánról elnevezett szinkedvelő kört, az utolsó előadást, Kérész Julcsa szerepét, a nemzésbe átforduló próbadélutánokat, a forradalom bukását, és végül Kérész Isti hányatott életét, amely inkább szánni való, mintsem annyira felemelő, ahogy azt egy Thália égisze alatt születő sorstól elvárná az ember.

Kérész Isti, amikor végül is bebizonyosodik Kátai nyomozó igaza, és nyakába odaakasztják a babért, zűrzavaros családi állapotára hivatkozva kéri felmentését a büntetés alól, amibe elméjének zavaros összetevőit is hozzácsapja, mondván, szerepet összecserelni a való élettel, az néki nagyon könnyen ment, mint ahogy édesanyja, Kérész Julcsa is hasonlóképp cselekedett egész életében, és hogy az ő nemzése, illetve fogadásának pillanata is kétséges, hiszen színpadi esemény volt, játék, ami alapot kölcsönzött aztán az apagyilkosságok önkéntelen elkövetésére. Mondhatni, beleíródott a szerepbe, vagy fogalmazhatunk úgy is, a génekbe, de a szerep talán helyesebb ez esetben, és a bíróság is megállapította az elme gyengeségét Kérész Istvánnál, a helyi napilap főállású publicistájának legeslegutolsó cikkében azt a félmondatot meg, mely Kérész Isti éles eszére utal és a szerepek

tisztán látása mellett teszi le a garast, vagyis arról beszél, hogy a fogantatása pillanatában színésszé vált gyermek igenis pontosan meg tudja különböztetni a valóságot a szereptől, és hogy gyógyintézetbe vonulása nem egyéb, mint az előadás végét jelentő függönyre való várakozás, szóval ezt a félmondatot a határtalan fantázia számlájára írhatjuk, amiképp Kérész Isti viszontválaszát is a kezelőintézetből, hogy számára a függöny a véget jelentené, visszavedleni civillé ő már ebből a szerepből aligha tudna.

Mégis, Kátai nyomozó és felesége, Princmari az ügy lezárása utáni éjszakán tesznek egy próbát a Kérész Isti épelméjűségére vonatkozó kérdésben, mégpedig úgy, hogy a szerepekbe helyezkedve Bajnok Pistától a tébolyult gyermekig végigjátsszák az eseményeket, minden egyes jelenetet és mellékjelenetet, eljutnak egészen a többszöri alkalommal és más-más férfiilletőkkel történő pázásokig, persze, minden szerepet maguk játszanak, és a végén annyira belegabalyodnak a történésekbe, hogy lihegve, izzadva, karikás szemekkel állapítják meg, hogy ebbe bizony bele lehet bolondulni, nyilván. És ezzel tényleg lezárult a Színjátszókörejtély.

HENN LÁSZLÓ ANDRÁS: SAJÁT TÁJ I.

HENN LÁSZLÓ ANDRÁS: MADONNA

„Nemet kell mondani, nemet, nemet...”

DOMONKOS ISTVÁNNAL GÁSPÁR GYÖRGY ÉS KOLLÁR ÁRPÁD BESZÉLGET*

Ha jók az információim, akkor közel negyven évvel ezelőtt kaptál utoljára irodalmi elismerést. Milyen érzés ilyen hosszú idő után díjat kapni?

Valójában öt-hat évvel ezelőtt kaptam meg a *Magyar Művészetért-díjat*, amit nem értettem, mert amit én a magyar művészetért tettem, az annyi volt, hogy megírtam azt a néhány verset. Mindig azt gondoltam, hogy *Magyar Művészetért-díjat* azok kapnak, akik fizikai munkát végeznek, dolgoznak, külföldön fordítanak. Ezt nem tudtam megtenni soha, mert mindig négy-öt állásom volt, toldoztam-foldoztam az életemet, szaladoztam, zenéltem, teniszedző voltam, esti iskolában tanítottam. Ezt mind egyszerre, és soha nem jutottam oda, hogy fordítsak valamit.

Az első évben, amikor kikerültem Svédországba, meglátogattam Thinsz Géza költő barátomat, aki arra figyelmeztetett, hogy ne hagyjam magam kihasználni, mert a svéd írók majd rám fognak mászni, és mindenki hozza a verseskötetét, könyörögni fognak, hogy fordítsam magyarra. Nem is kerestem a társaságukat, nem is volt nagyon időm arra, hogy elmenjek Stockholmba, fölkeressek valakit. Véletlenül találkoztam itt-ott svéd költőkkel, és kérdezgettem őket, jártak-e Magyarországon vagy az akkori Jugoszláviában. Azt mondták, jártak a strugai találkozón, jártak Belgrádban, Újvidéken is. Mondom, van valami nyoma a svéd sajtóban, miután visszajöttetek, írtatok valamit? Sehol semmi. Engem őrült bántott, hogy ezek eljönnek hozzánk, kényeztetik őket és ők nem írnak egy sort se róla. Mondtam nekik, ide figyeljete, ez egy szegény nép, rettenetes nagy anyagi áldozattal jár fenntartani ilyen fesztiválokat, meghívni a nyugati írókat, azért hívunk benneteket, hogy valami jót mondjatok rólunk, hogy létezőnk, vagy egyszerűen jelet adjatok. Nem teszitek ezt meg, nekem nincs miről beszélni veletek. Úgyhogy aztán egyáltalán nem éltem irodalmi életet.

Azért forduljunk az irodalmi élet felé, hiszen az Új Symposion alapító korosztályának tagja vagy. Kérlek, beszélj egy kicsit ezekről a jó régen volt hatvanas évekről, egyúttal a pálya indulásáról, a hangulatról, a miliőről és a pályatársakról.

Ami az *Új Symposion*ot illeti, észrevettem, hogy az utóbbi időben mindenki azzal dicsekszik, hogy alapító tag volt és mennyit dolgozott. Én ezt a dicsőséget nem kívánom kisajátítani, csak annyit akarok mondani, hogy minden érdem Tolnai Ottóé. Ő volt az a hatalmas összefogó erő, aki aztán összeszedte az embereket, és együtt tartott bennünket. Ottóval mi nagyon jó barátok voltunk és vagyunk, együtt laktunk, ugyanazokat a könyveket olvastuk, egész nap együtt jártuk a várost, mindenütt együtt voltunk mielőtt még megnősültünk

* Az interjú a *Petőfi Irodalmi Múzeum* hangstúdiójában készült abból az alkalomból, hogy Domonkos István idén átvehette a *József Attila-díjat*.

volna. Amikor a *Képes Ifjúság*-ból kinőtt a lap, akkor Ottóék intézték tovább a politikusok felé az ügyeket, mert én a politikusoktól mindig rettegtem, úgyhogy nem szerettem ezt a területet.

Ugyanakkor a vitákban, a beszélgetésekben részt vettem. Éjjel-nappal beszélgettünk, azt szoktam mondani, az én egyetemem az a „*Gurman*” nevezetű kocsmá volt, az egyetemmel szemben, ott trónoltam mindig, és vártam, hogy kijöjjenek a többiek az egyetemről. Lassan szaporodott a társaság, bővült a kör, úgyhogy az egész Ottónak köszönhetően nőtt föl. Egyszer azt mondta nekem, hogy olvassak el egy verset, hogy jó-e. Mondom nem jó, hát azt mondja, mit csináljunk akkor, mondom, én nem tudom, te vagy a főszerkesztő, hát csinálj, amit akarsz. Akkor azt mondja, leközzöljük. Tulajdonképpen így ment ez, de én mindig megtartottam azt a jogot, hogy megmondtam, nekem tetszik, vagy nem tetszik valami, és ő ezt respektálta is, mert úgy láttam, hogy neki is szüksége van még egy véleményre. Amikor Thomka Beátáék, a második generáció megérkezett, akkor már simábban mentek az ügyek.

Ha visszagondolok, az életem egyik csúcspontja volt ez az Ottóval töltött jó pár év. Meglehet, abba is hagytam volna az irodalmat, ha egyszerűen nem születik meg ez a lap. Sokan úgy érezték, ha nincs fórumuk, akkor nincs értelme csinálni, akkor elmész zenészenek, ahogy sokan el is mentek. De ebben a kis környezetben, ahol a háború után esetleg háromezréztvenezer ember élt, ami aztán állandóan fogyatkozott, ebben a kis környezetben harminc-negyven ember összeült, és majd' mindből lett valami, a Sziveritől kezdve a Csorba Bélán keresztül a Beátáig. Az egyetértés tökéletes volt köztünk. Tulajdonképpen el voltunk szigetelve, Magyarországra se vitték a lapot, jobban mondva nem kedveltek bennünket, különben Erdélyben sem és másutt sem. Nem jöttek visszajelzések, úgyhogy mi nyomtuk egy darabig, csak aztán kezdtek fölfigyelni ránk, érkeztek emberek Budapestről.

Nem dicsérni akarom a rendszert, de amikor a *Képes Ifjúság* pár oldalas mellékletével bebizonyítottuk, hogy többletünk van, hogy van anyag egy nagyobb lapra, akkor a politikusokhoz kellett fordulni, dotációt kérni, ami eléggé simán ment. A lap megjelent rendszeresen, bővült, a papír is finomodott. Baráth Ferenc volt az első számtól a huszonnyolcadik számig a technikai szerkesztő, még most is dicsérik azokat a számokat, amiket ő csinált, aztán jött Maurits Ferenc, aki szintén örült nagy munkát végzett. Most, hogy visszagondolok, egy kis csoda volt, hogy hirtelen virágozni kezdett ez a kis parlag.

Milyen hatások értek benneteket, milyen elődökhöz kapcsolódtatok? Úgy tűnik, hogy nagyon új és friss jelenség volt az Új Symposium a kortárs irodalmi közegben. Mennyire volt tudatos ez a vállalkozás, milyen tervekkel fogtatok neki a lap szerkesztésének, miként alakult ki körülötte az a szellemi pezsgés?

Tervünk nem volt, de volt bennünk egy fantasztikus vágy arra, hogy süssön ránk a nap, hogy el tudjunk rugaszkodni arról a semmiről. Ahogy a léglökéses gép, a korábbi lökésre támaszkodva mentünk előre. Volt bennünk egy hatalmas igény a modernizmus, az avantgardizmus iránt. Abban az időben én is meg Ottó is azt szerettük, ha nyomát találtuk valaminek, ami rendhagyó, ami nem a tradicionális csermelyben csörgedezik. Rögtön lecsaptunk rá, attól függetlenül, hogy szerb vagy magyar, vagy román volt. Magyar az nem nagyon. Szerb, szlovén és horvát hatások értek minket.

Volt egy kedvenc költőm, Momčilo Nastasijević, egy eléggé nehéz költő, olyan Celan-i típus, kis tüdőbajos fuvolista. Gyönyörű verseket írt, sokszor szörnyű sorokkal. Megdöb-

bentem, amikor megtaláltam, hogy csak egy-két generációval korábbi. A festőktől kaptunk erős, nagy impulzusokat még, különösen, ha a formabontásra gondolunk. Én tartalmilag mindig közelebb voltam ahhoz a valósághoz, amiben éltem, soha nem akartam teljesen elrugaszkodni tőle és nem is tudtam. Mindannyiunkban megvolt, hogy modernizmust akarunk, igen, avantgardizmust, igen, de a magunk módján.

Sorsdöntő befolyást tett rám Somlyó György Rimbaud-kötete. Bementem Újvidéken a könyvkereskedésbe, szinte véletlenül, mert útba esett, bementem és nézegettem a könyveket. Volt ott egy nagyon szeretett könyvkereskedő, ismerte a világirodalmat, az mondta, hogy vegyem meg ezt a könyvet. Megvettem, hazamentem, kinyitottam taláalomra, abban a pillanatban váltam költővé, tulajdonképpen nem Rimbaud, hanem Somlyó hatására. Ez a fontos az egészben, hogy a magyar nyelv, a magyar tradíció Somlyón keresztül, a francia költészet által érintett meg.

Első írásaimat Fehér Ferenc közölte a *Képes Ifjúság*ban, neki küldték, vitték el. Írt egy levelet, hogy nagyon szívesen találkozna velem, megvolt az a levél sokáig, azt hiszem, még mindig megvan. Az olyan bátorító levél volt, ő, aki tradicionálisabb vonalat követett, ő dicsérte bennem a modern hangvételt. Olyan lelki ereje volt, hogy látta a dolgokat, annak ellenére, hogy érezte, a mi generációnk meg az ő generációja között törésre kerül sor.

József Attila olyan most is nekem, hogy inkább nem merem olvasni, mert ha olvasod, akkor rögtön olyan verseket akarsz írni. Olyan, mint a vér, hogy átüti a fáslit. Egyszerűen nem szabad József Attilát olvasnod, mert olyan erős költő – persze titokban olvasod és letagadod a hatást. Aztán ott volt még egy szerb költő, Branko Miljković, aki szintén hatott ránk. Gyönyörű sorai voltak a szabadságról. Azt mondja, tud-e majd a szabadság úgy énekelni, ahogy a rabok énekelnek a szabadságról. Éreztük, hogy nem vagyunk rabok, mégis, ezek a sorok felszabadítóan hatottak ránk. Aztán Pilinszkynek a *Vigiliában* megjelent kis írásai is nagyon fontosak voltak nekem. Nem vagyok vallásos ember, Pilinszky sem volt, olyan értelemben, hogy a verseire ráborított volna valamit.

Ottó se nagyon ismerte a zenét, a barátaim közül egy se, Bosnyák sem. Nem szerették a dzsesszzenét, pontosabban nem ismerték, nem ismerték Charlie Parkert meg az egész társaságot, így elkezdtem beszélni nekik róluk. A legavantgárdabb Charlie Parker volt közöttük annak idején, ez bartóki zene volt, kicsit feloldottabb, kicsit szabadabb és vulgárisabb, de Bartók az ott mozgott bennünk, úgyhogy könnyű volt átkapcsolni. Számomra különösen ez jelentett valamit, mert én nem tudtam soha belenyugodni abba, hogy verlébakat számolják.

Nem tudom, észreveszi-e valaki, hogy elég átgondolt ritmika van ezekben a versekben, megtört ritmusok meg rácsapó rímek, melyek el vannak helyezve, olyan értelemben, hogy adnak egy állandó mozgást, legalább is én úgy érzem, amikor írok. Ahogy észreveszem, hogy kezd kialakulni egy melódia, mint ezekben a refrénekekben, megtartom, mert az egy kis dal. Különben meg örültem ügyveltem arra, hogy széttörjem, szinkópázzam az egészet. Ha valamit kihangsúlyoznék önmagamról, akkor azt, hogy arra törekedtem, hogy szinkópázzam ezeket a nem hexametereket. A formai problémák ugyanolyan nyilvánvalóak itt, mint a régebbi versekben, vagy másoknál, a tradicionális verseknél, csak ezek sokkal inkább dobszóra emlékeztetnek, mint valami ritmusra, ami megnyugtat.

Tóth László egy vele készült interjúnkban említette, hogy a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején az akkori Csehszlovákiából milyen nagy rálátásuk volt a világ-

irodalomra, hiszen oda cseh vagy szlovák közvetítéssel hamarabb bejöttek bizonyos dolgok, mint Magyarországra. Azt mondta, hogy a Vajdaság felé is tájékozódtak rendszeresen, a Vajdaságból nézve is megvolt ez a kapcsolat?

Nem érzem magam hivatottnak, hogy erről beszéljek, mert miután elég jó zenész lett belőlem, állandóan úton voltam. Ez volt az a pillanat, amikor Ottóval elváltak útjaink, mert én aztán lejártam a tengerpartra nyaranta. Azt tudom, hogy az odafigyelés nem Magyarországon, hanem éppen Csehszlovákián keresztül ment. Erdély volt az utolsó, úgy érzem, hogy az erdélyiek még mindig nem jutottak el oda, hogy legalább a tolerancia meglegyen az avantgardizmus iránt, de ezt nem tudom biztosan, csak úgy érzem. Az avantgardizmust abban az értelemben gondolom, ahogy az elmúlt, és akkor visszakanyarodtunk ismét Celanhoz, a szörnyű sorsok költészetéhez. A szörnyű sorsok tulajdonképpen nem köteleznek, hanem nem tudod megkerülni őket, nem tudsz leírni egy sort anélkül, hogy ez az egész szörnyű világ a nyakadba ne szakadna, amiben élünk és élünk még a mai napig is. Valaki azt mondja, hogy hát igen, egy magyarelles felirat Szabadkán vagy Újvidéken, az csak csíny. Nekem ez nem csíny, engem annyira elkészerítenek ezek a dolgok, én szeretnék békében élni, azt hiszem, ez lenne most a feladat, amit nem szabad a könyvre, se a versre bízni, mert ez veszélyes duma. Azt akartam mondani, hogy ez az a központi kérdés, amiről én mindig úgy éreztem, hogy lehetséges.

Minden évben ott játszottunk a tengeren, délről egész fel északig, Rovinjig. Abban az időben a dalmátok, az egyszerű emberek szerettek bennünket. Azt mondta a gazda, van egy szőlőskertem, érik a füge, nyugodtan menjetek ki, látom, a piacon nincsen, szedjétek, hozta a halat, hozta a borát, dicsekedett, segítettünk neki taposni a szőlőt, ittuk a bort. A végén én annyira megszerettem azokat az embereket, hogy amikor feleségül vettem Theát, akkor leutaztunk Mali Lošinjba, kivettünk egy olcsó szobát, de gyorsan elfogyott a pénzünk. Mondom a háziasszonynak, hogy nincs pénzünk, azt mondja, annyira megszerettek benneteket, hogy legyetek itt, majd adok egy kis reggelit, ott voltunk egy egész hónapot és nem szólt semmit. Ilyenek voltak a viszonyok akkor, de aztán fokozatosan jött a kommersz, most már becsapnak, rettenetesen drága minden.

Gyönyörű éveim voltak ezek. Három nagy dolog történt velem életemben: az egyik, hogy Tolnaival összekerültünk egyetemista koromban, kicsit korábban, a másik a Dalmát tengerpart, azok a fantasztikus, vendégszerető emberek, a harmadik pedig, hogy megismertem a feleségemet. A költészetről nem tudtam megfeledkezni, az a feneség, hogy amikor elkezdek írni, akkor rögtön a nyakamba szakadnak ezek az ügyek, a szörnyű sorsok. A szörnyű sorsok versét, mást nem is bírok mondani, mondom, szeretnék valami szépet, most már valami szépet akarok írni, de nem, ahogy elkezdem, akkor rögtön jönnek a szörnyű sorsok.

Azt mondtad, hogy a költészetre nem lehet fontos dolgokat bízni, viszont a költészet valahogy mégis mindig megtalált téged, ami az életműved egyik központi kérdésévé vált. Borzasztó érdekes követni a költészettel való vívódást, birkózást, ahogy újra meg újra elkezdesz vele foglalkozni.

Megcsömörlek a költészettől, mert olvasom, kísértem ott kinn is, a Nobel-díjat, Brodskijt, Szymborskát, az egész társaságot rögtön kiveszem és áttanulmányozom, és mindig oda jutok, hogy valami csalás történik a nyugati költőknél, hogy a kilencven százalékuk szemet huny az európai történelem fölött. Nincsen mély hang a zenéjükben, ha van is, az

csak olyan ráadás, hát igen, voltak szenvedések, voltak haláltáborok, voltak tömegsírok, meg minden, de ez így nem evidens a költészetben. Még Magyarországon is rengeteg a vers meg a költő, de én most már nem virágverseket akarok, nincs senkinek már ideje arra, hogy rímverseket vagy dallikákat, meg nem tudom, miket olvasson. Én csak azokat a költőket olvasom mostanában, mint Celan, Pilinszky meg József Attila, akiknél érzem, hogy ott az a mély hang, és nem hagyták cserben ezt a világot, nem kacsingatnak a pénz felé, a sláger felé. A regényeket meg tényleg abbahagytam, nem bírom olvasni, mert hosszadalmas, körülményes úton jutnak el az ősrégi dolgokhoz: szerelem, luxus, pénzgyűjtés, autó, a polgári értékek túlzott kihangsúlyozása... Persze vannak nagyon jó könyvek is, amiket szeretek.

Egy idő után egyre jobban éreztem, hogy a Beckett-próza, meg a Beckett-dráma az a valami, mert ott egy pillanatra sincsenek engedmények. Beckett az egy olyan szörnyű dolog, hogy kiöli benned a kedvet, hogy te is leülj és írd valamit. Mert a rossz költők kedvet adnak, hogy írd, én is írok, mert könnyű, de ha elkezded Beckett-tet olvasni, akkor nem csak írni szűnsz meg, hanem teljesen irodalomellenessé válsz. Mert az irodalom Nyugat-Európában meg a mi vidékünkön teljesen – nem teljesen persze, mert mindig fönttartom, hogy születnek értékes művek –, érdektelenné vált. Beckett azt mondja egy helyen, hogy az írás kész örület, és akkor elgondolkodsz, hogy az írás kész örület, és eszedbe jutnak az írásai, a versei meg a drámái, és akkor rájössz, hogy miért. Most nem akarom Beckett-tet magyarázni, akit érdekel, az vegye kézbe, és meglátja, miért nem akartam verset írni még egyszer, miért nem akartam bekapcsolódni egy olyan folyamba, ami nem is érdekelt. Meg talán nem is bírnám, nem bírnám csinálni, mert én betegebb vagyok annál, hogy virágverset írjak, hogy kiszolgáljak valamilyen ügyet.

Valóban olyan szörnyű dolog az irodalom, a költészet, hogy elég benne az ember?

Én nem akarok elégni, én életpárti vagyok, de a vers nem élet, se nem életpárti, a vers olyan világ, amibe nem önszántadból lépsz be, de ha már beléptél, észre sem veszed, hogy benne vagy, nem tudod, hogy benne vagy a páncélszekrényben, ráadásul azt hiszed, hogy még midig utálod a verset, közben benne ülsz, rád van zárva az ajtó.

Mikor a Celan-versre gondolsz, akkor úgy érzed, hogy kódolva van mindegyik, és neked ezt a kódot fel kell törnöd. Mintha egy páncélszekrény lenne, egy Wertheim szekrény, aminek nem tudod a kódját, nem tudod kinyitni, de állandóan megpróbálsz, mert úgy érzed, hogy valami arany van bent, valami kincs, de nem bírod kinyitni. Aztán rájöttem, hogy tulajdonképpen nem is az a kincs a fontos, ami ott benn van, hanem a te erőfeszítésed, az a lelki harc, amit a páncélszekrény előtt folytatsz, az Celan. Rákényszerít arra, hogy rákényszerítsd az életed újra, meg újra.

Svédországban van néhány folyóirat, látom, hogy ezek az úgynevezett polgári csemétek írják a verseket – semmi rosszat nem gondolok róluk –, közben meg az egész világ nyitva van számukra, Japántól kezdve Argentínáig. Persze van jó igyekezet is, hangsúlyozom, mert az, hogy még mindig írok verset, az azt jelenti, hogy találok valami biztatót, valamit, ami erőt ad nekem is.

A versírás szempontjából számít-e, hogy a Vajdaságban írja az ember azt a verset vagy Svédországban?

Nekem mindegy, mert én csak arról tudok írni. Hogy ha most egy regényhez hozzáfognék, nekem csak az létezne. Azt akarom mondani, hogy én voltam már mindenütt. Mint újságíró jártam a terepet, de nem dicsőítem ezeket az éveket, meg a valóság szagát sem, mert a valóság szaga nem irodalmi, hanem egy nagyon erős szag. Nemrégiben küldött egy újság nekem kérdéseket, nem tudtam mit írni, mert ismétlem magam, de a végén jött egy kérdés, hogy a riport mennyire sorsdöntő volt az életedben. Mondom, milyen riport, meg a valóság, a fene egye meg, most megmondom, hogy mit gondolok a riportról meg a valóságról – mert azt kérdezték, hogy mi a riport jövője. A riport az egy olyan szörnyű dolog, hogy el fog tűnni nyomtalanul, a vers el fog tűnni nyomtalanul, a regény el fog tűnni, a dráma el fog tűnni, minden el fog tűnni, csak a digitális gombok maradnak meg. Ami a riportot illeti, olyan szörnyű volt, hogy a tudóm összezsugorodott és hosszú szórszálak nőttek ki belőle, mint a ló farkából. Abban a pillanatban éreztem meg, hogy fölszabadultam az alól nyolc-tíz év alól. Mert elmész ki az úgynevezett valóságba, megpróbálsz megfogalmazni valamit, de mindig öncenzúrázod magad. Nem a valósággal van probléma, hanem az öncenzúrával, hogy olyan ember lettél, aki elfogadható formában állítja be a dolgokat, ahelyett, hogy nyersen leírná. Az önmagam fölötti utálkozás szülte azt, amit akkor írtam, nem a riport. Sokszor így van a regénnyel is. Van egy központi probléma fiatal kritikusok körében, amit úgy neveznek, hogy *aboutness*, azt jelenti, hogy a művészetnek valamiről szólania kell. Ezt az *aboutness*-t éreztem én már tizenhét éves koromban is. Más nem tudtam, csak valamiről, valakinek.

Sokáig nem jelentettél meg új művet, a hosszú csendet a YU-HU-Rapp törte meg nemrégiben. Mi volt az oka annak, hogy megírtad ezt a könyvet, esetleg közben is írtál valamit, elővettél szövegeket?

Nem, közben bejártam a könyvtárba, és követtem a svéd folyóiratokat. Nincs olyan sok svéd folyóirat, mindig dicsekedve mondom a fiamnak meg a feleségemnek, amikor eljövünk ide, hogy látjátok, három-négyet követünk kint, itt meg annyi van, hogy nincs vége. Büszkén mondom, mert ez az irodalom még mindig él, annak ellenére, hogy sokan mondják, nem olvasnak az emberek.

Amikor megkaptam a *Magyar Művészetért-díjat*, eljöttem Budapestre. A sógorom meg a húgom itt vannak nem messze, Feketicse. Mondtam nekik, hogy gyertek el, majd lesz valahogy. A sógorom mérnök, csak azért mondom, mert kellene, hogy legyen pénze, de nem jöttek, és én sírva fakadtam. Kérdeztem, miért nem jöttetek, erre azt mondták, hogy nem volt pénzünk. Aztán jött a magyar állampolgársággal kapcsolatban ez az egész, ami volt. Ez lett a bevezető. Azért kezdtem el írni, hogy megírom azt, hogy nincs pénzünk, nem hogy kultúráról vagy nem is tudom, miről beszéljünk. Így kezdődött, aztán fölszakadt a többi körülötte. Ennek is tiszta konkrét ürügye volt. Persze nem rossz szándékból, csak gondoltam, hogy fogom a trombitát és belefújok. Azóta nem írtam, mert komoly betegséggel küzdöttem, én is meg a feleségem is, ez elvitte azt a pár évet. Most kezdek arról gondolkodni, hogy talán mégis van egy kis időm hátra. Elég csúnya dolgok ezek.

A Tessék engem megdicsérni kötetből énekeltél el végezetül egy verset a Petőfi Irodalmi Múzeum hangarchivuma számára. Egyre több magyar költő ír gyerekkéretű verseket mostan-

ság, ezért folyton felmerül a kérdés, hogy mennyire más gyerekverset írni, mint úgynevezett felnőttest?

Az a legszörnyűbb, ha a gyerekeket kizárjuk, hiszen ma az öt-hat éves gyerekek jobban ismerik a világot a komputeren keresztül, mint mi ötven éves korunkban. A gyereket nem szabad elválasztani. A rossz költők tesznek így, tisztán pénzhétségből. *Csibiribi, csibiribi...* és kész a gyerekvers. A gyerekeknek is ugyanolyan komoly, sőt komolyabb hozzáállás kell, mert a komplikált dolgokat sokszor egyszerűbben kell megfogalmazni számukra. A vers civil engedetlenségre szoktatja őket. Én is ilyen civil engedetlen vagyok, aminek az lett a vége, hogy kizártam magam a folyamatokból. Persze könnyű engedetlennek lenni, ha senkit sem érdekel, ha senki sem tudja, hogy engedetlen vagy. Azért írtam meg ezeket a verseket, mert észrevettem, hogy a kispolgári értékek szentesítése folyamatban van. Talán a gyerekek rászoknak arra, hogy van olyan is, hogy nem. Nem csak az igen, igen, igen van. Nemet kell mondani, nemet, nemet. Most már itt is érzem, hogy sok az igen, de többször kell mondani nemet, mint igent.

Annyit szeretnék még hozzáfűzni, hogy nekem a *József Attila-díj* nagyon sokat jelentett. Nem, hogy sokat, hanem, mindent, hogy egyáltalán velem kapcsolatban van József Attila neve. Amikor József Attilát dicsérem kint a svédeknek, akkor mindig azt szoktam mondani, hogy a világ legnagyobb költője. Ilyenkor megijednek, néznek rám, de én ezt komolyan mondom. Nagyobb, mint Elliot, mint Ezra Pound, azok az emberek, akiket ők nagyra tartanak. Amikor Párizsban sétáltam a feleségemmel, láttam, hogy kiadták József Attilát franciául. Egy kis füzet, a *Nincsen apám, se anyám*. Mindjárt megvettem négy darabot. Két diáklány volt a pénztárnál, valamit mondtak, de én nem tudok franciául, ezért azt válaszoltam, hogy *oui, oui*. Amikor kimentünk, néztek utánam. Azt mondja a feleségem, tudod, mire mondtad, hogy *oui, oui*? Mondom, nem tudom. Azt mondja, azt kérdezték, hogy én vagyok-e a szerző. Tulajdonképpen a *József Attila-díjat* József Attila kapta, nem én.

TŐZSÉR ÁRPÁD

„Pán Kolega” a lét zebráján

NAPLÓJEGYZETEK 1999-BŐL

2.

A derekam gondolkodása

1999. május 30. Azon kapom magamat, hogy etnikai tisztogatás ide, Mečiar oda, valójában rokonszenvvel nézem a szerbek NATO-ellenes háborúját. Valahogy úgy érzem, hogy Koszovóban irodalmi harc is folyik. Az a vita, amit még George Steiner kezdett el *anno*, mikor kijelentette, hogy a gépek csatájában a tragikum nem jeleníthető meg, mert az ott jelenlevő tragikum már a katasztrófa fogalomkörébe tartozik, szóval ez a vita most, Koszovóban és Szerbiában a fegyverek érveivel folytatódik: a szerbek gépekkel vitatkoznak, harcolnak, s számukra ez katasztrófa, az amerikaiak számára meg csak kipipálandó feladat, a gépek dolga.

Június 1. Közbelép a sors keze! Budapestre kellene mennem, délután könyvbemutató, *A nem létező tárgy tanulmányozása* c. könyvheti könyvem mutatja be Vörös Pista. A „Közbelép a sors keze” meg úgy jön be a képbe, hogy egykor, a nyitrai szép időkben, mikor még nem tudtam, mi az a diszpepszia, Szeberényi Zoli, ha késett, mindig ezzel a klaszszikus képzavarral a száján lépett be a tanszékre. 8,42-kor indul a vonatom, Grendel vár az állomáson (együtt utaznánk), én meg itthon, a vécen trónolok, és káromkodom: ezúttal egy csunya hasmenés formájában lépett közbe a sors keze, nem tudok Budapestre utazni.

Június 2. Budapest. Mégiscsak itt vagyok hát. Tegnap délután ötkor megvolt a könyvbemutató, a Rátkay klubban, ma délelőtt pedig a rádióban voltam. Idefelé, a vonatban főpróbát tartottam, szegény Grendelt untattam: elmondtam neki, amit a rádiónak készülnem mondani (umtatta, umtatta, unka béka untatta!). Érkezés után az Írók Boltjában összekapkodtam néhány könyvet, kikönyörögtem a főnök asszonytól Bodor Ádám könyvheti könyvét, *Az érsek látogatását*, s ezzel számomra véget is ért a könyvhét (amely még el sem kezdődött). Az idén elég szegény a szenzációkban, az Írók Boltjában szinte mindent előre megvettem, ami fontosnak ígérkezik benne. A bemutatón Vörös Istvánon kívül jelen voltak még: Szegedy-Maszák Mihály, Krasznahorkai László, Ács Margit, Pál Melinda, Zsadányi Edit, Pályi András (ez utóbbi Grendel új könyvéről beszélt), Margócsy István (Krasznahorkai könyvét mutatta be). Vörös Pista ezúttal nemigen remekelt, két évvel ezelőtt a *Mittelszolipszisomról* viszont szenzációs dolgokat mondott.

Június 4. Immár itthon. Tornyosulnak az asztalomon a felgyült Népszabadságok. Reményi Jóska írja Bodor könyvéről: „*Zenei kifejezéssel: változat a Sinistra körzet témájára*”. Grendel új könyve, a *Tömegsír* is változatnak tűnik: változat Mikszáth témákra. A *Szakítás* (1989) c. regényével a posztmodernnel szakított a szerző, s parabolagyanús történeteket kezdett írni, s ilyen szempontból nézve a dolgokra a *Tömegsír* fordulat a mikszáthi maliciózus, egyenes beszéd felé. (És, sajnos, első olvasásra úgy tűnik, a mikszáthi közhe-lyek felé is.) – Csörög a telefon, Rózsa T. Endre hív a rádióból, interjút akar velem készí-teni, pontosabban a Pályám emlékezete c. műsorában akar megszólaltatni. Ide jutottam hát: megértem az emlékirat, az emlékező beszélgetések, a „pályám emlékezete” műfajára. Alig teszem le a kagylót, Cselényi jelentkezik: Strážay (szlovák költő, a Slovenský spiso-vatel könyvkiadó főszerkesztője) elolvasta a *Hranice literatúry* c. tanulmányomat (mégis van hát értelme a könyveimnek, már éppen *A tanulmány a nem létező tárgyról* vissz-hangtalanságán keseregtem), s úgy fellelkesítette (Strážayt a *Hranice...*, aminek a fele Cse-lényi költészetéről szól), hogy a hatására ki akarja adni Cselényi verseit szlovákul. (Mac-sovszky Péter fordítaná őket, ez a Macsovszky kitűnő kétnyelvű költő, magyarul is versel, egyszer már az én verseimet is készült fordítani, de úgy látszik, nem tetszettek neki, mert elaludt a dolog). Nem állítanám-e össze a válogatását, kérdezi Laci barátom.

Június 5. Menni vagy nem menni?, ez itt a kérdés. (Még haza sem jöttem Pestről, s máris vissza kellene mennem, dedikálni.) S a kérdés nemcsak úgy kérdés, hogy a betegségem a négy fal ketrecébe zár, hanem úgy is, hogy ebben a ketrecben én tulajdonképpen több va-gyok, mint a „menés” tettében, hisz a menés szinte teljesen véletlenszerű metszéspontja a szándékaim, vágyaim, képzelgésem, belső utazásaim, egyszóval az értés és megértés számtalan eredőjének. Valéry beszél valahol arról, hogy ő még a *tett* után is rendre tétová-zik, bizonytalan a dolgában, úgy érzi, a dolgok határoztak helyette, s ő továbbra is határo-zatlan *sokaság*, a lehetőségek sokasága maradt. Viszont ha nem lépek ki ketrecem határo-zatlan végtelenéből, rám se füttyül a világ. Lásd: Rózsa T. Endre! Három napja futottunk össze a rádióban, s egy kiadós beszélgetés után tegnap már „rám is füttyült”. A világ nevé-ben.

Június 6. Hát ez még nem volt: 13,00-kor indultunk Dunaszerdahelyről (Szigeti Lacival, az ő kocsijával), 14,00-kor már a Vörösmarty téren ültem és dedikáltam. 15,00-kor át-mentünk az Írók Boltjához, ott is dedikálnom kellett volna, de nemigen volt kinek, ha csak azt nem számítom, hogy megismerkedtem Krasznahorkaival, s ő megkönyörült rajtam, megvett egy példányt *A nem létező tárgyamból*. Beszéltem még Pályi Andrással, Domo-kos Matyival, Sípos Gyulával, Szijj Ferencsel, Zsadányi Edittel, Mészáros Sándorral, Ke-resztury Tiborral, Kukorelly Endrével, Mészöly Miklóssal – ha mindegyik vett volna a könyvemből, elégedett lehetnék. Este 7,00-kor indultunk vissza, fél 9-kor már itthon voltam. Szigetivel jöttem hazafelé is, ő a tetteiben, „metszéspontjaiban” él, és zseniáli-sak a – metszéspontjai. Magyaráztam neki a ketrec-elméletemet, megkérdezte, mi készül mostanában a ketrecemben, s hogy nem volna-e kedvem lefordítani Holan *Nočnj dialóg s Hamletem* c. művét, elő akarja adatni a Merlinben.

Június 7. Hányszor megfogadtam már, hogy nem írok a testi bajaimról. Mert arról tulajdonképpen nincs is mit írnom. A renyhe bélműködéssel társult diszpepszia (emésztési zavar) semmilyen metaforikus jelentést nem hord magában. Olyan fantáziátlanul, epikai kanyarok, izgalmak nélkül ismétlődik, mint a boldogság (vö. Tolsztoj). A felfúvódott has, a bélgörcs persze minden, csak nem boldogság, de a *történethez* mint olyanhoz nincs sok köze. A tbc s a vele járó melankólia, az igen, az maga volt a tömény romantika, s még a modern ember betegségéből, a rákból és a depresszióból is lehetett verset, novellát, regényt csinálni (lásd minderről Susan Sontagot!), de egy székrekedésből!? – S ha belém vág a fájdalom, mégis fel kell jajdulnom. Csak úgy, műfajon kívül. S mivel a legváratlanabb pillanatokban és helyeken szokott belém vágni, jobb híján rendszerint a pillanat és hely érdekességével teszi érdekessé magát. Ma az M. Kati megvédését követő fogadáson vágott belém. Állunk elegánsan, ünneplőben, nyakkendősen, pohárral a kezünkben, Žigo, a prodékán azt magyarázza, hogy ő Divínből (magyarul Divény) származik (annak idején nekünk is voltak ott ismerőseink, Pistánknak, a testvérbátyámnak, amikor 1944-ben leventeként elhurcolták, ezek a divényi imerősök vagy rokonok könyörögtek, hogy ne menj tovább, maradjon náluk, ők elbújtatják, semmi baja sem lehet, de Pista, a beígért főbelövéstől félve, tovább ment a transzporttal, s úgy is halál lett aztán a része: hastífuszban halt meg, a dunaszerdahelyi kórházban), szóval Ž. prodékán úr Divínből származik, abból a Divényből, amelyet valamikor a Balassák birtokoltak, s már helyben is vagyunk, a régi magyar irodalomnál, a szakmánál, de nem sokáig lehet téma Balassi verseinek címadástechnikája, az argumentum, mert hirtelen, mint valami idegen állat, a *colon descendens*ben felüvölt a fájdalom, s máris futnom kell oda, ahová feltehetően a király is futni szokott, ha futnia kell. Valami nagyon nem jó készül megint bennem. – Este van. Nézegetem a könyvheti szerzeményeimet. Szíjj Ferenc könyve, a *Kéregtorony* megrendítő olvasmány. Az benne a megrendítő, hogy a szerző a megrendítőt (az eszelős anyát) el tudja magától távolítani, idegen testté tudja tenni. Belelapozok Oravecz Imre 1972. szeptemberébe is. Ugyanaz. Ott is idegen állatként üvölt a vers testében a fájdalom. Ugyanaz. Szíjj Ferenc ezzel a dedikációval adta kezembe a könyvét: *Ugyanúgy, ezt is. Ti. Barátsággal, szeretettel.* Ahogyan két éve a *Salakmezőt* ajánlotta. De ugyanúgy, ahogyan a *Salakmezőben: barátság és szeretet* ebben a könyvében sincs. Csak salakmező, az ebben is van. De mire jó ez a nagy igyekezet? Idegenként szemlélni magunkat? Kibúvó a személyes halál felelőssége alól?! Én is valami hasonlót művelek, mikor az egyébként meglehetősen érdektelen testi bajaimról írok: igyekszem elidegeníteni magamtól a fájdalmat. A papírra ruházom. – Holan *Hamletjébe* is bele-belelapozok (elvállaltam a lefordítását), az első lapján már ott a ceruzával rögtönzött magyar szövegem:

*Miközben a természetből a létbe lépünk,
az átmenet fala nem éppen kedves hozzánk.
Ez az a fal, amelyet a tehetségesek levizelnek,
a szellem ellen lázadó heréltek leköpnék,
s amely semmivel sem kisebb, mikor még nem létezik,
de a magzatot már körbekeríti...*

Június 13. A könyvhéten Pályi Andrásnak megígértem, hogy írok a trilógiájáról. (Immár másodszer, ha nem harmadszer ígértem meg neki, András megadóan hallgatta, csodála-

tosan tud hallgatni, az embernek állandóan beszédképesszere van mellette.) De most valóban meg akarom írni az *Éltem-Másutt-Túl* kapcsán, hogy ebben a pillanatban két jelentős irányzata van a magyar prózának: a Pályi és Nádas által képviselt „test-irodalom”, s az Esterházy által művelt „szellem- (esprit-) iskola”. S meg kel ezt írnom már csak azért is, mert az előbbihez én is tudnék szállítani egy-két adalékot: a betegség engem is állandóan testközelen tart. Ma reggel viszont, hosszú idő után először, a szellem közelében ébredtem: végre az vagyok, amit látok, amit testiségemen kívül érzékelek: a kinti verőfény, a madárdal, a kutyáját sétáltató szomszéd bácsi, a Vasárnapi Újságban a „sajtóegyensúlyról” vitatkozó népiek és urbánusok. Könnyű vagyok. A lét elviselhetetlen könnyűségét érezném? Kundera azt mondja a híres regényében: *Mindnyájunknak szükségünk van rá, hogy valaki nézzen bennünket*. A nagy cseh-francia író természetesen az „esprit-iskolába” sorolnám, bár nem sokat tud a témájáról. A lét ugyanis nem akkor elviselhetetlenül könnyű, mikor arra van szükségünk, hogy nézzenek bennünket, hanem akkor, mikor mi nézünk másokat, mikor mi nézünk a világot, és nincs rá szükségünk, hogy mások nézzenek bennünket. – Ma meg kell csinálnom a következő iskolaév „rég magyar irodalom-tervét”. Mindössze heti két órával gazdálkodhatom. Azt tervezem, nem tartok előadást, csak szemináriumot. Kötetbe rendezem viszont a már régebben elhangzott előadásaimat, s jegyzet formájában szétosztom a hallgatóim között. A címe, Wallaszky *Conspectus rei publicae litterariaejára* utalva, talán lehetne szintén *Conspectus*. Néhány előadást azért mégiscsak kell tartanom, nyolc-tíz órában Zrínyi ún. hanyag verselését szándékozom tisztázni, de erre a témára a régi magyar irodalom nagyon sok problematikus kérdését fel lehet fűzni, így például a „magyar naiv eposz” problémáját, a gesztáink, krónikáink és a hősi énekeink feltételezett kapcsolatát, históriás énekeink verselését, de akár Szenci Molnár Albert jambusait is.

Június 18. Észre sem veszem, hogy már alig olvasok irodalmi folyóiratot. Még nem is olyan régen a *Jelenkortól* a *Holmüg* legalább tíz folyóiratot olvastam rendszeresen, mostanra ez szinte csak a *Forrásra* korlátozódik. Azt is csak azért olvasom, mert ingyen küldik. Az igazság persze az, hogy egyáltalán nem hiányzik a „folyóirat-kultúra”. Vagy igen? Ha nem olvasok, akkor többnyire nem is írok. Sem verset, se mást. S az utóbbi időben mintha az „elmés” naplóbejegyzéseim is megfogytak volna. – A *Forrásban* (1999/6) olvasom Milosewits Péter *A szerb irodalom története* c. könyvéről: „*A paródiáiró avantgárd polihisztor, Stanislaw Vinaver írásai kapcsán a Karinthy(!)-párhuzam jut eszébe (mármint a szerzőnek)... Vasko Popa »strukturalista« lírájáról értekezve Jancsó Miklós filmjeit említi szemléltető példaként*”. A közép-európai irodalmakban valóban sok a párhuzam, de nem azért, mintha ezek a kis literatúrák egymásra hatnának. Nem. Vinaver nem olvasta Karinthyt, s Karinthy nem olvasta Vinavert. (Bár elméletileg olvashatták volna egymást, születési évük csaknem azonos.) De mindketten olvasták Swiftet. Meg Stephen Leacock-ot, Mark Twain-t, H. G. Wellst, Vernét. Ismert Karinthy ún. *hat lépés távolság* elmélete, amely szerint a Földön egy ismeretségi láncon keresztül bárki kapcsolatba hozható bárkivel, a lánban a két végpont között maximálisan öt elem, azaz öt személy van, s ezeknek az egymást sokszorozó ismeretségi köre elméletben magába foglalhatja az egész emberiséget. A közép-európai írók mindig *végpontok*, egymással nincsenek kapcsolatban (hacsak nem a kölcsönös gyűlölet kapcsolja őket össze!), nem ismerik egymást, de

a világirodalomból öt író általában ismernek. Azért hasonlíthatnak egymásra. – Azt hiszem, ez a hasonlóság, és a hasonlóság lázas keresése: közép-európai nyomorúság. A világirodalomban nem a hasonlóság, hanem éppen a különbség az értékkritérium. S valószínűleg maguk a közép-európai szerzők is kikerülnék a hasonlítás, sőt egyezés buktatóit, ha kellőképpen ismernék egymás dolgait. De nem ismerik, nem ismerhetik. Az első világháborút követő békediktátumok következtében létrejött apró nemzetállamok a területek nyelvi és irodalmi bezáródását eredményezték, attól fogva mindegyik külön-külön, egymásról nem tudva képezte le magának a világirodalom meghatározó irányzatait. Megérné megkísérelni olyan közép-európai irodalomtörténet létrehozását, amely nem az egyezésekre, hanem a különbségekre tenné a súlyt. – Ezekről a dolgokról vitatkozott, cserélt eszmét minap a tanszékünkön egy véletlenül összeverődött két- és többnyelvű társaság (érdemes a résztvevők nevét feljegyezni: Žilka Tibor, Mészáros András, Húshegyi Gábor, Grendel Lajos). S nekem, aki természetesen szintén részt vettem a purparléban, az jutott eszembe, hogy ez a társaság valószínűleg azért nem érzi jól magát sem Budapesten, sem a pozsonyi szlovák körökben, sem Prágában, mert ezek a problémák ott nem visszhangoznak, s egynyelvű körökben nem is visszhangozhatnak, mert azok a nyelvi és kulturális alúziók, amelyek itt természetesek, amott némák, nem működnek.

Június 22. Bizony, bizony, néha még a jó öreg Homérosz is elszunnyad. – Olvasom a *Kaddisban* (mármint Kertész Imréében): „...amikor a feleségem először kerített szót róla...” (a születendő gyermekről, természetesen), s nem tehetek róla, a következő gondolatom már az, hogy említhetem-e egy lapon Kertészt és Homéroszt, ha az előbbi ilyen zagyva nyelvi szerkezetet le tud írni. Kertész, szerintem, bölcséleti indíttatású író, nem annyira a regényei, mint inkább az esszéi jók, s írnak csak annyiban eredeti, amennyiben a filozófia kilúgozott, fogalmi nyelvét történetmondásra is alkalmassá tudja tenni. Ugyanakkor és ugyanezért viszont nemigen érdeklő a nyelv képi rétegeinek valóságartalma. Nem hiszem, hogy elgondolkodott volna a „szót keríteni róla” szerkezeten, mert akkor rájött volna, hogy „sort” szoktunk keríteni és nem „szót”, és nem „róla”, hanem „rá”, így: *sort kerítettünk rá; rá került a sor. Szót keríteni rá vagy róla* tehát szarvashiba, katachrézis, a *sort kerít rá és szót ejt róla* képes kifejezések összekeverése. – S aztán Auschwitz! Kertésznek nemcsak minden műve, de minden sora is Auschwitzról szól. S ez a megszállottság már önmagában tiszteletet parancsol. De a szépirodalomnak nem alfája és ómegája a tisztelet és a megszállottság, sőt! Az irodalom a természeténél fogva nem tekintélyelvű, s a megszállott és tiszteletreméltó irodalmi váteszek és próféták ázsiója az utóbbi évtizedekben ugyancsak megcsappant. És summa summárum azt is ki kell mondani végre, hogy az irodalomban, az ezertizenegyedik Auschwitz-könyv után Auschwitz is lehet unalmas. *A Kaddis a meg nem született gyermekért* regényként túlírt, ha elvonjuk belőle a részvétet, a tiszteletet (amit a szereplők és szerző iránt érzünk) és a bölcséleti részek komor fényét – unalmas.

Június 24. Huszonhárom éve lakunk itt, a Csallóköz legnyugatibb csücskében, egy pozsonyi lakónegyed panel épületének második emeletén. Mikor ideköltöztünk, a környezet olyan kopár volt, amilyen csak a csallóközi síkság tud lenni, sehol egy fa, sehol egy emelkedés. Aztán jöttek a parkosítók, s az ablakunk alá szúrtak egy vesszőnyi juhart. Két kicsi fiunk később, mikor már elindult, gyakran kapaszkodott meg a fácska botnyi derekában.

Most a juhar a második emeleti ablakomig ér, a fiaink hasonlóan szép szál legényekké nyurgultak. Az éjszaka nagy vihar volt. Esett az eső, fújt a szél, zengett az ég, villámlott. Hajnalban kiálltam az ablakba, s néztem, hogyan küzd a juharom a viharral. Hajlongott, recsegett, ropogott, néhány ága letört-lehasadt, de ő maga állva maradt. A rádióban hallom, hogy a Tátrában micsoda pusztítást végzett az orkán, évszázados tölgyeket csavart ki, egész erdőrészeket tarolt le. Az én juharom talpon maradt, kiállta a legénypróbát. Büszke vagyok rá. Egyidős a fiaimmal, s most szinte harmadik fiannak érzem. És nem tudom magamnak pontosan megmagyarázni, hogy mért jut eszembe róla Oravecz Imre *Halászóember*e. A könyvvel tele van az irodalmi sajtó. Oravecz bebizonyította, hogy a paraszti életanyag ma sem irodalomidegen. Nem kis dolog ez azok után, hogy a nyolcvanas években a magyar irodalomból teljességgel eltűnt a falu és a paraszt, s ha itt-ott mégis megjelent, akkor csak egyfajta ironikus fekvésben, csaknem a Göre Gábor-i paródia szintjén. Az olvasó nyugodtan azt hihette, hogy valami oknál fogva maga a téma nem szalonképes. Valahogy úgy, ahogy a hatvanas-hetvenes években a polgár volt osztrakizálva a regényekből, novellákból, a versről már nem is beszélve. Oravecz Imre paraszt-univerzumának akkor is súlya és fensége van, ha az ábrázolásának éppen a teljes szenttelenség, a kívülről bevitt bármi néven nevezendő jelentés nullás redukciója a lényege. Általa irodalmilag rehabilitálódik a természeti ember. S igen, a természet is. A juharom is. S én is. A *Halászóember* előtt még talán szégyelltem volna az előbbi juhar-apoteózisomat, ellágyulásomat. Hogyan is mertem volna sudár fához hasonlítani a fiaimat! Hiszen ma már a hasonlat, a metafora, a szókép maga is anakronizmus. Az újabb költőiség számára nem a szókép, hanem a szójáték és a különféle retorikai alakzatok, nem a szó, hanem a mondat a „kvintesszencia” (vö. Margócsy István: „*Névszón ige*”), a szintaxisba, a retorikai alakzatokba, a szójátékba meg nem fér bele a természet. Próbáljuk például Alkaiosz háborgó tengerét ma megénekelni: *Mig annyi kinnal álljuk a bőszi vihart, / de már az árboc-tőbe kapott a hab, / s a szél-cibálta nagy vitorlák / rongya lefoszlik ezer cafatban.* Alkaiosztól Rimbaud-ig micsoda diadalutat futott be a hajó-toposz. Ma bőszi viharról vagy szélcibálta nagy vitorlákról ki merne írni, ki nem félne a gúnyos vigyoroktól, vihogásoktól! Oravecz Imrénének köszönhetően íme megint le lehet írni, le merem írni, hogy harmadik fiannak érzek egy juhart.

Június 27. Átállásom a szerkesztő-számítógépre meglepően simán ment. (Igaz, a programozó fiam hathatós segítsége kellett hozzá.) Ma viszont valami érthetetlen dolog történt a gépem elektronikus szerkezetének belsejében. Az ún. publikációs tevékenységem kimutatását írtam (az egyetemen évente kérik), mikor a gép percenként önállósította magát. Nem úgy romlott el, mint a hagyományos írógép, hogy leáll, és annyi. Nem, ez úgy vonaglott a kezem alatt, mint a vergődő, fibrilláló szív a mellkasban. Éreztem, hogy minden erejéből ellenáll. Aztán mint valami ideggubanc: ha egy helyen megérintettem, egészen más helyen rándult össze és szegült szembe az akaratommal. Felidegesített, kimerített. S csodáltam István fiamat, aki játszva uralja ezt az ideguniverzumot: mikor már végképp nem boldogultam a billentyűkkel és képletekkel, kénytelen voltam őt feltelefonálni. Nagy magabiztossággal mondta kagylóba emlékezetből a számok és képletek tömegét, amelyek segítségével aztán legyűrtem a lázadó gépet.

Június 29. Járom a várost. Pokoli melegben, s úgy szervezve az utaimat, hogy mindig tudjam, hol van a legközelebbi nyilvános vagy egyéb illemhely: nem tudok szabadulni a „belügyeimtől”. Az ókori fűszerutak keletről, Kínából, Indiából nyugatra vittek, az én fűszerutam a bölcsészkar Duna-parton álló épületétől rendszerint a Kalligram Kiadóig vezet, s befogja a Hviezdoslav teret, az Óvárost, a Fő teret, a Mihálykapu utcát, s a Felkelés teret. Csak egyáltalán nem illatos. Beugrom az Egyetemi Könyvtár mosdójába, pokoli bűz fogad. Balkán. De ilyen piszkos, nem működő, szemetes, elhanyagolt vécét még a valóságos Balkánon sem találni. Egyszer a szlovéniai Kopperban láttam egy vécét, két fiúkat egymás mellett, az egyikben öblítéses angol csésze volt, a másikban pottyantós latrina. Azt mondták, a két illemhely között húzódik Kelet- és Nyugat-Európa határa. A pozsonyi Egyetemi Könyvtár, úgy tetszik, Koppertól keletre fekszik.

Július 10. Tegnap Dunaszerdahelyen voltam, megnyitottam egy jótékonyági ünnepséget (a Vámbéry irodalmi kávéházban), de inkább maradtam volna itthon, az íróasztalom mellett, a kaptafámnál: nem tudom, hányadszor győződtem meg róla, hogy mennyire nem vagyok médiaszereplő. Hiába voltam bizonyos értelemben az ünnepség középpontjába rakva, valahogy minden rajtam kívül történt, átnéztek rajtam. Sajnos, én nem tudok jópofáskodni, bohóckodni, eladni magamat. Ismert a Mikszáth-bonmot: Az író olyan, mint a havasi kürt, csak távolról szép a hangja. A média az író a dolgok közelébe rángatja. A tévé csinos riporternője azt kérdezte, mi a véleményem az irodalmi kávéház intézményének a felújításáról, de mikor próbáltam megválaszolni a kérdését, a tekintete félrekalandozott, nem érdekelte a válaszom. Azt próbáltam elnyögdécselni neki, hogy az irodalomnak a kávéház sem árt, de az író a irodalmi kávéház sem teszi színésszé, előadóvá. A prágai Viola irodalmi kávézó Vladimír Holan *Éjszakai párbeszéd Hamlettel* c. poémáját százötvenszer adta elő, de mindig színészek mondták a szöveget. Holant nemigen lehetett volna kényszeríteni sem, hogy a közönség elé álljon: Kampa-szigeti lakásából csak nagy néha, a halála előtti tíz évben pedig állítólag csak egyetlen egyszer mozdult ki. – Reggel óta esik az eső, zeng az ég. A rádió Irodalmi Újságát hallgatnám, ha tudnám: a rádióban is villámlik, rossz a vétel, belefájdul a fejem a recsegésbe. Valaki azt magyarázza, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia Közép-Európája az Egyesült Európa ősmoddellje volt. Másvalaki Kosztolányit idézi, aki szerint Mikes Kelemen alkotta meg s írta le először a magyar „kávéház” szót. Mikes persze még csak a török kávézókra gondolhatott, a magyar kávéházkultúra későbbi keletű. Kár, hogy mindez tegnap nem jutott eszembe, ha ezzel kezdem a tévéinterjúmat, talán nem ásít bele az arcomba a tévériporter.

Július 11. Még csak háromnegyed tíz, s máris gyötrődtem egy hónapra valót. Őrjögök csendben, befelé. Nem megy a versírás sem, úgy látszik, a II. Fülöpről írandó versemnek a végét végleg elvesztettem. De ha elvesztettem, akkor valamikor megvolt. Hol keressem? A vers, sajnos, nem így működik, hanem úgy, hogy találunk valamit, s úgy teszünk, mint-ha azt kerestük volna. S akkor jó a vég, ha teljesen váratlan, sőt abszurd helyen találjuk meg. Őrjögő Lóránt például addig őrjögött, míg végül a Holdban, egy befőttes üvegben találta meg az eszét. Lóránt és II. Fülöp nem voltak kortársak, de Ariosto és Fülöp kicsit igen: Fülöp hatéves, mikor a költő meghal. Hogyan kellene összekapcsolni őket? – A gasztronómia és a borászat napja van, a rádió tele van kapcsolódó műsorokkal. Valaki a *Hét*

Bagoly Szomjas Gusztiját idézi (talán Váncsa Iván, aki meglepően szépen, jóízű tiszaháti akcentussal beszél): „Egyetlen szerencsétlen ember van, az, akinek kifelé jön a száján az étel”. Igen, itt van az én „szerencsétlenségem” magyarázata is. – Már azt hittem, az Isten sem tudna rávenni az olvasásra, napok óta ízetlen minden szó, ami írva van, de a Szomjas Gusztii-idezetet ellenőrizendő úgy belefeledkeztem a *Hét Bagoly*ba, hogy most meg már abbahagyni nem tudom az olvasást. A „kifelé jövő ételről” szóló mondatot nem találok, de találok valami mást: „*Én már nemigen akarok résztvenni az új században. Azt hiszem, eleget láttam, tanultam, hibáztam. Szép volt, jó volt, de az én szekeresszámom már nem akarnak továbbvinni. A utazó is elfárad az új látnivalóktól.*” – Hát ez az: én is elfáradtam a huszadik század látnivalóitól. S még inkább az élményeitől. – A Krúdy-könyv szépségeitől kigördül a könnyem: sírni, sírni, nagy, tisztító sírással, hogy mindig van azért egy Áldáska, amelyik a kellő időben megjelenik, s egy kapu alatt „*felnyújtja a karját, mintha imádkozna, s meleg, őszinte, tiszta csókot nyújt át*” a férfinak. Áldáska számomra is akadna, de ki énmeltem Szomjas Gusztii? – Közben megtalálom, amit kerestem, s amit fentebb pontatlanul idéztem: „*Szerencsétlen ember csak egy van, akinek a száján jön ki az, amit megeszik*”. Áldja meg az isten Krúdyt, visszavezetett az írott szó értelméhez: a szépséghez. – Elállt az eső, kisütött a nap, az ablakom alatt fekete rigók ugrálnak, két lábbal egyszerre, mint a verebek. Az egyik hosszú, tekerdő gilisztát talál. Felcsípi a csőrébe, szembefordul a nyomában ugráló párjával, s úgy nyújtja át neki a zsákmányát, mintha csókra nyújtaná a csőrét. Az egyik biztosan Áldáska, a másik meg Józsiás úr. – Áldáska, Örvény Lőránt, II. Fülöp, Józsiás úr – találkozásuk még a Holdban is reménytelen. S Krisztus után 1999-ben mégiscsak találkoznak. Bennem. Sok van, mi csodálatos, de az embernél még mindig nincs csodálatosabb. Amíg van. Már mint ember. Erről szólna a Fülöp-versem. Már csak a végét kell megtalálnom.

Július 17. A rádió Irodalmi Újságában már annyi a nő, hogy műsoraiknak menzesz-szaguk van. B. Magdáék mindig biztosra mennek, nem kockáztatnak: csak menőkkel dolgoznak. Jelszavuk, úgy tűnik: Nem az a fontos, hogy mit mond, hanem hogy ki mondja. A mai adásukból alig emlékszem valamire. Szigeti Laci beszélt Petr Rákos új könyvéről, meglehetősen közhelyesen, ezen kívül Thomas Bernhard két aperçu-je maradt meg a fejemben. Egyszer Spanyolországban megkérdezték az írótól, hogy mit keres ott, mire ő azt felelte: olyan gyengén beszél spanyolul, hogy nyugodtan gondolhatja a spanyolokat jobbaknak, okosabbaknak, mint a németeket. S aztán: a világ legnagyobb csodája, hogy az ember hajlandó önként, saját akaratából is élni. – A tévében Kovács Kati énekel: *Most kéne abbahagyni...* Még mindig elég jól néz ki, s úgy látom, esze ágában sincs abbahagyni. S tudtommal Th. Bernhard sem önkézevel vetett véget az életének. Énekelni, s elmés dolgokat mondani könnyű! Abbahagyni, önként meghalni nehéz.

Július 20. Aranyak sem fénylik minden verssora. Nézzük a Toldit: „*Aztán megragadta Toldi csak úgy kézzel, Rángatá a csehet szörnyű erejével*”. A „kézzel megragadni” enyhén szólva is tautológia, mert ugyan mivel ragadhata volna meg mással Toldi a csehet, mint kézzel? Lábbal talán? Jó. Legyünk nagyvonalúak: a kifejezés azt akarja jelenteni, hogy Toldi kezén nem volt vaskesztyű, de a magyar ilyenkor azt mondja, hogy „puszta kézzel”. De hát nem ez itt a lényeg, hanem az a magyar-cseh történelmi rivalizálás, amelynek kö-

vetkezménye az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása volt. Mert az most már nyilvánvaló, hogy azt Masaryk és Beneš „lobbították” szét. Ők győzték meg a nyugati hatalmakat a birodalom elnyomó jellegéről, ők írták le vele kapcsolatban először a „népek börtöne” kifejezést. Így álltak bosszút a magyarokon azért, mert azok megghiúsították az 1870–71-es terveiket az osztrák–magyar–cseh dualizmust illetően. Andrássy Gyula lemondással fenyegette meg a bécsi Hohenwart-kormányt, ha elfogadja a csehek javaslatát.

Július 21. Ezra Pound-ot olvasom, ezúttal csehül. Érdekes, hogy a csehek (Herynková, Bednář, Mikeš) a nekem oly kedves XXXV. cantót le sem fordították, talán azért, mert magyar szöveg is van benne. Mert ne álltassuk magunkat: a csehek még ma is tele vannak magyarellenes indulatokkal. Sőt: ködös elképzeléseikben magyar nemzet mint olyan nem is létezik, mert tulajdonképpen minden magyar szlovák, és természetesen minden szlovák cseh. Katona koromban a cseh kollégáim el nem tudták rólam képzelni, hogy hogyan lehetek én magyar. Szlováknak tartottak, aki néha tréfából (à la Švejk) azt állítja magáról, hogy magyar. – Sok érdekes gondolatot találtam viszont a Pound-könyvhöz kapcsolt interjúban (Donald Hal készítette a költővel, 1960-ban): E. P. a Cantókban azt a hat évszázadot akarta versbe fogni, amelyet Dante még csak jövőként sejtethetett. Azaz mintegy ki akarta egészíteni az *Isteni színjátékot* a Dante óta eltelt idővel. S tovább: E. P. nagyszülei bankhivatalnokok voltak, de úgy leveleztek egymással versben, mint nálunk otthon a katonák és a szeretőik. S végül: Talleyrand mondta a politika nyelvéről: „*benne a szavak jelentése csak az egyik konferenciától a másikig tart*”.

Július 22. Valóban úgy van, ahogy Schopenhauer mondta: az a lármamennyiség, amit az ember még zavartalanul el tud viselni, fordított arányban áll a szellemi képességeivel, s így emezek mértékének tekinthető. – Legszívesebben legéppisztolyoznám itt, az ablakom alatt ezeket a trogloditákat, a süketnéma szomszéd két vejét, két bunkó srácot, akik feltehetően munkanélküliek, mert egész nap a rossz autóikat bütykölik, bőgöttek a motort, s közben még a az autórádióikat is teljes erővel bömböltetik. S hiába dugom be a fületem, a füldugókon át is hallok – a szellemi képességeiket. Fried István könyvét (*Irodalomtörténetek Kelet-Közép-Európában*) próbálom olvasni. Nézem a címét értetlenkedve: mi az, hogy Kelet-Közép-Európa. Valami vagy „kelet” vagy „közép”. Kelet-Közép-Európa értelemszerűen Közép-Európa keleti részét jelentené, de bizonyos körök szóhasználatában inkább óvatoskodás: nem akarnak Közép-Európát, Mitteleuropát mondani (mert hát ugye az Friedrich Naumanra és „drang nach Osten”-ra emlékeztet!, Esterházy Péter, és bizonyos kánoncsináló csoportok számára pedig Közép-Európa csak „meteorológiai fogalom”!), de Kelet-Európát sem mondhatnak, mert az meg már Oroszország. Marad tehát a „Kelet-Közép”-féle sumák. Kár, hogy ezt a sumákat Fried István is átvette. Ugyanakkor el kell ismerni, hogy a jelen pillanatban ő az, akiben az irodalmi Közép-Európa a szövegek szintjén is összeáll. Ő az a magyar irodalomtörténész, aki, mintegy antedatálva, a volt Osztrák–Magyar Monarchiának szinte minden nyelvén ért, s épp úgy eredetiben olvassa a szerb Jovan Jovanović Zmajt, mint a szlovák Pavol Ország Hviezdoslavot, az osztrák Franz Grillparzert, mint a cseh Jan Nerudát. Olvassa és el is olvassa. S ez nem kis dolog, mert bizony az említett Monarchia (s a későbbi Magyarország) magyar irodalomtörténet-szei nemigen figyeltek a velük egy hazában (vagy a közvetlen szomszédságukban) élő cseh,

szlovák, szerb, horvát, román írók, költők műveire. Az ő Közép-Európájuk, valljuk be, „magyar Közép-Európa” volt, pontosan úgy, ahogy a németeké meg német. Nem tudunk olyan irodalomtörténetről, amely a történelmi Magyarország irodalmait egységben szemlélte és tárgyalta volna – hacsak a legelsőket, Czwitinger Dávidét (1711) és Rotarides Mihályét (1745) is ide nem soroljuk, de hát azok még latin nyelvűek és nagyon antik-avatag szemléletűek voltak, s a szerzőik (az egyébként német Czwitinger és szlovák Rotarides) a magyarországi literátusokat a nyelvükre való tekintet nélkül a „natio Hungarica” tagjaként kezelték. (Sőt még Bod Péter is, aki pedig 1766-ban már magyarul írta meg irodalmi lexikonát, azt írja, hogy „Vagynak ezen magyar tudósok seregekben némelyek erdélyi száz és magyarországi tót nemzetből valók is: de azok mind olyanok, akiktől nem lehet sajnálni a magyar nevezetet”. Az öntudatos szlovák Wallaszky Pál meg is orrolt rá ezért, s azzal állt bosszút a szerinte nemzetileg elfogult Bodon, hogy ő viszont – a latin nyelvű irodalomtörténetében, 1785-ben – a szlovák származású vagy esetleg már szlovákul is író szerzőknek rendre kétszer, háromszor annyi helyet szentelt, mint a magyaroknak.) Szóval el tudom képzelni, hogy ha Fried Pista a 18. vagy 19. században él, megírja az ideális „hungarus” irodalomtörténetet, mindenkit érdeme, s nem nemzetisége vagy vallása szerint méltatva.

Július 23. Ordító jelkép: az ablakom alatt, az utcán egy hajléktalan férfi ütött-kopott gyermekkosiban tolja szegényes motyóját. Egyre kevesebb gyermek születik. Gyerek helyett a jövőtlenségünket toljuk magunk előtt, ütött-kopott gyermekkosikban.

Július 24. Valljuk be: gőgünkben szolgálknak tartjuk kezünket, lábunkat, külső és belső szerveinket. Azt hisszük, csak nekünk, azaz a csak a fejünknek van véleménye a dolgokról. Nagy tévedés. Testünk minden része külön gondolkodik: a derekam fájdalma a derekam gondolkodása. Az orvos persze ki fog nevetni, ha neki is így adom elő a panaszaimat. Neki csak azt mondhatom: nyilall a derekam. Sőt még ezt se mondhatom, mert szlovák nemzetiségű, nem tud magyarul, a szlovák nyelv pedig nem ismeri a „nyilall” igét, a szlovák derék csak szúr vagy vág, vagy egyszerűen fáj.

Július 25. Kár, hogy Arany János még nem olvashatta Mircea Eliade művét, *Az örök visszatérés mítoszát*. Ha ismeri, biztosan nem ír le olyan naiv dolgot, hogy középkori mítoszainkat írástudóink tudós igényessége számolta föl, s ráadásul olyan tökéletesen, hogy a 14-16. században a hun–magyar mondanévek, az Emese álmának vagy a fehér lómesének már az emléke is csak pislákol. – A teokratikus és arisztokratikus korok népei annak érdekében, hogy elviseljék történelmüket, vagyis hogy képesek legyenek szembe-sülni a katonai vereségekkel és politikai megaláztatásokkal, írja Eliade, a kortárs eseményeket kozmogóniai és hősi mítoszokkal értelmezték. Na, már most, teszem hozzá én, ha a 14-15. századi magyar népnek már nincsenek mítoszai (az Árpád-házi királyok magyarságának még voltak, gesztáink és krónikáink bizonyítják), annak csak egy logikus magyarázata lehetséges: a magyar nép az Anjouk és az egyéb idegenből jött magyarországi királyok alatt már nem érezte magáénak a történelmét. Károly Róbert, Nagy Lajos, Luxemburgi Zsigmond és a Jagellók győzelmei és vereségei már nem az ő győzelmei és vereségei voltak. S ezek az idegen uralkodók *vice versa* már nem is éreztek elszámolási kényszert a

néppel és külvilággal szemben, nem érezték szükségét uralkodásuk „mitikus” legitimációjának, s így a hősi énekeknek a társadalmi bázisa is megszűnt. – Mihelyt a történelmi személyiség bekerül a nép emlékezetébe, folytatja Eliade, történelmi volta megszűnik, és életrajzát a mítosz szabályainak megfelelően alakítják át. Az idegennek érzett történelmi személyiségek nem kerülhettek be a „nép emlékezetébe”, folytatom én a töprengést, mert feltehetően a nép egykorú mindennapjaiban, tudatában, érzelmi életében sem voltak olyan közvetlenséggel jelen, mint a korábbiak. – Érdekes módon a délszláv népeknél és a románoknál kései (14–15. századi) balladák és hősi énekek szólnak Markó kraljevicsről, Malko pasáról, a Tél királyról (Eliade példái), ilyen kései epikai szövegeik a magyaroknak nincsenek. (Legalábbis nem maradtak fenn. S nincsenek a szlovákoknak és cseheknek sem.) Vajon miért? Valószínűleg ugyanazért, amiért a kozmogóniai és hősi mítoszaik már korábban eltűnnek: ezekben az időkben hiányzott az a művelt (népnyelví, nemzeti) közeg, amely a mítoszokat átmenthette s a balladákat, hősi énekeket megteremthette volna. (S tegyük még hozzá: ha csenevész formában mégis létezett, akkor ambivalens helyzete is béníthatta: az idegeneket sajátjaiként kellett volna szeretnie, hisz azok az ő nevében uralkodtak, s így még a határozott szembefordulás lehetőségétől is megfosztott.) A román és szerb fejedelemségek önállóságának megszületése és fénykora viszont hozzávetőlegesen pont azokra a századokra esik, amelyekben a magyar (szlovák, cseh) nép az idegen királyok (és a velük megjelenő idegen nyelvű művelt rétegek) hegemoniája alatt lassan elidegenedik a saját történelmétől. A román és szerb népek ekkor „nemzeti” (bár legtöbbször Bizáncnak vagy a törököknek alárendelt) fejedelmek vannak, akik valamiféle udvart is visznek, s ott a görögül vagy latinul gyengén tudó műveltebb rétegek nem idegenből hozott nyelveken, hanem a „bennszülött” nép nyelvén értekeznek egymással, s szereznek időnként hősi énekeket a Bizánccal és a törökökkel folytatott harcokról, az idegen megszállókkal való egyértelmű szembefordulásról. (S tegyük hozzá: a délszláv énekesek népnyelvi készségeit a szláv nyelvű pravoszláv egyház is nagyban erősítette, nem közvetlen ráhatással persze, hanem inkább csak úgy, hogy a nép nyelvének a használatát a műveltebb körökben sem tiltotta. Nem úgy a latinul beszélő és író római hitű papság, amely valóban nem sok megértést tanúsított a nép nyelvével szemben.)

Július 27. Még sohasem láttam bikát tehénnel küzdeni. Sőt gyermekkoromban megfigyeltem, hogy ha egy szuka nekifordult a kan kutyának, akkor az nem viszonzta a harapásokat, kitért a küzdelem elől, kedvetlenül otthagya a szukát. Amit hát a férfi-nő viszonyban lovagiasságnak hívunk, feltehetően nem elhatározás műve, hanem természeti adottság, atavizmus. A férfinak ezzel a természeti „adottságával” él vissza az ukrán irodalom üdvöskéje, Okszana Zabuzskó, mikor a brit pszichológusok egyik feminista ízű tesztje alapján diadalittasan kijelenti, hogy a férfiak „erkölcstelenebbek”, mint a nők. (Új Könyvpiac, 1999. június-július.) A tesztelők azt akarták megtudni, hogy van-e különbség a fiúk és lányok erkölcsi érzéke között. A következő kérdést tették föl 11 éves lány- és fiúgyermekeknek: Van egy férfi, akinek a felesége halálos beteg. A gyógyszerértárban kapható valami drága csodaszerre. Szabad-e ellopnia a gyógyszert? – A fiúk kivétel nélkül azt válaszolták, hogy igen, sőt el *kell* lopnia a gyógyszert, a lányok pedig azt felelték, hogy lopni nem szabad, el kell mondani mindent őszintén a patikusnak. – Zabuzsko a feminista kérdésből feminis-

ták módjára vonja le a tanulságot. Ha a kérdést ugyanis úgy teszik föl, hogy a férfi beteg, s az asszony akar (a férfi érdekében) lopni, a fiúk válasza feltehetően egész másként hangzott volna. Abban az esetben is kímélni, védeni kívánva a nőt, valószínűleg azt felelték volna, hogy a nő a férfi érdekében se lopjon, mert elkaphatják. Hagyja inkább elpusztulni a férfit, esetleg – beszéljen a patikussal. – Igaz, ez a fajta férfilovagiasság, pontosan a nők feminista reakciói miatt, ma már erősen inog.

Július 29. Hallom a rádióban, hogy Milošević Iliescuval szövetkezett a magyarok ellen, mert azok, úgymond, a jövőben Jugoszláviában is, Romániában is problémákat okozhatnak, veszélyeztethetik az európai stabilitást. Milošević egy füst alatt akar végezni az albánokkal és a magyarokkal. S majd küldi a vajdasági magyarokra is az orosz kozákokat (akikkel állítólag tele van Koszovó, és tízszer olyan vérengzők, mint maguk a szerbek), s folytatódhat a százötven éves orosz–magyar konfliktussor (1849, 1914–18, 1944–45, 1956).

Július 30. Az idő hajnal 5,25. Most kel a nap is, mintha összebeszélünk volna. A vasúton túl már learatták az árpát, a szalma hatalmas, szabályos téglákba van kötve, a téglák a sejtelmes hajnali ködben álcázott tankoknak tűnnek. Várom, hogy támadásra induljanak. Valóságos tankot 1968-ban láttam utoljára. Azok is orosz tankok voltak.

(folytatása következik)

SZEKERES FERENC: HARMÓNIA METAMORFÓZIS (RÉSZLET)

SZEKERES FERENC: BENTRŐL KITEKINTVE

Tanulmány

FRIED ISTVÁN

A magyar történelem – cseh szemszögből

„A brünni Masarykova Univerzita nagynevű professzora a történettudós feltáró munkásságával végiggondolta, ami időnként szembeállította népeinket, de ő azt kereste, ami összeköti a két népet. Vállalva a diktatúra korában a mellőzést, a félreállítottságot is. *Cseh–magyar történelmi kapcsolatok* a címe magyarul is megjelent alapvető történeti, irodalom- és művelődéstörténeti tanulmányokat tartalmazó kötetének.”

(Kabdebó Lóránt)¹

Aligha akad merészebb és kockázatosabb vállalkozás annál, minthogy valaki „kívülről” szemlélje és tanulmányozza, elemezze és rekonstruálja (akár egy szomszédos) nép, nemzet történetét. Hiszen nem részese annak a beavatottságnak, hagyomány-képzetnek, nyelvi elgondolásnak, amely (nem egyszer eleve) kijelöli a rálátás, a nézőpont jellegét, és amely szoros, meghitt, a revoltálás ellenére (vagy éppen azért) bensőséges, még ha időnként viharos, kapcsolatot feltételez író és olvasó, értekező és anyanyelvi befogadó között. Ugyanakkor ennek a hátrányos helyzetnek akadnak roppant előnyei is: hiszen a „kívülről” érkezőt nem köti gúzsba a beavatottak akart–nem akart egyessége, megkerülheti azokat a hol írásban rögzített, hol csupán a szóbeliségben hagyományozódott előfeltevéseket, amelyeket egyesek a „kultusz-történet”-ben vélnék megragadhatónak, mások egy tárgyalás- és szemléletmód kötelező vállalásával visznek tovább, megint mások a megszakíthatatlanság, a folyamatosság illúziójával hisznek kutathatónak. Ilyen módon előnyök és hátrányok, „nemzeti” elvárások és „idegen” nézőpontú újra-gondolások közepette kerülhet szembe egy értekező az összehasonlító irodalom- és történettudomány dilemmáival: a saját meg az idegen értelmezésekor² át kell szerveznie mindazt, ami eddig ez ügyben elhangzott. Hiszen a kutatási tárgy választása döntés ebben a kérdésben, sajátjává kell integrálnia, ami sok szempontból idegen, az „eredetileg saját” köréből pedig, ha akarna, sem tudna kilépni, és miért is akarna, hiszen hozadéka éppen az összehasonlító szempont érvényesítésével provokálhat, hozhat újat és meglepőt, körvonalazhat eddig nem sejtett vitatémát, hathat „visszafelé” a sajátnak hitt „hazai”-ra, hathat „előre” az eddig „idegen”-ként elkönyvelt, nem egyszer ellenségesnek tekintett kutatási tárgyra. Így előnyök és hátrányok között indul el az a kutató, aki (bizonyos mértékben) eltávolodik attól, amit hazai, nemzeti hagyománynak szoktak tekinteni, de nem azonosul teljes mértékben a másikkal, a kutatásra kiszemelt történelem, irodalom anyanyelvi, „hazai”, „nemzeti” ágenseinek, reprezentánsainak nem egyszer megrögződött elgondolásaival. A leginkább egyszerűnek és kézenfekvőnek a kapcsolattörténet tetszik, a komparatistikában *genetikus érintkezéseknek* nevezett

„létezés mód”-ja két irodalom, két történelem epizódjainak, mozzanatainak, irányainak, szereplőinek, részint a hatástörténet folyamatát végigkísérve, mindenekelőtt az eszmetörténet adatait felhasználva, részint a nemzetkép-kutatás módszereit érvényesítve, torzképek, sztereotípiák, „pozitívum”-ok keletkezését, historikumát, változásait nyomozva irodalmi művekben, képzőművészeti alkotásokban, daljátékokban, de közmondásokban és szólásokban is, valamint a publicisztikában. Ismétlem: annak ellenére, hogy sok törődést igénylő feltáró munkáról van szó, valójában még a negatív „hozzaállás” fölcserélése a tudományosabbra-tárgyszerűbbre sem követeli meg a kutatótól, hogy eltávolodjék a hazai tudomány „paradigmá”-itól, nem szükséges módszertanilag átlépni a határt, hiszen az önazonosság keresésekor nem kell feltétlenül kitörni a hazai tudományos-publicisztikai élet keretei közül: legfeljebb káros előítéletek szerkezetének átvilágítása, ezáltal a hazai beidegződöttségek leleplezése terén történhet, a maga területén rendkívül jelentékeny, sok hasznot hajtó előrelépés, ám a följebb említett határátlépésre nem bizonyosan kerül sor, nem két történelmi látásmód, nem két irodalomtörténeti elképzelés szembeesül egymással, hanem az egyik aspektusából a másik erőteljes bevonása (igaz, ezáltal lépés a közös gondolkodás irányába).

Még valami a határátlépésről; az első tényező, amit érdemes megemlíteni: „nyelvi” természetű. Adott esetben, amennyiben egy cseh kutató magyar irodalmi, történeti tanulmányokat tesz közzé, természetes, hogy a magyar nyelvű „szakirodalmat”, sőt, a „primer” irodalmat is tanulmányozta. Kérdés: a magyar nyelvi anyag miféle asszociációkat ébreszthet benne? Hiszen – még abban az esetben is, ha sok éven át együtt él az áttanulmányozandó anyaggal – egészen más nyelvi, irodalmi, történelmi emlékeket, ismereteket hoz magával, nem pusztán a cseh–magyar érintkezések értelmezését illetőleg, bár abban a tekintetben is, hanem más képzettársításokkal számolhatunk egy anyanyelvi és egy nem anyanyelvi olvasó esetében (például más tájélménnyel!). A második tényező: a valahová tartozás tudatosulása, amely nyilván nem független a kutatói beállítódástól, amely viszont az iskolai, felsőbb iskolai, környezeti hatásoknak van vagy lehet „kitéve”, beleértve a forrás-tanulmányozás módszerét, a tanulmányutakat (az azok alkalmából szövődött barátságokat, az együttműködés hétköznapijait és ünnepnapjait). A harmadik tényező: a tágabb körben megjelölhető, a kontextusé, ezt akár bizonytalanul közvéleménynek lehetne nevezni (tudományos közvéleménynek éppen úgy, mint a tömegkommunikációs eszközök kialakította, befolyásolta közvéleménynek stb.), egyáltalában, arról volna talán szükséges a továbbiakban töprengeni, hogy a választott diszciplínának mekkora a társadalmi és/vagy tudományos presztízse, *adott esetben* rendelkezik-e a hungarológia megfelelő, ösztönző, továbbgondolható cseh hagyományokkal, mennyire része a magyar irodalom, történelem, a művészetek ismerete annak az általános műveltségnek, amelyet a cseh társadalom elfogadni látszik. Akad-e elegendő súllyal rendelkező előzmény, amely hitelesíthet egy cseh hungarológiát (vagy majdnem előről kell mindent kezdeni? Vagy „meg kell harcolni” e diszciplína cseh befogadásáért?). Egyszóval: várható-e a cseh tudományosság, a művészetek számára valami újszerű, valami önmagánál jelentékenyebb a cseh hungarológiától – és ez természetesen fordítva is megkérdézhető; a magyar bohémisztikának van-e valami többlete „önmagához” képest, vagy megragad-e a kapcsolattörténetnél?

Nemcsak a mottó utal a cseh hungarológus, *Richard Pražák* életét és munkásságát meghatározó dilemmákra, amelyek művekben történő feloldódása egyben a (kelet-) kö-

zép-európai komparatiztika számára is felbecsülhetetlenül fontos tanulságokkal jár, és amelynek első igazi felmérésére akkor és úgy kerülhet sor, hogy megjelent a szerző által írt, összeállított *teljes* magyar történelem (a legkezdetektől 2009-ig!),³ s ez az egyszemélyes történeti áttekintés egyben egy szorgos munkában eltöltött, mind a cseh, mind a magyar tudományosság számára *alaplúnak* (!) bizonyuló könyvek, tanulmányok, könyvfejezetek, utószavak, népszerűsítő cikkek szintézise.⁴ Olyan kutató teljesítménye, aki a (kora-) középkori legendáktól kezdve a humanista érintkezéseken át a felvilágosodás és a romantika közös tudománytörténeti vállalkozásáig végezte feltáró tevékenységét, ideértve a történeti kapcsolatokon kívül az irodalmi, művelődés- és művészettörténeti kapcsolatokig, ezen keresztül a „párhuzamosságokig” a szinte teljes történeti „anyagot”, hogy aztán a századfordulós modernség (például) egy megszerkesztett Juhász Gyula-kötettel prezentálódjék, majd a magyar modernség további fázisai szintén elsősorban irodalmi/irodalomtörténeti aspektusból kerüljenek a cseh olvasók elé, részint a viszonylag kevesekhez eljutó *Amicus* (cseh–magyar) folyóirat, majd évkönyv hasábjain összegződjék e kapcsolatok hozadéka, részint egy népszerűsítő, turistáknak szóló Magyarország–könyvecske legyen előtanulmánya a szintézisre vállalkozó nagyobb munkának. Mielőtt ennek ismertetésébe kezdenék, nem árt a szerzővel alaposabban megismerkedni, fölmérni, miért éppen ő, miért ekkorra, miért „így” jelentette meg ezt a szerény című, igen terjedelmes kötetet (már a cím fordításával bajban vagyok, ugyanis adekvát magyar terminológia az Uhersko és a Mad’arsko megkülönböztetésére nem létezik, kénytelen vagyok beérni a történeti Magyarország és Magyarország megnevezéssel; s hogy a szláv jelölésektől lényegileg eltér a magyar, ebből már többen vontak le következtetést, ilyképpen a magyar szlovakista Sziklay László). A történeti Magyarország és Magyarország története adatokban. Közvetlen (terminológiai előzményül a szintén brünni történész-professzor, Jozef Macůrek magyar részről vitatott kötete említhető meg: A magyarok és a magyar állam története.⁵ Richard Pražák felfogásában egyfelől megírható és megírandó a történeti Magyarország históriája, és ez nem kizárólag a magyaroké, hanem a magyarokkal együtt élő népeké, szlovákoké, horvátoké (Horvátország története I. László és Kálmán óta sorolandó ide), szerbeké, románoké, részben a szlovéneké és ukránoké (ruszinoké) etc. Valamint az első világháborút lezáró és különféleképpen fogadott, értékelt, értelmezett békeszerződések utáni Magyarországé, amelyben a nemzetiségi kérdés más dimenzióban kísérelhető nyomon (óhatatlanul ki kell térni az utódállamokba került magyarságra, amelynek története összefonódik a többségével, ám művelődés-, irodalom- stb. története a magyar kultúra historikumának messze nem jelentéktelen fejezete). S itt ezen a ponton eleve széttartóak az álláspontok. Amennyiben Macůrek könyvével tartunk, és a magyar állam története, mondjuk Szent Istvántól 1920-ig, a könyv tárgya, akkor indokolatlan egy önálló entitásként felfogott Szlovákiáról beszélni, mint teszik ezt oly sokan, nemcsak a szlovák történészek közül, akik a maguk államát a „legkezdetekig” vezetik vissza, oly történelmet konstruálván, amely valójában a történeti Magyarország jogi, állami keretein belül sosem alkotott külön egységet, kiváltképpen nem a mai Szlovákia területének egészét. S amennyiben a történeti Magyarországról esik szó, hasonló a helyzet: ellenben a szlovák és a cseh felfogás igényli az elkülönítést. Ezúttal nem vitatémaként jegyzem meg, miszerint a mai Szlovákia sosem volt kizárólag a szlovákok területe, a honfoglalás óta egyes részeken magyarok laktak, más részekre telepítés következtében németajkú lakosság költözött, nem hagyhatók ki az ukrá-

nok sem. Igaz, a szlovák állam története (Csehszlovákián belül) csupán 1918/19-től írható meg, az önálló szlovák állam gondolata sem régi keletű, a cseh–szlovák megjelölés egykor nyelvi természetű volt; a szlovák evangélikusok bibliai cseh nyelvét és kultúráját fedte jó darabig, ennek jelentősége elkezdett csökkenni, amikor a ma használatos szlovák irodalmi nyelv létesült, a közép-szlovák nyelvjárásra építve.

Akad még jó néhány olyan epizód, amely a cseh és a magyar álláspont összeférhetlenségére utalhatna, ilyen a magyar honfoglalásé, különösen František Palacký értelmezésében, ez már a kortársak között vitatéma volt, noha Palacký történeti munkája többek között Arany János *Toldi szerelmének* forrása volt, s Palacký a Magyar Tudományos Akadémia külső tagjává lett, sűrű magyar kapcsolatait éppen Prazák tárta föl egy igen alapos, korai értekezésében. A békeszerződések és fogadtatásuk, akár a Magyar Revíziós Liga tevékenykedése nem kevésbé készíthetne „ellenséges” nézőpontok kialakulására, hiszen egy cseh történész nemigen ítélné el a fehérhegyi csatában elvesztett cseh függetlenség újrászületését, miként a dualizmus kori „cseh kérdés” értelmezése nem kevésbé térhet el, a kortársak között is vita támadt a dualizmus versus trializmus kérdésében (Kossuth Lajos emigrációs álláspontját cseh körök üdvözölték, míg az osztrák–magyar dualista felfogás erősen hozzájárult a csehek elidegenedéséhez a Monarchiától). A Beneš-dekrétumok megítélésében még mindig nem közeledtek lényegesen a cseh és a magyar történészek (olyan politikai megfontolásokra hallgatva, amelyek nem bizonyosan segítik a viták higgadt tárgyalását)...

„Adataimat” Richard Prazák műveiből kölcsönöztem, egyben jeleztem azt a „köztes” pozíciót, amelyet egy cseh hungarológus, egy magyar bohémista elfoglalt (vagy el kellene, hogy foglaljon). „Köztes” olyan értelemben, hogy egy efféle magatartás kizárja a teljes azonosulást mind a cseh, mind a magyar állásponttal, azonnal helyesbíték: nem hisz az egyetlen, „nemzeti” színezett narratíva jogosultságában, és nem megalkuvásképpen tartja szem előtt a római jogot, miszerint hallgattassék meg a másik rész, hanem azért, mert minden nemzeti narratíva fél-igazság (amennyiben igazság), amely egy másik fél-igazsággal való szembesülés során értelmezhető csupán. Nemigen volna célszerű a teleologikus, a nemzetállamra mint végcélra irányuló elképzelésnek alárendelni az alternatívák mérlegelését, még súlyosabb, ha egy történész saját erőnyekét, idegen bűnöket tesz meg vizsgálata tárgyává, a leginkább félre visz, ha csupán a gyanú hermeneutikájával számol (a másik fél lenne a gyanú címzettje).

Mielőtt bárki arra a következtetésre jutna, hogy kizárólag a „nemzeti”-nek nevezett narratíva akadályozná szemléletek jóakarató szembesítését, két megjegyzést tennék.

1. Az európai tudat ellenében munkál az a típusú nacionalizmus, nemzeti kizárólagosság (öncélúság), amely a saját meg az idegen (sajátjának tartott, idegennek bélyegzett) összeférhetlenségét, egymáshoz közelíthetlenségét a maga önazonosságá előfeltételének hiszi, akár a tudományokban meghirdetett nemzeti önelvűség, amely kizár mindenféle hatástörténeti mozzanatot önnön historikuma fölvezetéséről.

2. A XIX. században fölerősödő „nemzeti” mozgalmak nyelvi, majd politikai fázisa előbb-utóbb a darwini létharc szerint értelmezte az egymással versenyben lévő nyelvek, kultúrák, politikai mozgalmak törekvését emancipálásukra, elismertetésükre (olykor hegemónisztikus szándékuk igazolására). A mozgalom vezetőit átható veszélytudat fogalmaztatta meg a nemzetállam megteremtésének szükségességét, amelyből kizárattak az alternatív tényezők; cél lett a többnyelvűség helyett az egynyelvűség, a multikulturalitás he-

lyett az egy, domináns kultúra, a kölcsönhatások helyett a „kulturlejtő”-nek elképzeltetett folyamat. Nem állítható, hogy a területi változások igazságosabb, méltányosabb helyzetet eredményeztek volna, elsősorban a többség–kisebbség jellegében állt be fordulat, a mind inkább „tökéletesebb” központosítás sikeresebb, erőszakosabb asszimilációval járt együtt.

Mármost, ha végiggondoljuk följebb lejegyzett két pontunkat, a „másik” történetét monográfiába szervező szerzőnek állást kell foglalnia a nemzeti mozgalmak, a nemzetiségi kérdés, a többnyelvűség, a multikulturalitás kérdésében. Az a tény, hogy Richard Pražák kötetében a legújabb kor felé közeledve külön fejezetben kapunk beszámolót Magyarország nemzetiségi kérdéséről, csak helyeselhető, hiszen ez volt az a problémakör, amelynek megoldatlansága az Osztrák–Magyar Monarchia „nyugati” megítélésében szerepet játszott, megváltoztatta a békés szándékairól kevésbé ismert Oroszország törekvéseihez fűződő viszonyt, s nem utolsósorban lehetetlenné tette Magyarország népei érdekeinek kívánatos egyesítését.

Hogy Richard Pražák megkerüli e veszélyeket, és pályájához híven, annak betetőzésé-ként egy cseh nézőpontú magyar történetet tett az asztalra, következik annak a köztesség-nek tudatosulásából, amely a cseh–magyar érintkezések és általában a kelet-európai, kelet-közép-európai összehasonlító kutatások során végzett munkájának tapasztalataiból származik. Ugyanis akként fogta föl az általa bemutatott tudományos és történeti személyiségek cseh, illetőleg magyar érintkezéseinek demonstrálását, mint egy szükséges és sokak által igényelt dialógus kísérletét, amelynek minden esetben egy tágabb kontextusban elfoglalt pozíció adta meg jelentőségét. A szerző magyar története sem marad meg a szűkebb keretek között, a cseh–magyar viszony (már a középkor dinasztikus harcaiban, megbékéléseiben, házasságkötéseiben, uralkodói terveiben) sem csupán a két országra, nemzetre tartozott, hanem közép-európai vonatkozásokkal is bírt, mint ahogy a joggal kiemelt 1335-ös visegrádi királytalálkozó is fölfogható akként, mint egy virtuális Közép-Európa első tudatos artikulálása, a (mai) visegrádi hármak, illetőleg négyek hivatkozási alapja. A történeti Magyar-, Cseh- és Lengyelország a Jagello-uralkodók révén hozzájutott a korai közép-európaisodás lehetőségéhez, ám ezzel az uralkodók nem tudtak élni, a délről fenyegető török, a nyugatról fenyegető Habsburgok kedvezőtlen szituációt teremtettek, hogy azért éppen a művelődés terén honosodjék meg a humanizmus. Kiegyensúlyozottnak tekinthetjük Mátyás király uralkodói évtizedeinek bemutatása, miként a könyv szerzője nem követi számos elődjét, a husziták észak-magyarországi betörésének apologetikus, egy korai cseh-szlovák tudat feltételezésében. Egyszóval, lett légyen szó az Árpád-házi uralkodók Kárpát medencei ténykedésének rajzáról (a cseh királyokkal nem mindig ápoltak baráti kapcsolatokat, különösen nem IV. László), vagy Bethlen Gábor és a csehek viszonyáról, a tárgyszerűség jellemzi az előadást, előtérbe állítva a cseh közönség előtt kevésbé, netán alig ismert adatokat, elbeszélve a történetet, még hozzá oly módon, hogy a szakszerűség ne szenvedjen kárt. Több évtizedes pedagógiai-egyetemi előadói tapasztalat biztosítja azt a fajta „érthetőség”-et, amely messze nincs ellentétben az intellektuálisabb megközelítéssel, de amely tekintettel van a várható olvasókra, azok előismereteire, esetleges téveszméire vagy elfogultságaira. Ezzel párhuzamosan a saját kutatási eredményeit a magyar történetírás eredményeivel, szempontjaival, elgondolásainak megfontolásra ajánlásával dúsítja föl. De megőrzi tudósi szuverenitását, ama bizonyos „köztes” helyzetet, mely lehetővé teszi törekvését a cseh és a magyar kutatás hozadékának józan mérlegelésére, felhasználására, népszerűsítésére. Hangsúlyozódik, hogy cseh tudós csehek számára készítette művét, ez

azonban nem jelenti azt, hogy ne legyen tekintettel arra: az idegennek tekintett történelem méltányos befogadása egyben számos ponton a cseh történelem megbízhatóbb, sőt: hívebb ismeretét segítheti elő. Nem pusztán az érintkezési pontok (s ezek „sokan vannak”) kimerítő, sokoldalú prezentálása közelíti a cseh olvasóhoz Magyarország történetét, hanem Pražák számít a cseh történelmet igen alaposan ismerőkre, azokra, akik rádöbbennek a párhuzamosságokra. A közép-európai sorsközösség ugyan ritkán bukkan föl a kötetben, miközben a kötet egésze, a tárgyalás „szelleme” ezt látszik megcélozni, erre látszik figyelmeztetni. S minthogy Richard Pražák Brno egyetemén nem csupán a hungarológiába sorolható tárgyaknak volt előadója, hanem a (kelet-)közép-európai történelmi stúdiumoké is, kamatoztatja ebben a könyvben az e területen megszerzett tudását. Olyan úttörő vállalkozások dicsérik munkásságát, mint például a „kelet-közép-európai nyelvi néológia” (közkeletű szóval, némileg pontatlanul: a nyelvújítások) hasonlóságainak és eltéréseinek elemzése, vagy az a tudósi együttműködés, kölcsönös érdeklődés, amely a felvilágosodás „tudós köztársaság”-ának résztvevőit jellemezte, s amely a történetírásban a kölcsönös áthallásokra teheti figyelmessé az érdeklődőket. A cseh Magyarország története több feladatot vállalt: elsősorban ugyan politikátörténet, de művelődéstörténet és kapcsolattörténet is, kitekint, noha korántsem legfontosabb tényezőként, a gazdasági életre, a társadalomtörténetre, s mint volt róla szó, nemzetiségtörténetre úgyszintén.

Visszatérve arra a korszakra, amelyet a cseh történetírás a nemzeti ébredés periódusaként tárgyal, annak egyik jelentős szakasza az ún. nyelvújításoké, nyelvteremtéseké, amelyeket akár stílusújításként is aposztrofálhatnánk, összefüggésben a nemcsak a cseh és a magyar irodalomtörténetben fontos „fordítói mozgalmak”-kal. Az európai nyelvi standardhoz való felzárkózás, az anyanyelv emancipálása a tudomány és a vallás nyelvével, a latinnal, az arisztokrácia nyelvével, a némettel (amely jó darabig az európai irodalmak felé tájékozódás nyelve is volt) egyben a nemzeti mozgalom egyik fázisaként számít, amely aztán az intézményi keretek megteremtésével, majd a politizálás nemzetiesítésével folytatódott. Ez a folyamat szépen demonstrálható a cseh és a magyar történelem párhuzamaival, amelyekre Pražák korábban tanulmányokban, e könyvben a megfelelő fejezetekben figyelmeltetett.

Ennek a könyvnek szigorú és áttekinthető szerkesztése lehetővé teszi egyfelől a magyar történelem kronologikus tárgyalását, az időrendi előrehaladás szerinti tanulmányozását, másfelől viszont kiegészül a politikátörténettel összefüggő, ám bizonyos autonómiával rendelkező művelődéstörténeti fejezettel, amely ugyan kronológiailag újrakezdi a történetet, valójában ez az újrakezés a történetnek egy más aspektusból elbeszélte fejezete: így ugyanazt több nézőpontból láthatjuk. A fejezetek élén rövid áttekintés összegzi a fontosabb eseményeket. Ezek aztán – újabb fejezet – évszámokra lebontva, hol évenként, hol fél, illetve egész évtizedenként részletezik a történéseket, majd hol a kor cseh–magyar kapcsolatairól van szó, hol a kultúra (ideértve az iskolaügyet) eseményeiről. A 13. fejezet öt évszázad cseh–magyar kapcsolatait tárgyalja a szerint az időrendi beosztás szerint, miként a korábbi fejezetek periodizálták a magyar történelmet. E kapcsolattörténeti része a kötetnek Pražák alap kutatásainak summáját adja, mindazt, amit korábban könyvekben, tanulmányokban kifejtett. Szinte egyetlen olyan személyiség sem hiányzik Pražák áttekintéséből, akinek szerep jutott a kapcsolattörténetben, s az nyilván a cseh meg a szlovák történetírás hagyománya, hogy az egyes szereplőkről megtudjuk, hol született, s ha a mai Szlovákia területén (vagy akár Csehország területén) született, nagy valószínűséggel a sze-

rint a felfogás szerint szlováknak számít. Ami persze nem olyan magától értetődő, főleg nem a nyelvi nacionalizmus előtti korszakban, amikor is efféle választásra, a nemzeti hovatartozás makacs igazolására nem volt szükség. Éppen Pražák kutatásaiból tudjuk, hogy csehországi (azaz cseh területen született) művészek (zenészek, festők, színészek) minden probléma nélkül illeszkedtek be más anyanyelvű közegbe, František Xaver Girzik (Jiržík) Pest-Budán fejtette ki írói-színészi tevékenységét, István királyról írt drámáját (magyar történeti források alapján készült) Katona József fordította magyarra, Girzik nemcsak a német, hanem a magyar nyelvű színtársulatban is vállalt szerepet. Ez a kulturális átjárhatóság olvasható ki a Pražák közzétette cseh–magyar kapcsolattörténeti fejezetekből, ismétlem, főleg a nyelvi nacionalizmust megelőző periódusból, mikor a haza, a nemzet egészen más attribútumokkal rendelkezett, mint majd fog a XIX. században, amikor is a kölcsönös fordításirodalomé lesz a vezető szólam. (Nem eléggé tudatosodott, hogy Petőfi és Jókai igen népszerű volt cseh területen, már Petőfi életében jelentek meg versei cseh fordításban, de Arany János és még inkább Madách Imre se volt egy időben ismeretlen szerző, ugyanakkor a XIX. század végétől Jaroslav Vrchlický verseit sokan fordították magyarra, például Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső és Szabó Lőrinc, valamint a századforduló több, mára elfelejtett magyar költője). A kapcsolattörténet ebben a felfogásban nem csupán – fontos és kevésbé fontos – adatok egymásutánja, hanem tendenciák, egymáshoz közelítések, a kulturális kiegyenlítődésre törekvés jelződése. Richard Pražák a legkorábbi időszaktól máig (például Márai Sándor cseh népszerűségéig) kíséri végig a történelemnek ezt a változatát, s előadásából alig-alig tetszik ki, hogy kutatóként, fordítóként, utószavak írójaként és nem utolsósorban a Cseh Köztársaság első nagykövetekeként mennyi mindent tett írásban és szóban, tanárként, közvetítőként és diplomataként azért, hogy e kapcsolatok tartósak maradjanak. Valójában ez a kötet mintegy összegzi e fáradozásokat, ilyen módon ösztönzi a kutatást, a diplomáciát, a fordítókat a folytatásra.

Természetszerűleg maradtak és még jó darabig maradnak „nyitott” kérdések. Míg az 1918 előtti korszakok nemzetiségi kérdését a megfelelő terjedelemben tárgyalja Pražák könyve, felhasználva a magyar szakirodalmat is, talán még magyar részről is több teret igényelne azok küzdelmének rajza, akik az igazságtalan és méltánytalan kormányzati nemzetiségpolitika ellen küzdöttek. (Ady Endre!) Jóllehet Mocsáry Lajos két ízben is felbukkan a könyvben, szlovák és szerb kapcsolatai talán behatóbb tárgyalást igényeltek volna. Ugyanakkor (természetesen e könyv kereteit meghaladta volna) érdemes lenne összevetni a magyarországi nemzetiségpolitika elveit, irányait, hétköznapijait Európa más államainak hasonló jelenségeivel, s itt nem elsősorban a cári Oroszországra, kíméletlen oroszosítási akcióira gondolok, hanem arra, milyen sors jutott a művelt Franciaországban vagy Angliában a „nemzetiség”-eknek, különös tekintettel a XIX. században már fellángoló ír kérdésre. Ezzel szemben az „utódállamok”-ba került magyarság beillesztése a magyar történelembe szintén töprengést igényel. Mert szavakban, olykor paragrafusokban az egyéni nyelvhasználat, a parlamenti képviselő esetleg biztosítva volt, a gyakorlatban a magukat demokratikusnak hirdető utódállamokban (noha a királyi Jugoszlávia, korábban SHS Királyság ezt a legkevésbé mondhatta el magáról) a kollektív jogok törvénybe foglalása nem történt meg, s az utóbbi esztendőik fejleményei nemcsak sugallják, hanem tanúsítják, hogy mindenféle területi, kulturális autonómia fölvetése meglehetősen ideges reakciókat vált ki a többségi elitből és nemzeti intézményekből, a szeparatizmus

vádját fordítva a kisebbségi igények ellenében. Nem állítom, hogy a két világháború közötti revíziós tevékenység nem egy pontján nem volt erősen támadható, azt sem, hogy a „mindent vissza” követelése tekintettel lett volna a demográfiai viszonyokra (ezek azóta jócskán megváltoztak, és ez nem írható a „természetes” asszimiláció rovására, a többségi erőszak szerepét azért nem ártana felülvizsgálni!). Ugyanakkor az Osztrák–Magyar Monarchia felosztásával nem valósult meg Közép-Európa békéje, nem valósult meg a sokat hangoztatott „önrendelkezési jog”, a határok kijelölése a legtöbb helyen aligha volna védhető, s a létrejött államok szintén többnemzetiségűek, többnyelvűek voltak, s az ebből fakasztható előnyöket éppen olyan kevéssé használták ki, mint a dualizmus évtizedeiben az Osztrák–Magyar Monarchia hivatalossága. 1945-ben és azt követő néhány esztendőben a „kollektív bűnösség” elvének hangoztatásával, a méltányosság helyett büntető akciókkal új sebek keletkeztek ott, ahol a kölcsönösen okozott sebeket be kellett volna gyógyítani. Pražák dicséretére legyen mondva, hogy könyvében helyet kap Esterházy János, megemlítve, hogy az ún. önálló szlovák állam parlamentjében egyetlenként nem szavazta meg a „zsidó-törvény”-eket. Más kérdés, hogy a Szlovákiában megszerveződő magyar kulturális élet, diákszövetségek, igaz, röviden, egy felsorolásban említődnek, és talán több említést érdemelt volna a szlovákiai magyar irodalom reprezentánsainak (például Tőzsér Árpádnak) fordítói-ismertetői munkássága, gondoljunk arra, mit tett V. Holan magyar népszerűsítésének érdekében. Azt azonban el kell mondani, hogy csupán kevés tanulmánnyal rendelkezünk, amely a maga jelentőségének megfelelően fölmélné, milyen irányban tört előre a kölcsönös fordításirodalom. Pražák inkább imponáló seregszemplében közli a legfontosabb adatokat, közöttük azt, hogy Anna Valentová cseh állami díjat kapott Nádas Péter Emlékiratok könyve c. művének átültetéséért. Nyilván túlzás lenne számon kérni, hogy a szlovákiai magyarság története miért nem a korábbi nemzetiségtörténeti fejezetek terjedelmében került a könyvbe. Már csak azért sem indokolható ez a maximalista igény, mivel a nemzetiségtörténeti részek *valamennyi* magyarországi nemzetiség közös és saját helyzetét mutatják be, viszont a megalakult Csehszlovákiában ugyan cseh dominancia volt, legfeljebb a német nyelvűekkel szemben folytatott politika mutathat közös vonásokat a szlovákiai magyarokéval (bár a szudétánémetek, a prágai németek és a szepességi németek problémái különböztek egymástól), a magyar kisebbség a szlovák hatóságokkal került szembe, amikor szembekerült, igaz, a prágai parlamentbe is küldhetett képviselőket. Az a tény azonban, hogy megteremtődtek (korántsem nehézségek nélkül) a szuverén magyar intézmények megszervezésének és működtetésének lehetőségei, figyelembe veendő tényező. Az nyilván csupán egy részletező tárgyalás során lett volna kifejthető, milyen irányzatok érvényesültek a polgárinak mondott Csehszlovákiában a magyar kisebbségen belül. Nem elhanyagolható azok munkája, akiket aktivistának neveztek, és lényegében a jogvédelem erőteljes folytatása helyett inkább az együttműködést választották, akadt közöttük olyan, aki állami dotáció ellenében. Hogy Masaryk elnök valóban olyan népszerű lett volna a szlovákiai magyarság körében, erről a magam részéről nem vagyok meggyőződve egészen. Igaz, tett gesztusokat, a leglátványosabb az volt, amikor a megkapott állami ajándékból kulturális célokra számottevő összeget juttatott el a szlovákiai magyarságnak. De hogy a népszerűségét bizonyítaná, miszerint Masaryk művei több kötetes magyar fordításban jelentek meg, ez talán kissé merész feltételezés, inkább az állameszme propagálása, az államelnök legendájának építése volt-lehetett azok célja, akik ebben a fordításban-

kiadásban közreműködtek. Az azonban fontos információ, hogy Csehország és Szlovákia szétválása után a Csehországban élő magyarok egyesületeket alapíthattak, kulturális rendezvényeket szervezettek, lapokat adhattak ki. Hadd említsem meg, hogy a brnói magyar egyesület és lap számottevő támogatást kapott Richard Pražáktól, aki egyetemi oktatóként jó kapcsolatokat ápolt a brnói magyar egyetemisták körével is. Fontos információ a prágai Károly Egyetem Bölcsészettudományi Karának munkálkodása a magyar nyelv, irodalom és kultúra oktatása terén, ennek kiegészítéseképpen az ELTE Bölcsészettudományi Karának Cseh Nyelv és Irodalom Tanszékén végzett munka, hozzávéve a nem e két intézményben dolgozó bohémisták, illetőleg hungarológusok igyekezetét a kapcsolatok folyamatos ápolásában. Elsősorban a szakirodalmi jegyzékből derül ki, milyen sokat vállalt Richard Pražák, Eötvös Józsefről írt szakdolgozata óta (1954), milyen állhatatosan dolgozik hivatásul választott diszciplinája föllendítése érdekében.

Richard Pražáknak ez a kötete egyben egy szívós, kitartó életmű-építkezésről árulkodik. Akár szimbolikusnak minősíthetjük azt a tényt, hogy aspiránsi éve alatt kandidátusi értekezése egy korábban csupán töredékesen kidolgozott témát választva a magyar református értelmiség cseh földön végzett munkáját foglalta monográfiába, a 18. század végének, a 19. század elejének idevonatkoztatható eseménytörténetébe ágyazva. A kötet aztán 1962-ben jelent meg az alábbi címmel: *A magyar református értelmiség a cseh ébredés periódusában*. II. József türelmi rendeletének jótékony hatására indult meg mozgalom az eddig tiltott vallási tevékenység újraélesztésére, a fehérhegyi csatát követő rekatolizáció, az ellenreformáció által visszaszorított cseh huszita, protestáns, csehtestvér hagyományok immár nyílt vállalására. Ennek érdekében hívták meg a magyar református lelkészeket, kiknek munkálkodása biztosította azokat a kereteket, amelyekben belül egy szabadabb anyanyelvi hitélet megteremtette az alapját a hitélettel összefüggő kulturális életnek. Ennek a kötetnek főbb tézisei aztán Brnóban egy egyetemi kiadványban láttak napvilágot, itt a magyar református értelmiségnek a felvilágosodás körébe vágó munkája hangsúlyozódott, illetőleg 1964-ben magyarul, a *Századok* című történeti folyóiratban. Richard Pražák habilitációs értekezése (mintegy 658 gépiratos lap) 1965-ös keltezésű, e habilitációs vitáról Sziklay László a *Helikon* című folyóiratban számolt be (1965). Az értekezés címe: *A cseh–magyar kulturális kapcsolatokhoz a nemzeti ébredés kezdetén (van, aki nemzeti megújulásnak fordítja)*. Ebben a formában ez nem jelent meg, 1967-ben részletek kerültek egy német nyelvű monográfiába: Josef Dobrovský, mint hungarológus és finn-ugrista.⁶ Ez a német nyelvű kötet nemzetközi hírnévvel járt, ezek után ez lett talán a legtöbbet hivatkozott Pražák-mű. A szerző legközelebbi önálló kötete (nem számítva a szerkesztést, a sajtó alá rendezést) *Cseh–magyar párhuzamok* címmel Budapesten 1991-ben (!) látott napvilágot. Hogy a huszonnégy esztendő alatt mi történt, azaz a két könyv-megjelenés között eltelt idő krónikáját miképpen lehetne elbeszélni, arra némi támpontot a jelen könyv is kínálhatna, az 1967 és 1991 közötti cseh–magyar történetet elbeszélve, de Pražák bibliográfiájának tanulmányozása is. Mert egyfelől az szembetűnő, hogy hazai és nemzetközi (nemcsak magyar) konferenciákon, szlavisztikai kongresszusokon, hazai és nemzetközi kiadványokban mennyire aktívan vesz részt, másfelől ez a cseh egyetemi és állami hatóságokat a legkevésbé sem érdekli, nemcsak a kerek évfordulókon szokásos ünnepi megemlékezések, ünnepi kiadványok késnek 1991 utánra, hanem az előrelépés is, a habilitáció sem készíti a hatóságokat, hogy egyetemi tanárrá nevezzék ki az egyébként minden feltételnek megfe-

lelő Richard Pražákot, marad docens, és nem lehetséges számára az úgynevezett nagydoktori értekezés megvédése sem. Ismeretes, hogy az 1968-ot követő időszakot „normalizáció” jelöléssel látták el a hivatalosságok, s e „normális” állapothoz tartozott a szuverénül gondolkodó, a maga tisztességes útját járó értelmiségi mellőzése, kiváltképpen az olyanoké, mint Richard Pražák, akinek apósa a cseh (neo)katolikus irodalmi irányzat írója volt. František Křelina, aki hitéért és meggyőződéséért a börtönt is megjárta. A kötelezőnek megkövetelt dogmatikus eljárásokhoz Pražáknak sosem volt köze, s ha nem sorolható is be a strukturalisták vagy más „modern” iskolák hívei közé, munkáival a rendkívüli jelentőségű feltárásokon kívül a történeti folyamatok és egy regionális történetírás messze nem korszerűtlen szempontjait vallotta a magáénak. Végül 1990-ben lett egyetemi tanár, 1988-ban kiadott gyűjteményét, *A magyar korona legendái és krónikái* címűt védte meg 1991-ben, ezzel lett DrSc, azaz a tudományok doktora. Portréjához tartozik, hogy nagyköveti munkáját is úgy osztotta be, hogy jusson ideje a konferencia-szervezésre, a tudományos érdeklődés kielégítésére, tanulmánykötetek sajtó alá rendezésére. Nagykövetként mindazok pályáját egyengette, akik a cseh–magyar kapcsolatok kutatásán fáradoztak, amellet, hogy a cseh–magyar jóviszony fejlesztését szorgalmazták. Magyarország történetével kapcsolatos szintetizáló tevékenysége előbb egyetemi jegyzetek fejezeteiben kapott formát, egy 1993-as, többszerzős kötetet szerkesztett és jegyzett társszerzőként, a Libri prágai kiadó számára meg egy rövid Magyarország-történetet adott ki, ez az a bizonyos, említett, turistákat is eligazító könyv, amelyben művelődéstörténeti adatok is helyet kaptak. A kiadás éve: 2005. Kontler László Magyarország története (2001, 2. kiadás 2002, harmadik 2008. Prága) számára hetven oldalon foglalta össze a cseh–magyar kapcsolatok historikumát, az újabb kiadások számára némileg átdolgozva, felújítva).

A fentiek talán meggyőző érvek amellet, hogy hosszú előkészület után született meg a szintetikus mű, amely egyfelől a saját kutatások summájával szolgál, elsősorban a XVIII–XIX. század magyar és kelet-közép-európai történetének prezentálásakor, másfelől a cseh, a magyar és más, szláv és német, ritkábban francia és angol szakirodalmat dolgozza be. A latin, a magyar és a német nyelvű primer, nem egyszer kiadatlan források beépítése szintén korábbi fejlemény Pražák tudományos pályáján, viszonylag kevés olyan tudós akad régióinkban, aki egyszerre tár föl többnyelvű levél- és kéziratári forrásokat, és készít szintéziseket. Itt jegyzem meg, hogy amikor a cseh művészek magyarországi nyomait kereste, Richard Pražák heteket töltött az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tárában, kortársi szövegek könyveket tanulmányozva, végignézve a színlapgyűjteményt, de megtette ezt vidéki levéltárakban is. És nemcsak a történések kevésbé neves, esetleg epizódszereplőire terjedt ki figyelme, Széchényi Ferenc cseh(országi) kapcsolatainak ő volt a legjobb ismerője, Berchtold Zsigmondot ő fedezte föl a cseh–magyar érintkezések kutatói számára. Egyébként Pražák írásai a csehn és a magyaron kívül németül, angolul, franciául, szerbül és finnül is megjelentek, maga egy rövid ideig a cseh–finn kapcsolatokat is kutat-ta. Szakirodalmi ismereteit recenziós tevékenysége mélyítette el. 1954-ben jelent meg Prágában első ismertetése *A cseh és a szlovák költészet magyar antológiája* címmel. 1957-ben már áttekintette egy brnói egyetemi kiadványnak a magyar történettudomány „fejlődését” 1948 és 1956 között. A következő esztendőinkben rendszeresen szemlélte mind a magyar tudományos, mind a magyar szépirodalmi műveket. Utószót vagy előszót írt az alábbi magyar szerzők csehül kiadott gyűjteményes köteteihez: Arany János (1957), Mik-

száth Kálmán (A két koldusdiák, 1961), Szabó Magda (Katalin utca, 1974), Jókai Mór (A janicsárok végnapjai, 1975), Lengyel József (Prenn Ferenc hányatott élete, 1976), Tersánszky Józsi Jenő (Visszontlátásra, drága, 1978), Déry Tibor (Képzelt riport egy amerikai popfesztiválról, 1982), Vörösmarty Mihály (1986), Bródy Sándor (A sas Pesten, 1989), nyersfordításokat készített az alábbi verseskötetek fordítói számára: Vörösmarty Mihály (1986), Juhász Gyula (1987), Batsányi János (1993). Hozzájárult Kazinczy Ferenc cseh vonatkozású Fogságom naplójának kiadásához (2000), ide Kazinczy Ferenc és Brno címmel értekezést mellékel. Ritka az a külföldi kutató, aki ismeretlen Vörösmarty-levélre bukkanhat. Pražák 1957-ben a Palacký-hagyatékából bányászta elő Vörösmarty Mihály levelét, s tette közzé a Filológiai Közlönyben. 1971-ben Rákos Péter szerkesztésében jelent meg A magyar írók szótára, amelybe Richard Pražák száznál több rövidebb-hosszabb szócikket írt, Amadé Lászlótól Zrínyi Miklósig, de nemcsak írók-költők portréját adva, hanem folyóiratokét (mint amilyen a Tudományos Gyűjtemény), almanachét (Aurora), intézményét (Nemzeti Színház). Pražák életművének zenei vonatkozásai is vannak, a zenei kapcsolatok szintén jellemzőek a cseh–magyar érintkezésekre.

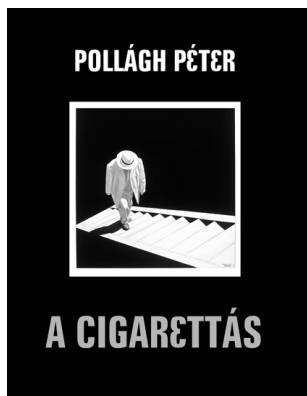
Visszatérve a magyar történelem szintézisére: a vázlatosan felsorolt címeknek önmagukban is megvan a jelentőségük, hozadékuk jórészt beépült vagy beépülőben van a kutatásba. Ennek egyik jele, hogy a bemutatott magyar történelemről szóló könyv tartalmazza, magasabb szinten összegzi a kutatási eredményeket. Olyan egyszemélyes mű ez a könyv, amely érzékelteti szerzője elkötelezettségét a hungarológia, a cseh–magyar kutatások mellett. A kötetet idézet zárja Németh László Az én cseh utam című tanulmányából. S azt sugallja, hogy a két nép tulajdonságai kiegészítik egymást, a kétféle történelem fele egymásnak, a kétféle történetfelfogás találkozásának/találkoztatásának megvannak az esélyei.

JEGYZETEK

- ¹ Kabdebó Lóránt: Richard Pražák történészprofesszorra emlékezem. 2010. szeptember 28. A szerző blogján közölte a nekrológot, kinyomtatva elküldte nekem. Rövidítve megjelent: Elhunyt Richard Pražák történészprofesszor, a Miskolci Egyetem tiszteletbeli doktora. Mert, A Miskolci Egyetem közéleti és kulturális lapja 2010. szept. 29. 13.
- ² Corbineau-Hoffmann, Angelika: Einführung in die Komparatistik. Berlin 2004. 2 195–211. Hoffmann, Michael: Interkulturelle Literaturwissenschaft. Eine Einführung. Paderborn 2006. 14–26.
- ³ Pražák, Richard: Dějiny Uher a Maďaraska v datech. Praha 2010.
- ⁴ Vö. Životopis a přehled pracovních výsledku, úplná bibliografie, Univ. Prof. PhDr. Richard Pražák, DrSc. Dr.h.c. Brno 2000. A kiegészítést 2009-ig Pražák professzor gépiratban elküldte nekem. A bibliográfiából látható, hogy korábban milyen fórumokon méltattam munkásságát.
- ⁵ Macůrek, Josef: Dějiny maďarů a uherského státu. Praha 1934. Ideírom a brno-i egyetem egykori professzorának, Richard Pražák mesterének műveit, melyek előkészítették és megalapozták Pražák tevékenységét: České a uherské dějepisectví v počátcích českého a národního obrození. K otázce prvých zájmů J. Dobrovského o Uhry a Maďary. In Josef Dobrovský 1753–1953. Sborník studii k dvoustému výročí narození. Praha 1953. 473–494., Bohemika v budapeštkých archivech a jejich význam pro české dějiny. Praha 1950. (Klny.) Zvláštní otisk z vestníku České akademie věd a umění. Praha 1950.
- ⁶ Nem érdektelen megjegyezni, hogy Pražákkal egy időben Danczi V. József Dobrovský és a magyar nyelv szláv jövevényszavai problémáival foglalkozott. A magyar nyelv jövevényszavai Josef Dobrovský feldolgozásában. Magyar Nyelv 1969. 113–122.

Túlnónek magukon

POLLÁGH PÉTER: A CIGARETTÁS

**PRAE.HU – Palimpszeszt
Budapest, 2010
55 oldal, 1979 Ft**

Mintha valós tartalmánál többet kívánna közölni Pollágh Péter sorrendben negyedik, *A cigaretta*s című verskötete. A címdalozon az „E” és „É” betűk a használt betűtípushoz képest túlonúl gömbölyűek, és betű helyett inkább a hármas szám tükröképére hasonlítanak. Van is a könyvnek három ajánlása, egy fülszöveggként, kettő a hátsó borítón. A borító bal fülén átrobog egy 79-es villamos, legalábbis ott találjuk a fényképét, akárcsak a hátsó borítón. Ennek behajtásán olvashatjuk, hogy a könyv ára 1979 forint, és azt is, hogy a szerző 1979-ben született. Kész számmisztika, különösen, ha hozzávesszük a verseket, amelyekben a 79-es szám egyaránt jelöl utat, évszámot, kulcsot, villamost, illetve önmagát, mint mindezekkel azonos, de mégis önálló képződményt.

A mindössze ötvenegy, aránylag rövid verset tartalmazó kötet esetében túlzásnak tűnik a három, apró betűkkel szedett ajánlás. Nem is foglalkoztam velük, mielőtt a verseket el nem olvastam. Utána is úgy tartom, hogy a könyv meglelt volna nélkülük. Viszont a könyv olvasatának, Pollágh Péter költészete olvasatának megteremtése tekintetében nem baj, hogy kéznél vannak, ugyanis az olvasóként változó, egymástól akár jelentősen széttartó megközelítési lehetőségek közül többet is felvetnek. Végtére is nagyon átgondoltan építette fel a szerző ezt a kötetét, nem csak az eddig említett külső, kíséző megszerkesztettség tekintetében, hanem a versek motívumrendszere, költőelődöket megidéző beszédmódja és szonettkoszorút idéző ismétléses szerkezete mutatja, hogy a költő nem külön versekben, hanem egy önmagát fölépítő egészben gondolkodott, el-beszélést tervezett, nem pedig a lírai én megszólalásait helyezgette egymás mellé. Már a kötet címe, *A cigaretta*s is inkább elbeszélő mű élére kívánczik, minthogy lírai alkotást véljünk általa jelöltnék.

Pollágh Péter költészetének egyik alapkérdése éppen ez: mi mit jelöl? Mert például a könyv címdalára került festmény, Fehér László *Lépcsőn II.*, című alkotása szoros kapcsolatban áll a versekkel, a fehér lépcsőkön felfelé tartó, fehér felöltös férfi többféle szimbolikával is felruházható, ám ahogy haladunk a versolvasással, és közben vissza-visszalapozunk a festményhez, egyre inkább úgy tűnik, ez az arcát a kalap karimája alá rejtő alak esetében kevésbé fontos a ráaggatható jelképiség, fontosabb az arctalansága, ami ellenáll bármilyen személyességgel felruházhatóságnak. Ezáltal mintegy opponense lesz a versben beszélőnek, akinek kilétét a 79-es szám fontossági értéke nyomán komoly esély-

lyel azonosíthatjuk a versek szerzőjével. A költőnek, a versben beszélőnek minden verssor megalkotása során újra meg újra szembesülnie kell azzal a ténnyel, hogy „minden szó foglalt már”, s hogy a versének valahol a szavak szintje fölött kell megképződnie, hogy ne csupán egyértelmű jelentéssel megterhelt hangsorok kerüljenek egymás alá, hanem olyan érzelmi–értelmi–képi képződményt hozzon létre, ami nem tárgyként, hanem műalkotás-ként funkcionál, megköveteli az egyéni olvasatot.

A versek narratív sort alkotnak, e sor ritmusát a motívumok, az átértelmezések, a megértési-megértetési kísérletek újra és újra felbukkanó állomásai adják meg. Pollágh versei elsősorban a nyelv, a „rózsaszín ékszer” köré szerveződnek. A nyelvet legtöbbször ékszernek nevezi, de ez az ékszer a versben lehet testrészt, ételt (marhanyelv), hangképző szerv, ízlelő szerv, erotikus vágytárgy, szexuális célpont, a verbális és az írott kommunikáció eszköze, verstest. Verstárgy, amit minden költő felfedezett magának és eszközként használt. Pollágh nem eszköz jellege miatt koncentrálna a nyelvre, hanem inkább anyagként kezeli. Nem a mindenkori avantgárd vehemenciájával, a nyelvben eleve adott verbo-vokovizuális tartalmak hangsúlyozásával, szavak/szók össze- és szétszerelésével, hanem cerebrális megközelítés révén, egyedi etimológiai helyzetbe állítván a szokványos értelmezés során a vers által is megkoptatott lexikát. A hagyományos értelmezésen, a konvencionális jelentéstartalmon túlra vezető, elbizonytalanító, és bizonytalanságban tartó poétika a cerebrális vizualitásra is kiterjeszti igényét, vibráló, látomásos, álomszerű, narratív sorra felfűzött jelenetek, jelenések képeit sugallja. A versek nyomán összeálló, de mégis minduntalan mozgásban lévő, szétcsúszó, káprázatként áttűnő, félig folyton homályban maradó, emlékezetből megidézett történet, illetve történetként is felfogható sorozat szereplői egyazon személy alakváltozatai, miként az álmokban felbukkanó alakok is csupán az álmodó kivetülései.

Végigolvassván a kötet ötvenegy versét, kiderül, hogy ezt az egyen belül megképződő kettősséget már a legelső versben megfogalmazta, előre jelezte, szavakkal betárolt szögpisztolyával leszögezte a költő. „Az arca szürkület, / nem látok ki belőle” – mondja a versben beszélő, egyértelműen rámutatván az „ő” és az „én” azonosságára. Ezt követően némi bizonytalansággal árnyalja a kétségtelent: „Csak őt nézem. / Közöm van hozzá.”, majd lát szólag kategorikusan lezárja az egyen belül megképződő kettősség dilemmáját: „Mindegygyé tette a többit, / nem mássá.” (*A legjobb szó*) A verssor írásképe azt sugallja, hogy a „mindegygyé” szót „jelentékteleenné”, „érdekteleenné”, említésre se méltóvá” jelentésben használja a költő. A „többi” és a „mássá” szavak vonzaskörében viszont szinte kényszerűen szétválasztja tudatunk a „mindegygyé”-t „mind”-re és „eggyé”-re, ami elbizonytalanítja és bonyolítja az elsődleges értelmezést, megértést. Később, a kötet derekán mintha a tisztázatlanság újabb jelével találkozoznánk: „egy / a kettőben, kettő az egyben, / nem, nem vágom, bomolni jó, / számolni szomorúság.” (*Tőlem fordulhat. Bomolni jó*) Végül a kötetet záró vers visszacsendíti az elsőben megfogalmazott kettősséget, s lezárja a narratív keretet is, miközben a lírait pedig megnyitja.

A verskötet rezüméje – már ha lehetne ilyen összefoglalója – szerint a költő tanulja a világot. Tanulja az érzelmeket, az elfogadást, az elutasítást, a közeledést, a távolodást, a ráhangolódást. A kötet mintegy regényként szól az életről.

A versbéli alakmások két legmarkánsabb figurájára, a ködlovasra és a fehér lépcsősoron fölfelé tartó, fehér felöltös alakra egyaránt jellemző, hogy még arcukat se mutatják,

csak vannak, mint valami elképesztő szimbólumok, és erre a jelképiségre a versekben felbukkanó, a kereszténység jelképrendszerét képbe hívó motívumok rá is játszanak. Ők ketten lennének a címben nevezett Cigaretás? Vagy éppen a Cigaretás látomásai lennének? A választ mindenki a saját olvasata nyomán fogalmazhatja meg.

Pollágh ugyanis nem megszabadítja a szavakat konvencionális jelentésüktől, hanem esélyt ad számukra, hogy újabb jelentésekkel töltsenek föl, és ettől versének szavai elnehezülnek, a jelképiség mellett valamiféle mitikus, tehát teremtő esély, lehetőség hordozóivá lesznek. Túl nőnek magukon.

Fekete J. József

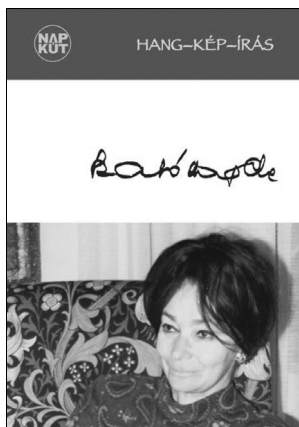
KISS FERENC: MR. A.

KISS FERENC: FUKUDA TYPO

„...a múlt nem múlt el”

SZABÓ MAGDA-ALBUM

**Napkút Kiadó–PIM
Budapest, 2010
134 oldal, 2980 Ft**

Szabó Magda könyvei számomra a letehetetlen olvasmány kategóriájába tartoznak. Az első, ami e zseniális írótól a kezembe került, a *Tündér Lala* volt. Úgy emlékszem, első általános iskolás tanévem végén kaptam jutalmul jó tanulmányi munkámért, példás magatartásomért és szorgalmamért. Vagy az nem is a *Tündér Lala* volt? Lám, milyen megbízhatatlan is az emlékezet. A könyvespolcon Upton Sinclair *Manó-mobilja* található. Valószínűleg összekevertem a két mesét, hiszen akkoriban, 1981-ben készült a Szabó Magda-regényből tévéfilm. Aterpatert Gelley Kornél játszotta, talán az ő karaktere maradt meg leginkább az emlékezetemben, a kopasz fejre és a jellegzetes mély hangra határozottan emlékszem. Pár évvel később olvastam az *Abigélt*. Ma is beleborzongok, ha felidézem Gina és az osztálytársai kibékülését vagy azt a jelenetet, amikor a Horn Mici házában apácaruhában rejtőző kislány rájön, valójában ki is Abigél. (És borzongató a felismerés akkor is, amikor Szabó Magda Janikovszky Éva halálakor – „odaátra” írt le-

veléne ez a részletét olvasom: „Most elengedlek, Abigél Horn Micije, elég a kínból [...]. És vidd magaddal azt az ígét, amivel anyámat temettem, s ha engem, az osztályidegen üldözöttet a pártirodában rejtegetté, talán vállalható, hogy annak az apostolnak az üzenetével engedlek el, aki engem is elbékítettett, mikor egy ismételt életet úgy minősített: »a nemes harcot megharcolta, futását elvégezte, a hitét megtartotta.« Aludj, Mici, köszönöm, hogy barátod lehettem. Nagyon szerettelek.”)

Hosszú évekig aztán nem volt a kezemben Szabó Magda-kötet. Amikor 2002-ben megírta *Für Elise* című önéletrajzi regényét, majd amikor 2003-ban *Az ajtóért* megkapta a Femina-díjat, akkor figyeltem föl rá ismét. Sorra kerültek elő korábbi könyvei: *Az őz*, *Freskó*, *Disznótor*, *A Danaida*, *Pilátus*, *Katalin utca*, *A szemlélők*, *Régimódi történet*. És az *Ókút*. Igen, az *Ókút!* Amelyben azok a csodálatosan fájdalmas mondatok olvashatók, amiket Jablonczay Lenke tett föl leányának, s amiket talán minden szülő, minden anya megfogalmaz és végiggondol egyszer, ha csak magában is: „Gyakran megkérdezte tőlem, olyankor is, mikor még semmi fogalmam nem volt anyanyelvem elvont főnevei világáról, magához szorítva, nem haragszom-e rá amiatt, hogy élek. Mít tudtam én akkor, hogy valami ilyenkor mégiscsak áthatolhatott bátorsága páncélján, hogy hirtelen kétség fogta el, szabad volt-e a számára legdrágábbat, engem, életre hívnia, s ezzel rám zúdítani mindazt, amit a jövő, egy véges emberélet számomra kínban, megalázásban, sikertelenségben, ve-

szedelemben tartogathat.” A válasz a hitetlenek, a hívők és a hívő hitetlenek esetében is ugyanaz kell, hogy legyen, mint amit Szabó Magda adott, ugyanaz, amíg világ a világ, mert csak úgy van értelme annak, hogy emberek vagyunk: „Minden alkalommal megnyugtattam, nagyon boldog vagyok, hogy élhetek”. (*Ókút*, Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1970. 21.)

A Napkút Kiadó *Hang–Kép–Írás* sorozata Mészöly Miklós, Orbán Ottó és Bella István után Szabó Magda-albumot adott ki. E vállalkozás azért különleges és azért különösen tiszteletreméltó, mert a leírt szavak kéziratban olvashatók, s emellett a képek és a hang révén sokkal szorosabb kapcsolatba kerülhetünk az egyes íróval, költővel. Nem elég, ha elolvassuk mondjuk Bella István *Aki ivott az ég vizéből* című versét, fontos, hogy gépiratban is lássuk – a lap margóján – a javításokkal. És fontos, hogy ott legyen a szemünk előtt az a gépelt levél, amit édesanyjának és nagyanyjának írt: „Sokat tanulok, sokat dolgozom, egyre erősebb hittel és szenvedéllyel, mert hivatott vagyok arra, hogy mindenki helyett beszéljek, mindenkiért, értetek is.” Vagy az Orbán Ottó-kötetben található összevissza firkált, korrigált *A régi idők hölgyei*-kézirat. Mennyire másként is dolgozott a két költő. És mennyire más a kézírásuk, amiből megint csak sok minden kiolvasható.

Hasonló dokumentumokkal találkozunk a Szabó Magda-albumban is, melyet Vincze Ferenc szerkesztett. Az előszót a *Régimódi történet* filmváltozatának rendezője, Bereményi Géza írta: „Szabó Magda, a magyar író, ritka madár. (...) Értékelt, amit kapott, nem ítélkezett. (...) Mondjuk ki a szót, női író volt. Az elfogadás mestere. Irodalmunkban egyedülálló. Nem panaszkodik, nem fölényeskedik, nem is dühöng. Az élet és a túlélés, minden megoldás érdekli. (...) Mostanában, amikor nemhogy senki sem törődik velünk, de mi sem saját magunkkal, érdemes olvasni Szabó Magdát.” Bereményi sorait annyival egészíteném ki, hogy *mindenkor* érdemes olvasni Szabó Magdát. És nemcsak azért, mert magával ragad a stílusa, hanem mert olyan problémákat boncolgat regényeiben, amelyek valamennyiünk életében elő-előtörnek, és a megoldás nem is olyan egyszerű. Miért ne használhatnánk valamiféle „vezérlő kalauzként” Szabó Magda írásait?

De hogy mi a titka valójában ennek a rendkívüli szellemnek és alkotónak? A kötetből talán kiderül, legalábbis közelebb jutunk a feltételezhetően helyes válaszhoz. Szabó Magda számára nagyon fontos a család, pontosabban az apa és az anya. Más miatt, természetesen, de így, együtt tették meg mindazt, ami a lányuknak a legjobb. Egy Koczás Sándor készítette interjúban az író azt vallotta, hogy: „...mögöttem két ember áll. Két ember munkája, élete, vágya, reménye, két ember meghiúsult karrierje, két ember meg nem valósult terve, elgondolásai beépültek az én életembe. Az, hogy megkaphattam azt a műveltséget, aminek a birtokában élek – az a szüleim csodája.” Szabó Elek és Jablonczay Lenke, valamint az ősök olyan örökséget hagyományoztak Magdolnára, amely bármilyen pénzben mérhető gazdagságnál több: a szellem és a lélek harmóniája jelenik meg minden sorában, amit leírt, s ezáltal a világmindenség összes titkára képes rávilágítani, közelebb hozni azokat hozzánk, egyszerű vagy bonyolultabb lelkű olvasókhöz. Határtalan mesélő képességet örökölt szüleitől, akik voltaképp maguk is írók voltak, bár nem tudtak róla, és a leánygyermek mindezt a tehetséget sokszorosán napvilágra hozta és közkinccsé tette.

Jókai Anna igen találóan fogalmazott születésnapjában: „Szabó Magda, amikor ír, azt teszi az emberi világgal, amit csak akar. Mindent megkapott a varázslathoz: lenyűgöző nyelvi erőt, élménybőséget és a szükséges – bár fegyelmezetten titkolt – szenve-

dést. Van író, aki kihallja a múltból a szellemi üzenetet, van, aki sámánként elődobol valamiféle jövőt. Szabó Magda viszont *ajándékot ad* a történetnek; ön-tehetsége sziporkázó következtetéseit. A jelenben érlelt Én mintegy visszahat a múltra...” (Jókai Anna: Szabó Magda, a varázsló. In: A mérleg nyelve I. Bp., 2002.)

A kötethez tartozó CD is igen izgalmas hanganyagot tartalmaz (Gáspár György szerkesztette, és a Petőfi Irodalmi Múzeum Médiatárában készült). Részlet hallható például a Tóbiás Áronnal 1970. november 6-án folytatott beszélgetésből és az 1977. február 24-i, Kossuth klubbeli szerzői estből, ahol Koczkás Sándor volt a moderátor. Ez utóbbi rendezvényen az író részletet olvasott fel a *Régimódi történet* című regényéből – érdekesség, hogy ez aztán a könyv megjelenésekor más formában látott napvilágot. Szabó Magdát nemcsak olvasni, de hallgatni is nagy élmény. A Koczkás-interjúból egyébként több részlet is szerepel a kötetben, sok olyan gondolattal, amely megismerése nélkül az író sem ismerhetnének meg igazán, valamint ars poeticájáról is csak halványabb fogalmunk lehetne. Gondolok itt például a következő önelemzésre: „Valaki, aki megtanulta, hogy kifejezze a gondolatait első személyben, amikor verset írt, az hozza ezt magával prózaíróként is. A költőnek az optikáját, az első személyt. (...) Az a titok, hogy számomra nincsen steril, ki-elemezhető jelen. Számomra a múlt nem múlt el, és érzékelhető a jövő. (...) Az én jelenem mindig aktivizálja a múltat, mert nem is akarom, nem is tudom elfelejteni. Aktivizálja a jövőt is.”

Ha a Szabó Magda-regényeket olvassuk, akkor valóban az lehet az érzésünk, mintha mindig ugyanaz lenne a kiindulópont: a múlt. Az apa és az anya figurája fel-felsejlik, egy-egy jellemvonásuk megmutatkozik valamelyik szereplőben, legyen szó bármelyik, nem csak *régimódi* történetről. Ha egyszer valaki vállalkozna arra a nem túl könnyű feladatra, hogy a teljes Szabó Magda-életművet ebből a szempontból megvizsgálja, bizony számos érdekességre bukkanna. A Szabók és a Jablonczayak és más ősök személyisége, mozdulatai, szokásai ott élnek az Elekes vagy a Held családban a *Katalin utcában*, ott találjuk a *Freskó* vagy a *Disznótor* lapjain.

A kötetben számos kézirat és fotó látható; Szabó Magda egész életét átfogja e dokumentáció. A négyéves kislány ott áll a Szent Anna utcában. 1927-es református elemi iskolai értesítő könyvecskéjének címlapján a Szabó Lenke Magdolna név szerepel. A Debreceni Református Dóczi Leánynevelő Intézetben VIII. osztályban elért valamennyi jegye: 1 (Magaviselet, Vallástan, Magyar, Latin, Német, Francia, Történelem, Földrajz, Mennyiségtan, Természettan, Filozófia, Ének, Torna, Írásb. dolg. k. a.). De szerepel a könyvben az 1935-ös és 1941-es egyetemi index egy lapja, tanügyi igazolvány az 1950-es évekből, részlet a *Bárány Boldizsár* 1956-os gépiratából, a *Béla király* című drámatrilógiához készített vázlat, Osztovits Levente, az Európa Könyvkiadó igazgatójának 2003-ban írt levele. Különösen érdekes Nemes Nagy Ágnes újságkivágást is tartalmazó levele, melynek megszólítása: „Kedves Juliette-Magduska”, s amelyben a költő a Juliette Greco és Szabó Magda közötti „elképesztő hasonlóság”-ra hívja föl a figyelmet. Szabó Magda 1946. június 23-án Nemes Nagynak és férjének, Lengyel Balázsnak írt levelét olvasva a korszak kultúrpolitikájáról, irodalmi életéről is képet kapunk: „Nem akarlak megijeszteni, Balázs (...), de már régen érzem, hogy haza kellene jönnöd. Itt olyan cseppfolyós az élet, s az irodalom oly könnyen felejt, hogy személyedre volna már szükség. Rád is vonatkozik, Ágnes, küldj már verseket, a jó Jézus irgalmára, mert itt mindenki olyan könnyedén felejt. (...) Ha nem

akarjátok, hogy az Újhold is elveszen, s a köröttetek kialakuló feledés és közöny még inkább masszív legyen, szánjátok rá Magatokat a hazajövetelre.” (Bár a kötet célja nem az, hogy tudományos igényű jegyzetekkel ellátva közölje az egyes dokumentumokat, azért jó lenne, ha például ezt a levelet követné valamiféle magyarázat.)

A könyvben az utolsó kép aláírása: Szabó Magda keze.

Azé a kézé, amely oly sorokat írt le, mint az *Ókút* (megint!) elején: „Ha visszalépek a régi ház kapuján, nem kiált rám szeretetük tilalma, összegyűjthetem a kavicsokat, ráhágatok az ázott földre. Ha megnyílik az ókút, alásüllyedhetek oda, ahol még minden áll és változatlan, gyermekkorom díszletei közé és visszahívhatom azt, ami volt, azokkal együtt, akik voltak, akik mi voltunk. Bármilyen történhetik velem odalenn, nem riasztok meg senkit, régi udvarunkban idegenek élnek. Nincs, aki utánam kiáltson, felnőtt vagyok, sem apám, sem anyám.”

(*Hang–Kép–Írás sorozat 4. kötet. Sorozatszerkesztő Szondi György. Válogatta Tasi Géza, szerkesztette Vincze Ferenc. CD-melléklettel. Napkút Kiadó–Petőfi Irodalmi Múzeum*)

Gajdó Ágnes

SINKÓ JÁNOS: METAMORFÓZIS II.

Film, színház és az ügynöki munka

GERVAI ANDRÁS: FEDŐNEVE: „SZOCIALIZMUS”
(MŰVÉSZEK, ÜGYNÖKÖK, TITKOSSZOLGÁK)

Jelenkor Kiadó
Budapest, 2010
3200 Ft, 399 oldal

Leginkább heroikus vállalkozásnak látom a kiváló filmkritikus tettét, aki vette a fáradságot és hosszú hónapokra beült az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárába, hogy a végére járjon annak az eredeti foglalkozásához is sok szállal kötődő kérdésnek: mennyire és hogyan volt jelen 1957 és 1989 között a diktatúra titkosrendőrsége a magyar filmkészítés világában. Kutatásai megdöbbentő eredménnyel zárultak. Mindennél jobban árulkodik erről a tavaly év végén megjelent *Fedőneve: „szocializmus” (Művészek, ügynökök, titkosszolgák)* című kötet bevezetőjében található mondat: „A filmrendezők érintetlenségének és érinthetlenségének mítoszával szemben a valóság meglehetősen lesújtó” – szögezi le Gervai. A bőséges jegyzetapparátussal kiegészített négyszáz oldalas könyv lépten-nyomon a kijelentés igazságtartalmáról győzheti meg olvasóját. (Hol zsarnokság van, ott zsarnokság van.)

Kevés kéteesebb, a hazai művészeti életet érintő szenzációt produkált a mögöttünk álló húsz év, mint ami 2006.

január 27-én kiderült, amikor Gervai András az *Élet és Irodalomban* megjelentette az *Egy ügynök azonosítása* című cikkét. Ebben nem kevesebbet állított, mint azt: az Oscar-díjas magyar filmrendező, Szabó István 1957 és 1962 között beszervezett ügynökként dolgozott. Ez az írás természetesen helyet kapott a filmvilág és a titkosszolgálatok összefonódását feltáró kötetben, de alapvetően félreérti ezt a kötetet – sokan voltak ilyenek –, akik a könyvet az ún. „Szabó István-üggyel” azonosítják. Kézenfekvő módon ezt mi sem bizonyítja jobban, hogy húsz oldalt foglal el a terjedelmes kötetben a Mephisto című, értelemszerűen Szabó Istvánról szóló fejezet. Noha nem szeretném megterhelni írásomat leltárszerű felsorolással, a szakmai tisztesség miatt mégis muszáj jelezni, hogy az Oscar-díjas rendező mellett külön fejezet található a kötetben Böszörményi Gézaról, Kézdi-Kovács Zsoltról, Máriássy Félixről, Bódy Gáborról, Ember Juditról, Gazdag Gyuláról, Dobrányi Gézaról. És akkor még nem szóltam a Gervai András munkájában sorjázó ilyen-olyan rendű és rangú, beosztású filmes szakemberek garmadáról. Jellemző, hogy a kötet névmutatójában közel hatszáz felsorolt név található. Ha valaki ezek után a filmkritikus történelmi kutatását még mindig egyetlen rendezőre redukálná – helyén valóbb volna a fókuszálná szó – a Fedőneve: „szocializmus”-t, annak lelke rajta, de ez a vélekedés tényekkel a legkevésbé sem volna igazolható.

Az ügynökkérdés rendszerváltás utáni hazai kezelése szinte előhívja azokat a szellemi és egyben kutatói reflexeket, amelyek a szó nagyon is szoros értelmében hadat akarnak üzeni a múltfelejtésnek, az elhallgatásnak, a III/III-as ügyek körüli maszatolásoknak, a teljes erkölcsi nihilizmusról árulkodó Pató Pál-i mentalitásnak. Történészek, újságírók és szépírók (bár nem sokan) az utóbbi évtizedben nagyon fontos munkákkal tettek kísérletet a téma feltárására. Hadd legyen elég itt és most csak Kenedi János *Kis Állambiztonsági Olvasókönyvére*, K. belügyi iratfelmérő jelentése a kastélyból, Ungváry Krisztián *A párt-állam és a belügy (A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956-1990)*, Szőnyei Tamás: *Nyilván tartottak (Titkos szolgák a magyar rock körül 1960-1990)*, valamint Esterházy Péter *Javított kiadás* és Spiró György *Tavaszi Tárlat* című kötetekre utalni. A felsorolásból, műfaji azonosság okán, Szőnyei Tamás munkája áll legközelebb Gervai Andráséhoz. Itt is, ott is egy-egy szakújságíró térképezi fel egy-egy művészi ág titkosszolgálati múltját, hátterét, mozdítórugóit, működését, hatását, vezérlőelvét, célját. Volt munkájuk bőséggel. (Hol zsarnokság van, ott zsarnokság van.) Ha hinnénk a politikai elemzőknek, akik szerint az ügynökkérdés és vele az ügynökmúlt szinte egyáltalán nem érdekli a magyarországi közvéleményt, akkor nem tudnánk mit kezdeni azzal a ténnyel, hogy a Fedőneve: „szocializmus” bestseller volt 2010 és 2011 fordulóján. Bár a könyvet vásárlók és olvasók száma a teljes népességhez mérten aligha jelentős, önmagában az a tény, hogy egy ilyen témájú kötet hetekig-hónapokig a legjobban kelendő könyvek közé tartozott, már némi bizakodásra adhat okot.

Gervai András vékony deszkán egyensúlyoz, de a feladatát remekül oldja meg. A súlyos, okadatolt témát olvasmányos műként adni az érdeklődők kezébe, nem tartozik a könnyű feladatok közé. Bravúrral oldja meg, hogy egyszerre tegyen eleget a két követelménynek. Egyfelől a levéltári kutatás adathalmazát kell egy történelmi munkához megfelelő módon beledolgozni a szövegbe, másfelől, olyan könyvet szeretett volna írni, amit elejétől a végéig olvashat olyasvalaki is, aki nem történész, nem levéltáros, és egy bölcsészkar épületét még kívülről sem látta. Ami ebből a szempontból a legfontosabb: sikerült az e kívánalmaknak megfelelő szöveget megalkotni. Ilyenkor az jut az eszembe, hogy nem hátrány az újságírói múlt.

Szemben az olyan lekicsinylő véleményekkel¹, amelyek Gervai új könyve kapcsán sommásan jelzik: abból lényegében semmi újat nem tudunk meg a Kádár-kori titkosszolgálat működéséről, alapvetően másként látom a helyzetet. Hogy az ügynökkérdés milyen neuralgikus pontja napjainknak és tegnapiainknak, elég felidézni Szabó Istvánnak, a lepleződése után a Magyar Televízió *A szólás szabadsága* című műsorban Györffy Miklós műsorvezetővel elhangzott beszélgetésének egy részletét. „(...) engem meg akarnak ölni, mert az összes hírügynökségnek szétkürtölték és az egész világon megjelenik az újságokban, hogy az egyetlen magyar Oscar-díjas, mit tudom én, rendőrségi ügynök.” A hisztérikus reakció pontos láttele az egész kérdéskör tisztázatlanságának, feltáratlanságának, és annak, hogy nem tudunk vele mit kezdeni, nem tudjuk megítélni annak a közel kétszázézer embernek a tevékenységét, akiket 1957 és 1989 között a III/III-as ügyosztály beszervezett.

Gervai Andrászt nemtelen támadások tömege érte az Élet és Irodalomban közölt Egy ügynök azonosítása című cikke után. A szerzőre zúdított vádak típusai három csoportba

¹ http://mandiner.blog.hu/2011/01/18/a_bunrol_es_a_megbocsatasrol

sorolhatók. Előre eltervezett módon „utazott” Szabó Istvánra, a 2006-os 37. Magyar Filmszemlére időzítette a leleplezést, ahol ekkor a rendező legújabb filmjét, a *Rokonokat* mutatták be. A harmadik vélekedés szerint csak a rendező, és vele az esztétikai teljesítményei számítanak, ehhez mérten az ügynökmúlt még apró pöttynek sem tekinthető egy makulátlan ember arcképén. Alapvetően az a gond ezekkel a felfogásokkal, hogy *reagálnak*, de nem *reflektálnak* az ügynökmúlt tényére. Az összeesküvés-elméletek generális hibája, hogy *a lehetségest valóságnak tüntetik fel, a látszólagos logikust pedig tényként prezentálják*. Ebből kiindulva csak kevesekben – és a támadókban egyáltalán nem – merült fel a levéltári kutatások egyik legjellemzőbb sajátossága: előre nem tudható, mit találunk. Részben igaz, hogy egy ilyesfajta vizsgálódás a tú a szénakazalban esetéhez hasonlítható. Roppant iratanyagon kell a kutatónak átrágnia magát, mire valami értékelhető adatra bukkan. A bökkenő azonban éppen az, hogy nem tudható, milyen tíket keresünk. Sőt, az sem biztos, hogy a tú ott rejtőzik a szénakazalban. A találatokon olykor a felfedező lepődik meg a legjobban. Nagyon valószínűnek tartom, hogy Gervai Andrással valami hasonló történt.

Nagyon fontos mindezek kapcsán hangsúlyozni, amit a szerző a kötet bevezetőjében, a *Módszertani megjegyzések* fejezetben taglal: „(...) egyáltalán nem az ügynököket (tágabb értelemben a hálózati személyeket) tartom az elsősorú bűnösöknek, ami persze nem jelenti azt, hogy egy adott ügynök konkrét tevékenységét ne lehetne mérlegre tenni, differenciáltan értékelni. Sokkal inkább a tartótisztek, még inkább az ő főnökeik a bűnösök, de leginkább a megrendelők, a párt 8-10 vezetője, akik a jelentéseket felhasználták döntéseikhez.” (Hol zsarnokság van, ott zsarnokság van.) Nem új megállapítás ez, mégis az ügynökkérdésről szóló diskurzus egyik alapvetése. Egyben jelzése, milyen mederben kellene lezajlania az erről szóló társadalmi párbeszédnek. Gervai nem „ügynökvadász”.² Aki értőn és alaposan elolvassa könyvét, egyszerűen nem juthat ilyen megállapításra. Éppen ezért ír részletesen a jegyzetekben a tartótisztek származásáról és karrierjéről egészen feltűnő terjedelemben, mert a titkosszolgálat működése, a társadalom elrejtett részleteinek korrajza csak ezzel lehet teljes. (Több mint beszédes, hogy a tiszték szinte kivétel nélkül iskolázatlan, alulról jött, az időszak bikkfanyelvén fogalmazva: „népi káderek”, akik olyan magasságokban és vele olyan hatalomhoz jutottak, ami különben elérhetetlen lett volna.)

Lóci bizonyos értelemben tényleg óriás lett. Nem egészen úgy, ahogy Szabó Lőrinc képzelte, mert G. Szabó Lőrinc rendezőhallgató, a költő fia életveszélyesnek tetsző politikai szabadszájúságára Szabó István hívta fel tartótisztjének figyelmét. „»Megjött a Hruscsov? És nem robbantotta fel senki? Én nem értem, nem dolgoznak jól a fiúk. Nem rám volt kiosztva, mert az utóbbi időben sok ilyesfajta munkám volt«” – idézi fel a főiskola menzáján történeteket a Képesi fedőnevet viselő ügynök, aki összesen hetvenkét emberről jelentett, és tizenkilencről közölt szenzitív adatokat. Máriássy Félix rendező a külvilág felé jól álcázva, mégis alighanem teljes rettegésben élte mindennapjait 1949-től. Titkos akció részeként Pálffy György perét kellett filmre rögzítenie, ahol az átlátszó színjátékot – vagyis a koncepciót – érzékelve rosszul lett. „(...) ezt a katonapolitikai osztályon dolgozó tiszt is észrevette, aki mellette állt. Rosszalló megjegyzést tett, mondván, mi lesz akkor holnap a kivégzésen?” – írta visszaemlékezésében a rendező felesége. Pálffy valóban ki-

² Magyar Narancs: Az ügynökvadász panasza, Turcsányi Sándor, 2011. február. 24.

végezték, Máriaassy néhány hónappal az eset után 31 évesen infarktust kapott. Felépült és jelentett – szorgalmasan. Ez is ecsetvonás a Rákosi- és a Kádár-rendszer mindennapjaihoz. Érdekes vagy sem, elsőként ő filmesítette meg 1955-ben Móricz regényét, a Rokonokat. 2006-ban majd valaki más: zseniálisan.

Érthetetlen volt, miért oltotta ki életét a tüneményes tehetségű filmrendező, Bódy Gábor 1985-ben. Ma már világos, hogy ördögi hatalmakkal kötött alkut, amin előbb vagy utóbb csak rajtaveszteni lehetett. Nála ez – háta mögött az *Amerika anzix, a Psyché I–II, Kutya éji dala* – harminckilenc évesen következett be. A hetvenes–nyolcvanas évek hazai (alternatív) szellemi életében otthonosan mozogva nem okozott gondot számára Mészöly Miklósról, Konrád Györgyről, Haraszti Miklósról, Beke Lászlóról, Heller Ágnesről, Hege-dűs Andrásról, Bíró Yvette-ről jelentenie. Gervai elemzéséből kiviláglik, hogy a szolgálatok az ő közreműködésével Bíró Yvette-n keresztül Konrádhoz szerettek volna eljutni, aki Szélényi Ivánnal amúgy is a szolgálatok célkeresztjében volt *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz* című munkájuk írása és a kézirat külföldre csempészése miatt. A környezetete számára minden gyanú felett álló Bódy Gábor sok és értékes operatív információt szállított tartótisztjének. Akármilyen szentségtörőnek hangzik, mégis ebből a szempontból ideális ügynök volt. A lelkiismeretével azonban nem győzte a versenyfutást.

Érdemtelenül, csak felsorolászerűen tudok utalni Ember Judit, Böszörményi Géza és Gazdag Gyula rendezők kálváriáira, akik a hatalom nemtetszését kiváltva igyekeztek legális körülmények között, mára jelképpé váló filmeket készíteni. A művészeti élet feletti cenzúrát gyakorló, az alkotásokon az ideológiát számon kérő legfelsőbb pártvezetés a Hungarofilm egyik budapesti vetítőtermében családtagokkal kiegészülve „*kizárólag nyugati szórakoztató filmeket, krimiket, a PB ülésen olyan hévvel ostromozott giccseket néztek meg*” – eleveníti fel könyvében a szerző, aki Szabó B. Istvánt, a Hungarofilm akkori vezetőjét is idézi: „*A Mephisto sikerének nagyon örültünk, s megkérdeztem Aczélt, nem kell-e Kádáréknak is megmutatni. Úgy vélte, nem való annak a társaságnak.*” Ehhez nincs mit hozzátenni.

„*Én a legveszélyesebbnek azt tartom egy társadalom számára, ha nem néz őszintén szembe önmagával, tehát, hogy nem vállalja azt, amit tett (...) Az ember egyik legnagyobb lehetősége abból adódik, ha szembenéz önmagával. (...) ha egy társadalom nem érzi a felelősségét, akkor nincs energiája hozzá, hogy legyőzze saját magát, s továbblépjön. Azt hiszem, ez a mi bűnünk itt Közép-Európában – nem csak Magyarországon (...): – mindig sikerül elodáznunk a társadalom valódi szellemi állapotával való szembenézést. Ezért nem tudunk igazán előrelépni szellemileg, visszahúz minket az eltagadott, az elleplezett, a szőnyeg alá söpört valóság*” – nyilatkozta 1992-ben Szabó István filmrendező.³

Milyen igaz minden szava. Ugyanakkor mennyire nem érvényes saját életére. Múltunk továbbra is össze van torlódva. Hol zsarnokság volt, ott zsarnokság volt.

Bod Péter

³ Csala Károly: „Fogalommagyarázatok”. Kritika, 1992. május. Ezt a cikket a szerző, Gervai András is szerepelteti könyvének 82. oldalán.

Kör-kép

A KORTÁRS KÉPZŐMŰVÉSZET SZEGEDEN

Mintha egy szalonképtelen szellemi szférát érintenénk. Elvégre: „A képzőművészet nem része Szeged kulturális közös nevezőjének” – vallja sommásan Kiss Ferenc tervezőgrafikus. És többé-kevésbé igaza van. E témataromány már nemigen szerepel az eleven közbeszédben. Legfeljebb akkor, ha egy-egy köztéri plasztika a nagyközönség elé kerül. De különben csend, némaság. Pedig itt az utóbbi években a nemzetközi rangú egyéni és csoportos bemutatók is szaporábbak lettek, nem beszélve a hagyományos, országos léptékű nyári tárlatokról, festészeti biennálékról. Ennek dacára az otthonossággal kampányoló Délmagyarországban jóformán nyoma sincs a vizuális rendezvényekre reflektáló érdemi publicisztikáknak. Akárha a napfény városában a látáskultúra eseményei amolyan árnyékverte, ágrólszakadt, hontalan minőséget képviselnének. Bezzeg a színház, a szabadtéri! Mert e büszke, falusias és gyönyörű nagyvárosban kizárólag ezek a befutók. Amint ezt a Kárász utca kivételes, egyedülálló státuszáról is nyugodtan elmondhatjuk.

Színház, irodalom, zene, képzőművészet? Volt idő – nem is túlföntül régen – amikor e Tisza menti metropoliszban a múzsák testvérisége valahogy természetes volt. Nem elég, hogy a szabadtéri előadások és a nyári tárlatok időrendje szépen, termékenyen összecsengett, ám e kiállítások tematikáját is egy-egy költői, színházi gondolat indukálta. Sőt arra is emlékszünk, amikor a szombati Délmagyarok egyre-másra hangulatos versekkel, novellákkal meg grafikákkal kényeztettek bennünket. Habár miféle kényeztetésről beszélnek? Voltaképp egy komplex kulturális nagyváros honpolgárai vagyunk.

Csak hogy mostanában keményebb, praktikusabb, lélektelenebb időket élünk. Nem véletlen hát, ha a kulturális, művészeti területek méltányos respektálása szembetűnően visszaesett. Szeged például ugyanúgy eltékozolta nagy múltú képtárát, miként a Bartók és Juhász Gyula Művelődési Központ is hasonló sorsra jutott. Igaz, gyönyörűen megújult s igényesen funkcionál a Reök-palota, de a városnak ilyenképp sincs szuverén képtára (l.: szabadtéri fennhatósága). Közben a képzőművészeti élet anyagi finanszírozása is a minimalista elvekhez igazodik, ma már tisztes meghívókra is alig számíthatunk. Másrészt napjainkban is a generációváltások bámész szemtanúi vagyunk, csak ehhez sincs egy árva szavunk se. Noha nem árt bekalkulálnunk: Budapest után Szegeden él a legtöbb képző- és iparművész (80 feletti a létszám).

Mindezek után akár magukat a képzőművészeket is megszólaltathatnánk, miért is ne? Hisz mégiscsak ők mondhatnak legtöbbet, leghitelesebbet önnön emberi, szakmai helyzetükről, egyben kollektív, szociális viszonyaikról is. Ezért szerkesztőségünk egy átfogó érvényű kérdéssort intézett néhány ismert alkotóhoz, hogy rövidebben vagy bővebben fejtsék ki véleményüket, tapasztalataikat. Kik vállalták e nyilvános disputát? *Fritz Mihály szobrászművész, Pataki Ferenc, Sinkó János, Aranyi Sándor, Henn László András festőművészek, valamint Sándor Edit, Szekeres Ferenc és Kiss Ferenc grafikusművészek.*

Sajnos nem mindenki reagált kérdéseinkre, így körképünk valamivel kecsesebb, töreke- nyebb lett a tervezettnél.

Mi a benyomása: a város kulturális vezetése kellően respektálja-e a vizuális és kép- zőművészeti kultúra érdemi jelenlétét (pl.: állandó és időszakos emléktárlatok, kiállítási lehetőségek, díjak, elismerések, katalógusok és kiadványok anyagi támogatása)?

PATAKI FERENC: Több évtizedes áttekintésem van, tehát egy város életében is össze tu- dom hasonlítani a „pezsgő”, a „langyos” és a „lankadt” állapotot. Jelen időben az utóbbi jellemző. Kevés a megújító kezdemény. Általában a szellemi és anyagi szűkmarkúság jel- lemző.

FRITZ MIHÁLY: A város vezetése úgy viszonyul a képzőművészethez, ahogy arra számí- tani lehet. Gazdasági válság, politikai csatározások, kiábrándultság, általános pénzhiány közepette reálisan nem várható lelkes művészetpártolás. Ugyanilyen okok miatt nem re- mélhető élénk társadalmi visszhang kiállításokról, képzőművészeti rendezvényekről. És nem remélhető kiadványok, alkotói tervek, rendezvények komolyabb támogatása sem. Zenei példát is mondhatnék. Talán még a népszerűbb színházművészet bízhat leginkább segítségben, díjakban. De hát ez össznépi és hosszantartó jelenség. Amúgy nekünk nem támogatás kellene, hanem elsősorban munka. Szegeden több a művész, mint amennyit a város eltartani tud. Muszáj kitekinteni innen.

ARANYI SÁNDOR: Egészében az a válaszom: nem. Elsősorban azért, mert nincs elég ki- állítóterem. (Egy kivétel: a Kass Galéria, ahol már csak sajnós emlékkiállítás van a név- adónak.) A Varga Mátyás Ház anyagiak miatt nem igazán működik. Kiadványokra nincs pénz. A REÖK-nek még meghívókra sem telik (vagy rossz az elosztás, a Szabadtéri és a ki- állítások költségvetése keveredik, nem átlátható).

SINKÓ JÁNOS: A vizuális műfajban a város önkormányzatánál van ugyan pályázati lehe- tőség változó mennyiségű pénzüsszeggel, csak ez nem arányos más ágazatok (pl.: sport, zene) támogatásával. (Lásd: Kulturális és Sportbizottság). Hiányzik az állandó városi kor- társ képzőművészeti kiállítás vagy a REÖK-ben vagy a Móra Múzeumban vagy a Fekete- házban (más városokban már régóta van, ami az idegenforgalomnak is szerves része). A közgyűjteményben (Móra Múzeum) számos festmény található, amelyek nagy része rak- táron van. Szeged képzőművészetéről készült már egy kiadványsorozat (festők, szobrá- szok, grafikusok), amelynek célja a város képzőművészetének népszerűsítése volt, jó lenne ennek folyamatos, megújuló folytatása. A Reök-palota megnyitásakor ugyan létrejött egy szegedi kortárs kiállítás, ehhez katalógus is készült, de azóta újabb (esetleg ciklikus) be- mutatkozás nem volt.

A Szegedért Alapítvány nyújt még jelentősebb támogatást a helyben élő művészek számára (kiállításokhoz, könyvkiadáshoz stb.).

HENN LÁSZLÓ ANDRÁS: A város kulturális vezetése a több évtizede megszokott formák- hoz ragaszkodva támogatja a kiállításokat, művek születését, illetve albumok létrejöttét. Ezen összegek azonban nem vagy csak töredékes formában elégségesek pl. egy kötet létre- jöttéhez. Gondolok itt például olyan idősebb, elismert alkotókra, akik évek óta próbálkoz- nak egy saját kiadványt létrehozni. Itt lehetne közbelépni a városnak, és mecénásként se- giteni ilyen albumok megszületését.

SÁNDOR EDIT: Évenkénti pályázati lehetőség van. Kérdés ellenben, hogy a döntéshozatalkor milyen szempontok alapján kerülnek kiosztásra a támogatások. Amíg létezett a Képző- és Iparművészeti Szakmai Kollégium, amelynek utolsó négy évében én is tagja voltam, tudva levő, hogy korrekt szakmai és emberi rálátással kezelte a beérkező pályázatokat. Az anyagi keretek mindig is nagyon szűkre szabottak voltak, és úgy tűnik, egyre inkább. Holott városunkban sok művész él a létminimum határán vagy éppen alatta. Az utóbbi években itt a képzőművészet anyagilag igencsak a perifériára került. Pedig érdemes lenne e területet több anyagi ráfordítással is megbecsülni.

KISS FERENC: A képzőművészet nem része Szeged kulturális közös nevezőjének. Nem lényeges tényező. Vita sincs róla. Közönségek voltak valaha, ahogy művész közösségek is. Talán a Károlyi utcai művészházban... (Novák, Dér, Zoltánfy és a többiek). Műtermek nincsenek, vannak viszont félszobák, félasztalok, fészerek... Szerencsésnek mondhatom magam, már kétszer kaptam alkotói támogatást a várostól (2004, 2008). Mégis a legfontosabb támpont a makacsság, kitartás és állhatatosság lehet. Katalógusok, értékes és értelmes kiadványok? Talán a Kortárs Szeged, 2007, az lehetett volna. Lehet, személyes érintettségem okán vártam túlzottan sokat tőle. Mára viszont visszhangtalanok és megrekedtnek tűnik.

SZEKERES FERENC: Az elődök tapasztalatai alapján Szegedet 1999-ben nem egy segítő-gondoskodó anyához, sokkal inkább egy kényeskedő szeretőhöz hasonlítottam. A Hölggy evidenciaként kezeli az életét gazdagító lovagjait, tudván, hogy mindig lesznek hódolói. Így aztán leghívebb rajongóját is tartózkodó eleganciával engedi útjára, ha annak (türelmét vesztvén) menni támadna kedve. Később persze szívesen dicsekszik „hűtlen”, értékes udvarlói számával! Hasonlóan tartózkodó a környezetében maradó, életét gazdagító lovagokkal is. Bevallom, nekem is volt tanulságos kalandom a szép Hölggyel. Természetes lelkesedéssel ajánlottam fel neki szolgálataimat. Például szolgált Pataki Ferenc és Vinkler László önzetlen támogatása, melyet ifjúkoromban a Szegedi Grafikai Stúdió tagjaként megtapasztalhattam. Ez egyben predestinált, hogy szerepet vállaljak a fiatal szegedi tehetségek egyengetésében, szemléletük formálásában.

A Magyar Nemzeti Galéria akkor legendás GYIK-műhelye kapcsán egy újságcikk felvette, hogy időszerű lenne itt is létrehozni a fiatalok művészeti nevelésével foglalkozó műhelyt. Csakhogy a Múzeumi Matiné keretében már közel öt éve működött az általam vezetett képzőművészeti szekció. Korszerű szemlélete okán szakmai programunkat az Országos Pedagógiai Intézet – módszertani anyagként – kiadásra javasolta. Azt pedig egy közelmúltban megjelent tanulmányból tudtam meg, hogy egyik kollégám az USA-ban tartott előadást módszereimről és „hazatérve nagy örömmel számolt be múzeumpedagógiai előadásának sikeréről, és őszintén megvallotta, nem gondolta volna, hogy kollégája az amerikai trendeknek (is) megfelelően dolgozik.” Úgy tűnik, a Hölggy mentalitása nem rendszer-specifikus.

Később a rendszerváltás környékén tehetséges főiskolások és a régió vizuális megjelenését formáló fiatal szegedi alkotók számára létrehoztam egy – nemzetközivé terebélyesedő – alkotótelepet. (A praktikusan gondolkodó tervezőgrafikus szakma már jóval a rendszerváltás előtt „átjárhatóvá tette” a határokat. Ésszerű volt vajdasági és erdélyi fiatalok számára is lehetővé tenni a részvételt. Az akkor még jóval rosszabb anyagi körülmények között élő határon túli fiatalok számára pályázatokkal kellett megteremteni a lehetőséget,

bár a helyiek sem voltak bővében az anyagiaknak.) Az indulás romantikusra sikeredett, egy általam befizetett nagyobb összeggel kezdődött, mellyel a később felkeresett cégeknél érvelhettem: „már van egy szponzorunk”. A fiatalok lelkesedése meghozta eredményét. Az alkotótelepen a szakterületek „műfajklasszikusai” (Kass János, Pócs Péter, Kemény György, Jankovics Marcell, Szyksznian Wanda) vállaltak konzulensi szerepet. Még a fővárosi szakma is számolt vele, „beszéltek róla”, visszhangja volt a hazai és a külföldi médiában. Ám a hét évig kitartóan „végigzongorázott” pályázatok statisztikája szomorú képet mutatott. Forrásaink a Hölgy igen mértéktartó támogatása mellett döntően megyei és országos pályázatokból kerültek ki. A tervezhetetlenség lassan a szakmai hitelességet is kockáztatta volna, így az alkotótelepnek szükségszerűen meg kellett szűnnie.

A lelkes fiatal alkotók több év elteltével sem értették a számukra oly hasznos vizuális műhely megszűnését, mely a város kulturális életét gazdagította. És hát, bár kevésbé hatékonyan, spontán találkozások során máig folytatódik a „világmegváltás”. Jólesett, hogy a város észlelte az alkotótelep hiányát, ugyanakkor el is szomorított a Hölgy utólagos vizsgálása: „korábban szerveztél eurorégiós programot, mint az aktuálissá vált... Talán valamely párt kulturális programjának holdudvarában hosszabb életű lett volna”. Kedvenc filmrendezőm, Menzel szavaival élve: „Hát, nem tudom...”

Egyetemes és hazai példái mellett akadnak-e olyan szegedi mesterek, akik pályájukkal, munkásságukkal egyféle mértéket és mintát adnak alkotói tevékenységéhez?

P. F.: Sok jó szegedi kortárs közül én is az idősek közé tartozom, javarészt a most élet-erős alkotók pályája elindításánál ott voltam. Erkölcsi és művészi nagyságban elveszítettem – többen is így vagyunk – Kass Jánost.

F. M.: Helyi mesterek, kortársak, elődök közt egyaránt több markáns művészegénység van; például kiváló tömörkényes tanáraink és társaim. Szemléletük, szakmai tudásuk mértékadó számomra.

A. S.: Sajnos nincsenek. Akik jelentősek, meghatározóak, életüknek csak kis részét töltötték Szegeden.

S. J.: Vinkler László mind alkotói, mind pedagógiai munkásságát tekintve. Nyitott és mindig megújuló szemlélettel folytatta alkotói tevékenységét.

H. L. A: Vannak, nem is egy, szerencsére.

S. E.: Több itt élő és alkotó művész pályája és munkássága számomra figyelemre méltó, sőt emberi hozzáállása is. A magam szakmai területén azonban még nincs olyan alkotó, akinek ismerhetném szakmai – művészi lehetőségeit. Emberi kötődéseim vannak. Alkotói viszonyulásban fontos számomra a kísérletező, megújuló alkotói magatartás, az impulzív megmutatkozás.

K. F.: Nagy szerencsének tartom, hogy 2008-as Kass Galériás kiállításom kapcsán többször személyesen is beszélhettem Kass Jánossal. Kemény, lényegre törő és szikár megjegyzései egy életre belekarcolódtak a fejembe. Nem értette túlzott ragaszkodásomat Szegedhez, a krisztusi kor után szerinte utaznom kellett volna, és karriert építenem a városon kívül és tovább. De talán most már olyan helyzetbe kerülhettem, hogy a világnak tudok dolgozni Szegedről, és ez megér egy kemény próbát! Mindenképpen meg kell említenem Szilasi László irodalomtörténészt mint elmúlt évtizedem biztos szellemi támpont-

ját. Lényegre törő, tapasztalt szavai, írásai mindig erőt adtak, mindig új utakra tereltek, és remélhetőleg inspirálnak a jövőben is. Én mindig szerettem a szavakat, ő igazán érti is a nyelvüket, ezenkívül a kosárlabda és a fapalánk szeretete is összeköt minket szerencsére. Saját generációmól Ágoston Lóránt és Huszár Imre pályáját követem figyelmesen, és sokszor beszélünk az élet szélesebb dolgairól és a művészetről is persze. Hiszen ez lenne a legkülönlegesebb dolog, amivel keltnünk és feküdnünk kellene nap mint nap...

Ön szerint a Szegeden működő művészeti szakközépiskola és rajztanárképzés mennyiben, miként szól bele művészeti közéletünkbe? Melyek az előremutató, melyek a problematikus tényezők?

F. M.: A szegedi művészeti szakközépiskola értékeiről kissé elfogódottan szólok, hiszen 50 éve a mi osztályunkkal indult, majd ott tanítottam végkimerülésig. Meggyőződésem, hogy a legüdvözítőbb, természettanulmányokon alapuló rajzi képzés – talán utolsó – mentsvára. Művészeti közéletünkbe országos szinten szól bele, több száz itt tanult hivatásos művészről beszélhetünk. A visszakerülő művészek száma is jelentős.

A. S.: Nagy mértékben. A Tömörkényből sokan kerülnek a művészeti felsőoktatásba (művészeti egyetemek, tanárképzők), akik itt maradnak vagy vissza-visszatérnek, azok lényegében kötődnek. Köszönhető ez a művészeti egyesületeknek, szakmai szerveződéseknek.

A művészeti szakközépiskola és a Rajz Tanszék oktatóiból, volt hallgatóiból került ki a SZÖG-ART tagságának nagy többsége (az egyesület székhelye is a tanszéken működik). A szakmai közéletben különösen nagy szerepe van az SZTE JGYPK Rajz és Művészettörténeti Tanszéknek, hiszen innen kerültek ki a fiatalabb nemzedéket tömörítő szakmai szervezetek alapítói, vezetői és tagságuk zöme, mint pl.: Lajtorja, Gepleki. A Tanszéki Galéria rendszeres kiállításával a város szakmai és az érdeklődő, értő közönségének szolgálatában áll, egyben hallgatóinak is lehetőséget, egyfajta szellemiséget nyújt.

P. F.: Sajnos az alkalmazásokat nem látom, sok a kikerülő növendék és kevés a feladat. A szakközépiskola nem tölti be a szakképzés fontos szerepét, a rajztanárképzés hiányos, de hiányos a tanári hely is. Félig látom megvalósulni a művészeti képzést is. Vagy tanár – vagy művész! Tanítani nagy felelősség.

S. J.: A városban működő középfokú művészeti szakközépiskola és a felsőfokú képi ábrázolás, valamint vizuális és környezetkultúra szakos tanárképzés hallgatói lényeges bázist adnak a városnak részint a képzőművészeti kiállítások közönségeként, illetve ezek népszerűsítésében. Másrészt különböző képzőművészeti műfajokban önálló alkotó tevékenységet folytatnak, így utánpótlásként is számos alkotó dolgozik jelenleg is Szegeden. A tehetségebbek alkalmanként munkáikat is bemutathatják a TIK-ben.

H. L. A: Volt „tömörkényisként” azt tudom mondani, hogy a „nagyok”, tehát a művészeti iskola hírnevét öregbítő tanárok, mesterek már jórészt visszavonultak, nyugdíjba mentek. Abban az időben, de még a kilencvenes évek végén is volt egyfajta szellemi összetartás, párbeszéd a művészethez kapcsolódó intézmények művésztanárai között. A közös akarat által születtek például olyan kiállítások, ahol egy-egy fiatal tehetség is bemutatkozhatott, illetve szakmai téren is jobban segítették egymást az alkotók. A mai generációból hiányoznak azok a karizmatikus „figurák”, akik munkásságukkal, személyiségükkel maguk köré tudnának vonzani társalkotókat.

S. E.: Szeged szellemi életének alakulását főként az határozta meg, hogy kiváló művészeket, tudósokat adott a magyar és egyetemes kultúrának. A művészeti oktatásban a Képzőművészeti Szakközépiskola öt évtizede van jelen. Számomra ez a tény egy sarkalatos kérdést is felvet. Sok fiatal számára egy lehetőséget villant fel: művésszé lenni vagy nem lenni. Sok megkeseredett és az életben helyét nem találó ember vált sokukból. Az egyetem főiskolai karának rajztanári képzése országosan elismert. Több igen jó alkotóművész folytatta itt tanulmányait. A kiváló rajztanárookra szintén nagyon nagy szükség van, illetve szükség lenne. (Ez már egy másik kérdéskör problematikája. E főiskolai kar két remek kiállítótérrel is rendelkezik, lehetőséget nyújtva a hallgatók bemutatkozásának. Ezen kívül számos kiváló kiállításnak is helyet ad.)

Sz. F.: A művészeti szakközépiskola és a rajztanárképzés most nem a legjobb formáját mutatja. A számos ok közül a legmeghatározóbb a fogyasztói társadalom oktatási rendszerének kritikátlan átvétele, melynek negatív hatásai a tanszék speciális oktatási tevékenységében fokozottan jelentkeznek. Az alkotómunkára is képes hallgatók tehetségének kiteljesítése feltételezi, hogy a tudásanyag átadása mellett az oktató szemléletét, személyiségét is pallérozza. Ez a megnövekedett csoportlétszámok mellett gyakran nehézségekbe ütközik. Ad absurdum előfordulhat, hogy egy ötletvázlat „elmélyült” elemzésére kevesebb, mint egy perc jut. Elgondolkodtató, hogy ezt az oktatási struktúrát Amerikában egyfajta megbízhatóan átlagművelt, végrehajtó tömegbázis kitermelésére (l.: diplomagyár) hozták létre. A feladatokat az irányító Agy határozza meg, melynek jelentős részét (jó anyagi-technikai feltételekkel odacsábított) máshol képzett elit értelmiség alkotja. A tömegképzést átvettük, csak mikor lesz anyagi lehetőségünk máshol képzett elit értelmiség elcsábítására? A jelenlegi struktúra hátrányait alkotótelepekkel, alkotókörökkel, a város által nyújtott fórumokkal ellensúlyozni lehet, és ez a polisz kulturális életének is hasznára válhat.

K. F.: Nagyon fontos szerep hárul az oktatásra, el kellene kezdeni egy új – a képzőművészettel természetesen együtt élő – generáció kiművelését. A főiskoláról tudok bővebb tapasztalatokkal szolgálni: végzésem idején (1994) még jó közepes minőségűnek mondhattam, mára ez a kép árnyaltabb lett. A világ és a technika, multimédia elszaladt az iskola mellett, de a vizuális intelligencia és gondolati rendszer, amit a Rajz Tanszéken szereztem, máig hasznomra válik. A bolognai rendszer viszont jelentős átgondolásra szorul... (tavaly fejeztem be a mester-szakot, így vannak személyes tapasztalataim...).

Miként érzékeli a generációváltás emberi, szakmai és szemléleti folyamatait a mostani időkben? A fiatalabb és korosabb alkotók között léteznek-e érdemlegesebb kapcsolatok?

F. M.: A generációváltás emberi folyamatait konkrétan érzékelem, minthogy nyugdíjba vonuló művésztanár vagyok. Az alkotómunka viszont nem nyugdíjkor függő tevékenység. A korosztályokon átívelő szakmai-emberi kapcsolat kiváló itt Szegeden. Különösen eleven a két művészeti iskolában kialakult kollegiális, baráti viszony. Leginkább a hasonló művészeti nézeteket vallók tudnak összeverődni, érthetően.

S. J.: A hagyományos „mester és tanítvány” viszonyok változó képet mutatnak, a mester leginkább a mentor feladatát látja el. A SZÖG-ART Művészeti Egyesület idősebb korosztályból áll, de alkalmanként számos fiatal alkotót is barátként meghív tárlataira kiállí-

tónak. Több önálló művészeti csoport is működik Szegeden, ám közöttük még program-egyveztetés sincs (SZÖG-ART, Szépmíves Céh, Lajtorja, Gepleki csoport).

H. L. A: Nem érzek különösebb váltást, változást, mivel folyamatos kapcsolatban vagyok mind az idősebb, mind a fiatalabb generációval. Szerintem kölcsönös tisztelettel segítjük szakmailag egymást. Úgy érzem, akik teljes elszigetelődésre rendezkednek be, azok vagy nagyon büszkék elért sikereikre, vagy pedig szakmailag keresik még önmagukat. Igen, léteznek olyan kapcsolatok, amelyekben korosabb és fiatalabb alkotók szakmai, baráti kapcsolatot alakítottak ki. Ezek szerencsére jellemzőek városunk művészeti életére, bár túl sokat nem tudnék felsorolni.

Sz. F.: A fiatalok igénylik a kapcsolattartást, de azok formája, intenzitása az ezredfordulóra jelentősen átalakult. Kutatások jelzik, hogy ez a generáció már nem annyira példaként tekint tanáraira, sokkal inkább (jó értelemben) használja őket céljai eléréséhez. Ha van egyáltalán példaképük, az egyfajta „mozaik példakép”, amely több erényből van összegyúrva. Kitágult számukra a világ, az interneten a legkiválóbb londoni, párizsi kiállítótermekből választhatnak iránymutató alkotókat. Fiatalként, folytatva elődeink hagyományait (melyek legendás albérletekről, kocsmái beszélgetésekről szóltak) még heti rendszerességgel találkoztunk alkotókörökben, kocsmákban. Bár vannak még „albérleti bemutatók”, az sem ritka, hogy egy kiállítás előtt a hallgató neten kér véleményt alkotásairól. Jellemző, hogy egy karakteres szegedi alkotócsoport már csak szinte neten tartja a kapcsolatot, és „ott szervezi össze magát” egy-egy kiállításra. A város stúdióiban dolgozó tehetséges fiatalokkal még létrejönnek személyes találkozások, ám a fővárosba költözők országos, esetenként nemzetközi sikereiről már leginkább net-üzenetből értesülök.

S. E.: Paul Kleenek van egy találó megállapítása, amely érzékelteti ezt a jelenséget, illetve ennek megértését, kezelését. „...A látható dolgok a világmindenségnek csak kis részét képezik, a világ egyéb valóságokból épül fel. Ha bármit is mondanék a művészet generációs kérdéseiről, talán óhatatlanul dogmákat fektetnék le.” Minden korszak felteszi a maga kérdéseit a művész számára, amelyre ő az adott lehetőségein belül választ ad. Valószínűleg nem tudjuk kezelni ezt a jelenséget. Tapasztalatom szerint van városunkban generációs probléma s ebből adódó feszültség. Egy egészséges egymás felé fordulás hidat hozhatna létre.

P. F.: Tapasztalataim jók, ezt a nagyon privát – személyes kapcsolatot, kapcsolatokat – nem lehet teóriák mentén elképzelni.

K. F.: Nem tapasztaltam, hogy városunkban a képzőművész életpálya sikerrel, elfogadottsággal, elismertséggel és a tisztas megélhetés ígéretével társulna. Nincs piac, a város és a megye sem gyűjt alkotásokat, a cégek mecenatúrája is csak szigetszerű. Akik alkotnak, szabadidejüket áldozzák fel, egyfajta hobby-lobby ez. Kicsi a pálya, így különösebb mozgólódást, jelentős változást sem érzékelek. Néhány alkotóval szorosabb kapcsolatban állok, tag vagyok a Lajtorjában és a Geplekiben, az utóbbi három évben képzőművészként már alig tudtam egzisztálni, főleg a nemzetközi plakátkiállításokra koncentráltam (Poster for tomorrow, United Design Biennial, Los Angeles, Fukuda kiállítás, Kolumbia).

A szegedi művészek magukénak érzik-e a városban funkcionáló országos rendezvényeket (nyári tárlatok, táblaképfestészeti biennálék)? S mennyit, mit tesznek azért, hogy ne csak szállásadó gazdái legyünk e rangos fórumoknak?

A. S.: Szeged és vonzáskörzetéhez több mint 80 képző- és iparművész tartozik. A két országos rendezvény jellegénél fogva más. A Táblaképfestészeti Biennálé a művészek alig felét érinti. Országos jellege és a kvalitásbeli elvárások miatt a szegediek közül csak kevesen „kerülhetnek falra”, a múlt évi rendezvényre pl. Győr-Sopron és Hajdú-Bihar megyéből egy sem). Ebből következik, hogy a szegediek közül nem igazán érzi mindenki magáénak, de ez nem is igazán baj. Annál inkább magáénak érzi a szakma egésze. A város örülhet, hogy egy ilyen rangos seregszemlének gazdája lehet, és legalább két évente idesereglik a festők színe-java. A Nyári Tárlat már nagyobb szeletet merít a szegedi művészekből, hiszen ez minden műfaj előtt nyitott, így többen is bekerülnek mint kiállítók. Ezt talán inkább magukénak érzik a szegediek.

Mindezek orvoslására vissza kellene állítani a volt Szegedi Tavaszi Tárlat példáján az éves kiállítási lehetőséget (megfelelő zsűrivel), ahol csak a szegediek számolhatnának be szakmai felkészültségükről, művészetük fejlődéséről. Gondolom, ezt érezné igazán mindenki a sajátjának.

S. J.: A szegedi művészek nagy része nem igazán érzi magáénak a Nyári Tárlatokat, festészeti biennálékat. Ezeknek az országos keresztmetszet bemutatása az elsődleges célja, mintegy idehívni Budapestről és máshonnan a szakma javát (legutóbb 24 Munkácsy-díjast), ami azért a látogatottságot is emeli. Ezek „árnyékában” nem minden szegedi képzőművész jut szereplési lehetőséghez. (Tudomásom szerint egyetlen Munkácsy-díjas művész sem él most Szegeden!). Lehetne több szegedieket bemutató kiállítás. Erre ugyan volt kezdeményezés kamaratárlatok létrehozásával, bemutatóestek rendezésével a REÖK-ben, de ez megszűnt.

A jelenlegi kiállítási bemutató helyek: Reök-palota, DÉMÁSZ-székház, Belvárosi Galéria, Bálint Sándor Művelődési Ház, Rajz Tanszék galériája, TIK.

S. E.: A Reök-palota létrejötté, körülményei és mibenléte komoly vitákat, ellentéteket hozott létre. Ezek ma már csitulni látszanak, de teljesen mégsem szűntek meg. Ez az intézmény ad helyet a több évtizedes múlttal rendelkező Táblaképfestészeti Biennálénak és az Országos Nyári Tárlatnak. Kétségtelen, ez Szeged városáé és a mostani művészársadalom szívesen tekintené a magáénak. Amint régen így is volt. Az utóbbi évek rendezvényei azonban arról tanúskodnak, hogy már nem bír akkora művészi, de főleg erkölcsi erővel, mint korábban. Mintha csak a tradíció maradt volna meg. Ez azonban nem motiváló tényező. Nem tudom, kit mi inspirál vagy éppen nem. Ami biztos, a megmutatkozás lehetősége. Számomra az a kérdés, a város vezetése megfelelő anyagi támogatást biztosít-e arra, hogy ezek a demonstrációk az első lépéstől az utolsóig korrekt, színvonalas módon kerüljenek megrendezésre. Elegendő figyelem, felelősség jut-e a szervezésre? Értem ezalatt – többek között – a megfelelő számú színvonalas katalógust, a nem csak virtuális, de kézbe vehető meghívókat, tiszteletdíjak kifizetését. Nem mellékes az egyszerű, ám mindenre kiterjedő vendéglátás, mert ez lehetőség a tapasztalatcserére, kapcsolatok ápolására. S ha még kollokvium is kapcsolódna a megnyitókhoz... Az utóbbi évek újabb színvonalat jelentő rendezvénye a Festészet Napja, ami szintén több irányú odafigyelést igényelne.

H. L. A: Nehéz kérdés. Nézzük meg Hódmezővásárhelyt: a város büszke országos hírű Őszi Tárlatára, pedig ott is a budapestiek szerepelnek többséggel. Talán annyi a különbség, hogy ott több díjazásban részesülnek a helyi művészek, mint Szegeden. A rendezvényen párhuzamban pedig mindig helyi jellegű bemutatkozást, vásárt, kiállítást is szerveznek, ezzel is egyedivé, helyivé varázsolva ezt az országos kiállítást.

K. F.: Gyermekkoromban csodáltam a Horváth Mihály utcai országos kiállításokat, elképzeltem, egyszer majd az én képeim is itt lesznek a falakon, azután kezdtem átlátni a hierarchiát (alul a díjazottak, támogatottak, az első emeleten a derékhad és a másodikon a „fiatalok”). Majd kezdtem rájönni: a hiányzók sokkal rangosabbak, mint a Szegeden kiállítók. Mikor a múlt század végén bekerültem a mezőnybe (Táblaképfestészeti Biennálé és Nyári Tárlat), már nem tudtam felhőtlenül örülni. Furcsa módon mindig Budapestről kértek föl beadásra (FKSE tagságom okán), a város nem nagyon tájékozódik a fiatalokról, szerintem ez ma is így van. Alkotótársaim (In Memoriam Geriub Gepleki csoport) már javarészt felhagytak ezzel az úri huncutsággal vagy kizsúrizták őket. Azért jó érzés volt a Városháza udvarán koccintani volt tanáraimmal és csipegetni egy kis túrós csuszát... Ezek a fogadások is eltűntek már, olvadnak a gesztusok...

P. F.: Nagy mértékű passzivitást látok, a művészeti intézményeknek kell lépniük, a művészek erre nem ajánlkozhatnak.

F. M.: Az országos tárlatok (nyári-, táblakép-) a fiatalabb generáció számára sikeres bemutatkozási, érvényesülési lehetőségek. Öröndetes, hogy országos mezőnyben érnek el díjazott eredményeket.

Véleménye szerint van-e valamiféle szemléleti, stílári karaktere településünk művészetének? Mivel magyarázza a sajátosság együttállásokat és elkülönüléseket?

Sz. F.: Úgy hiszem: nem volt és ma sem érhető tetten egységes stílári karakter. A város művészeti életét inkább egyfajta nyitottság és sokszínűség jellemzi. A számos ok mellett a település földrajzi helyzetét és volumenét meghatározónak tartom. Az ellenpólusként gyakran emlegetett Hódmezővásárhely létdimenziói még lehetővé tették egy erős lokálpatriotizmusban fogant, egységes, hagyományokra apelláló művészeti kultúra kialakulását. Hasonló erővonalak mentén formálódhatott Szentendrén egy előretökintő, korszerűbb szemléletmód. (Érzésem szerint ezeket a „beállt” struktúrákat áttekinthetőségük okán a „rend-párti” hatalom ki nem mondottan még preferálta is.) Szeged azonban már nem eléggé kis város ahhoz, hogy a lokálpatriotizmus kohéziós ereje egységes értékrendű művészeti életet indukálhatna. (A szakma emlékezhet arra, hogy a rendszerváltáskor Patáki Ferenc angyalokszárnyú idealizmusán fogant elképzelését milyen gyorsan leváltotta egy megosztó koncepció.) Ugyanakkor a város ahhoz még nem eléggé nagy, hogy pozitív értelemben kozmopolita, befogadó, szekértáborok nélküli kulturális bázissá váljék.

S. J.: Településünk képzőművészetének nincs semmilyen sajátos stílári karaktere. Régebben a közeli Hódmezővásárhely viszonylatában a nyitottabb szemléletmód jellemezte, ami napjainkra aktualitását veszítette. Nem igazán élünk a testvérvárosi kapcsolatokból adódó lehetőségekkel, bár újabban Temesvárral több cserekiállítás is létrejött. A városba hozott nemzetközi kiállítási anyagok ellenpontjaként Szeged képzőművészeit külföldön is be lehetne mutatni (ma már a műalkotások EU-ban történő utaztatása nem jár külön engedélyeztetéssel sem).

A város igazából nem vonzza képzőművészek ideköltözését, elsősorban azok élnek itt, akik a város szülöttei vagy munkahelyük (Tömörkény gimnázium, SZTE JGYPK Rajz Tanszéke) köti ide. Az úgynevezett szegedi művésztelep is csak egy-két helyi alkotó jelenlétével üzemel nyaranta, a többi mind vidéki, elsősorban budapesti. Ez is furcsa dolog. A városnak saját alkotótelepe nincs, a „Plein Air”-nek nevezett alkotótelep sem Szegeden van nyaranta, hanem Csongrádon. Pedig mindkét telep szponzorálásában a város is részt vesz.

F. M.: Városunk képzőművészete teljesen heterogén. Nincs szemléleti, stílusos karaktere, egysége. De ez nem baj, csinálja mindenki azt, amiben hisz, ami jól megy neki. A sokféleség helyi oka bizonyára a hosszan ható, meghatározó előzmények, elődök hiánya. A jelen világnézeti és egyéb sokszínűsége (zűrzavara, bizonytalansága, szabadossága?) itt is érvényesül. Az említett két szegedi művészeti iskola lehetne szemléleti irányadó. De az innen indulók stílusos sokfélesége inkább pozitívum; bizonyítja, hogy a tanultak felszabadultan, egyénien használhatók.

A szakmai csoportosulások inkább érdekszövetségek, mint hitgyülekezetek. Persze emberi szimpátia alapján is.

P. F.: Elég nyitottnak látom a város szemléleti profilját. Az utóbbi időben sok tehetséges fiatal tűnik föl, az idő fogja igazolni a „stílus” érvényességeit. Az együttállásoknak és elkülönüléseknek ma már nem felfogásbeli, stílusos alapja, hanem egzisztenciális különbsége, különbözősége van. Hogy lehet, hogy MAOE-tag – hivatásos papírral ellátott művész a Nagyaruházban mutogatja eladandó „portékáit”.

A. S.: Nincs. Szemben Vásárhellyel, Szeged mindig is nyitottabb volt a különböző irányzatok felé. Gondolom, ez elsősorban a főiskola jelenlétének köszönhető, a több, mint 60 éve önállóan működő Rajz Tanszék nyitottságának, Vinkler, Fischer szellemiségének. Így tettek szert a fiatalok az újabb és újabb törekvések ismeretére (akkoriban pl.: Dér, Zombori is Kokas szárnyán nevelkedtek).

H. L. A: Van is, meg nincs is. Két egyesület tagjaként is azt kell mondanom, hogy törvényszerű a különbözőség egy olyan város alkotói között, mely városra nem jellemző az a nyugalom, mint pl. ismét Vásárhelyt említem. Szeged az egyetemisták városa is, és ez érződik dinamizmusában, lüktetésében. Az kicsit elgondolkodtat, hogy a csoportosulások igen ritkán, vagy soha nem folytatnak párbeszédet egymással, holott igen sok átfedés létezik a tagok között.

K. F.: Nem érzek stílusos vagy szemléleti vezérfonalat a város képzőművészetében. Vannak ugyan főleg generációs alapon szerveződött egyesületek (SZÖG-ART, Lajtorja, Gepleki), de ezeken belül is kevés kapcsolódás, csomópont érzékelhető. Nincs és nem is volt Szegedi Iskola.

S. E.: Stílusosan nem lehet egységesebb arculatról beszélni. A megújulás szele azonban már érzékelhetően van. Minél több fiatal alkotó dolgozik itt, annál inkább sikerül majd levetni a provinciális jelleget. Azaz nyitottabb, szélesebb rálátással lenni az európai és a világ képzőművészetére. Persze ez elkülönüléseket is hoz magával, amelyek egyéb vonatkozásban már korábban is megvoltak, és jelenünkben is megvannak. Többek között anyagi és alkotói érdekkapcsolatokban stb. Építő, kollektív töprengések kellenének! Egymás alkotói és emberi megbecsülése.

Műfaji és minőségi tekintetben miféle erőviszonyok, hierarchiák érvényesülnek a kortárs szegedi művészetben? Kap-e megfelelő kritikai visszhangot a város tárgyformáló kultúrája?

K. F.: 2001-ben a Múcsarnokban került megrendezésre az Iparművészet című kiállítás. A kiállító tervezőgrafikusok között négy szegedi alkotó volt (Monostori Kata, Magyar Mihály, Csala Károly és Jomagam). A tematikus kiállítás-sorozat akkor már túl volt a festészet és fotó műfaján szegedi résztvevő nélkül... Statisztikai alapon tehát tíz éve erős volt a tervezőgrafikus művészek mezejének.

Azóta sok víz lefolyt már a Tiszán, és a helyzet sokat változott. Az alkalmazott műfajokkal foglalkozók száma ma is jelentős a városban, de a munkáikat kiállító és azokkal etikus, filozofikus gondolatokat megfogalmazók száma elenyésző. A dizájn mint komplex fogalom a városban az eladásösztönzésre korlátozódik... Társadalmi beágyazottság, hasznos és etikus gondolatokon alapuló alkotások, életminőséget befolyásoló innováció, tárgykultúra – sajnos majdnem ismeretlen fogalmak Szegeden.

S. E.: Városunkban műfaji és minőségi vonatkozásban meghatározó szerepe van a festészetnek és a szobrászatnak. Jelentős mesterségbeli tudású művészek gondoskodnak erről, akik valamilyen szakmai mércét állítanak fel. És egyúttal egy szakmai hierarchiát is. A grafikának az elmúlt évtizedekben és bizonyos politikai helyzetekben óriási szerepe volt. Ma azonban szerintem nem számottevő jelentőségű. Úgy látom, bármelyik műfajt figyelembe véve, hiányzik egyfajta progresszivitás. A keresgélő, kísérletező hajlam inkább dominál. Lényeges és nagyon fontos, hogy nincs éber, egészséges kritika országunkban. Azt viszont tudjuk, városunkban számos művészettörténész él, és van, aki rendszeresen publikál országos jelentőségű lapokban, mint „Új Művészet”, „Élet és Irodalom”. Fontos és szakmailag magas szintű írásokat jelentet meg könyv alakban is. Számos szegedi alkotóról ad hírt elemző cikkeiben. Általa az itt megrendezett kiállítások országos visszhangra találnak.

Az alkotói folyamat egyben tanulási folyamat is. Kellenek a támpontok, irányjelzők, hogy lássuk a fától az erdőt! A helyi sajtó már rég nem tartalmaz csak szűkszavú információkat. A város életképes képzőművészeti kultúrája valahol emiatt is hiányt szenved. Az itt élő művészek számára sok tekintetben egy pezsgőbb, tisztább vizű áramlat kellene, amiben valóban meg lehetne szentelődni.

H. L. A: Bizonyára létezik valamiféle hierarchia, de mivel számomra csak egy dolog a mérvadó, az alkotás minősége, így ezekbe az erőviszonyokba nem látok bele. Szerintem városunk főbb kulturális eseményei, ezzel együtt a kultúrát érintő mindenfajta megnyilvánulás megfelelő kritikai visszhangot kap. Országos lapokban is megtalálható egy-egy írás és számos helyi kiadványban is szerencsére.

P. F.: Kevés az információ, a visszhang – érdektelenség, közöny van. Vajon az értékek megrendültek? A legfájóbb az egészben az, hogy egy olyan szemlélet alakult ki, uralkodik el, amely nem meri kimondani, ha valami – valaki kiemelkedően jó, pedig ugyanúgy helyre tenné a kezdő amatőr próbálkozásait, aki fórumot kap. Ez egy formaság, unalom. Segíti ezt az internetre fölkerülés, bárkinek a munkáit így is lehet publikálni.

A. S.: Erőviszonyokról, hierarchiákról én nem beszélnék. Vannak az egyesületek, amik maguk köré gyűjtik a hasonló (emberi és szakmai) szellemiségű művészeket. A kritika,

mint műfaj teljesen kihalt. A napi és heti sajtó alig foglalkozik kultúrával (ez sajnos nem csak itteni jelenség). Szerencse, hogy van Szegeden Tiszatáj, Szeged folyóirat valamint TiszapART TV. Úgyhogy mi még aránylag jól állunk, de ezek nem minden esetben jutnak el a „széles” közönséghez.

S. J.: A szobrászati műfaj aránytalanul nagyobb támogatást (megrendelést) kap (pl.: a Dóm téri panteon, a Szent István téri szoborpark vagy a Gutenberg sétáló utca). Ezek a megbízások darabonként is milliós értékűek, míg például festészeti vagy grafikai műfajokban szinte az egész évi kiadás csupán ennyi. Vannak pedig közintézmények, ahol ezen műfajban is lehetnének megbízásos munkák.

A kiállítások kritikája általában alkalmoszerű, jó lenne sorozatban kortárs törekvéseket bemutatni. A művészeti írók számára saját lobbija, hogy mikor és mit közöltenek le különböző lapokban. Szegeden a helyi lehetőségek: Tiszatáj, Szeged című folyóiratok. A Dél-magyarország szakirányú íróval nem is rendelkezik, csak legfeljebb tájékoztató, ismeretterjesztő jelleggel közöl néha cikket. Az igazi kritikai visszhang nem jellemző. A médiában a Rádió 88, Rádió Plusz csupán programajánlatként ismerteti a kiállításokat. A Telin TV és a TiszapART TV már többet foglalkozik a képzőművészeti kiállítások riportszerű bemutatásával. Ez utóbbi menetrendszerű programként mutat be képi anyagot is az aktuális kiállításokról. A híresebb belépődíjas nemzetközi anyagoknak fizetett reklámként jó minőségű plakátokat, videó blokkokat is készítenek.

F. M.: Műfaji hierarchiát nem érzek Szegeden. A festészet hagyományosan közkedveltebb műfaj. A két biennálé is alapvetően erről szól. Ugyanakkor szobrászi feladat inkább adódik a városban. Komolyabb munkáknál általában zsűri dönt. Amivel viszont nincs olyan, hogy mindenki egyetértene. Lehetnek időszakos kedvencek a vezetés, a kritika oldaláról, de ez is múlandó. Szép idők voltak pár évtizede, mikor a helyi újságban rendszeres, terjedelmes írások jelentek meg tárlatokról, alkotókról. Most a népszerű pletykaszintű témák, celebek, felszínes ügyek uralják a sajtót. Amik persze a közvéleménnyel csak-csak kölcsönhatásban vannak. A sajtó nemcsak kiszolgálja a fogyasztói igényeket, hanem alakítja is.

Szuromi Pál